

**T. C.  
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ  
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**HALK ARASINDA YAŞAYAN HURAFELER  
ÜZERİNE BİR ALAN ARAŞTIRMASI  
(BURSA/OSMANGAZİ ÖRNEĞİ)**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**Abdullah ÇOBANOĞLU**

**Enstitü Anabilim Dalı : Temel İslam Bilim**

**Enstitü Bilim Dalı : Kelam**

**Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Ahmet BOSTANCI**

**MAYIS - 2006**

**T. C.  
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ  
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**HALK ARASINDA YAŞAYAN HURAFELER  
ÜZERİNE BİR ALAN ARAŞTIRMASI  
(BURSA/OSMANGAZİ ÖRNEĞİ)**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**Abdullah ÇOBANOĞLU**

**Enstitü Anabilim Dalı : Temel İslam Bilimleri**

**Enstitü Bilim Dalı : Kelam**

**Bu tez 17/05/2006 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği ile kabul edilmiştir.**

-----

**Jüri Başkanı**

-----

**Jüri Üyesi**

-----

**Jüri Üyesi**

## **BEYAN**

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

**Abdullah ÇOBANOĞLU**

**10. 05. 2006**

## ÖNSÖZ

Peygamberler silsilesinin son temsilcisi olan Hz. Muhammed (s.a.v.)'in yirmiüç yıllık risâlet süresi sonunda, tevhîd inancı zihinlere yerleşmiştir. Ancak nübuvet nurundan uzaklaşıldıkça ve farklı kültürlerle mensup bir çok grup İslâm dairesine girdikçe, müslüman topluluklar içerisinde bazı hurafeler yaşama şansı bulmuştur. Bu tür bâtil telâkkilerin bir kısmı, kuşaktan kuşağa aktarılmak suretiyle günümüze kadar gelmiştir.

Biz de tezimizi, söz konusu problemin güncelliği nedeniyle, bu hususta bir alan araştırmasına odakladık. Çalışma alanımız, Bursa'nın Osmangazi ilçesidir. Bu araştırmayla, bölge halkı arasında ne gibi hurafelerin varlığını sürdürdüğü incelenmeye çalışılmıştır. Halk arasında mevcut hurafelerle ilgili genel malûmat veren eserler bulunmakla birlikte, hangi hurafelerin ne oranda benimsendiği noktasında sağlıklı bilgi veren alan araştırmasına dönük çalışma yok denecek kadar azdır. Kanaatimizce bu çalışma, söz konusu boşluğu doldurmaya yönelik bir katkıdır.

Çalışmamız, bir giriş ve iki ana bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde kısaca araştırmanın konusu, amacı, önemi, yöntemi, hipotezleri, kapsam ve sınırları, evren ve örneklemeleri ile ilgili bilgiler verilmiştir. Birinci bölümde araştırmanın teorik kısmı çerçevesinde, konuyla ilgili temel kavramlar, hurafelerin ortaya çıkış ve yayılış sebepleri ile belli başlı konulardaki hurafeler üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde ise, anket uygulanan örneklem grubunun genel özellikleri, deneklerle ilgili bilgi ve bulgular, onların konuyla ilgili sorulara verdikleri cevaplar grafikler ve tablolar halinde gösterilmiş, ayrıca gerekli değerlendirmeler yapılmıştır.

Bu çalışma sırasında yardımlarını esirgemeyen danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Ahmet Bostancı'ya, çalışmanın belli aşamaya gelmesinde katkıları olan Prof. Dr. Hüdâverdi Adam ve Yrd. Doç. Dr. Süleyman Akkuş'a, fikirleriyle bana yol gösteren Doç. Dr. Ramazan Biçer ve Yrd. Doç. Dr. Fethi Güngör'e, özellikle anketin hazırlanmasında ve uygulanmasında desteklerini esirgemeyen Doç. Dr. Abdurrahman Kurt'a ve anketin uygulanmasında emeği geçen herkese teşekkürü bir borç bilirim.

10 Mayıs 2006

Abdullah ÇOBANOĞLU

## İÇİNDEKİLER

<b>KISALTMALAR</b> .....	<b>iii</b>
<b>GRAFİK LİSTESİ</b> .....	<b>iv</b>
<b>TABLO LİSTESİ</b> .....	<b>v</b>
<b>ÖZET</b> .....	<b>vii</b>
<b>SUMMARY</b> .....	<b>viii</b>
<b>GİRİŞ</b> .....	<b>1</b>
<b>BÖLÜM 1: ARAŞTIRMANININ TEORİK ÇERÇEVESİ</b> .....	<b>8</b>
1.1. Temel Kavramlar .....	8
1.1.1. Hurafe .....	8
1.1.2. Bid‘at .....	12
1.1.3. Esâfır .....	15
1.1.4. Mit .....	15
1.2. Hurafelerin Ortaya Çıkmasında Etkili Olan Faktörler .....	17
1.2.1. İslâm Öncesi Bazı Kültürel Unsurların İslâm’a Taşınması .....	17
1.2.2. Mevzû (Uydurma) Hadisler .....	19
1.2.3. İsrâilyât .....	23
1.3. Hurafelerin Yayılmasında Etkili Olan Faktörler .....	26
1.3.1. Cehalet .....	26
1.3.2. Taklit .....	29
1.3.3. Kitle İletişim Araçları .....	31
1.4. Hurafelerin Kabulünde Etkili Olan Faktörler .....	33
1.4.1. Psikolojik Faktörler .....	34
1.4.2. Sosyolojik Faktörler .....	34
1.4.3. Ekonomik Faktörler .....	35
1.5. Yaygın Hurafelerin Sınıflandırılması .....	36
1.5.1. Ulûhiyyetle İlgili Hurafeler .....	36
1.5.2. Gayb Bilgisiyle İlgili Hurafeler .....	37
1.5.3. Uğur ve Uğursuzlukla İlgili Telâkkiler .....	40
1.5.4. Türbe ve Yatırlarla İlgili Hurafeler .....	44
1.5.5. Cinlerle İlgili Hurafeler .....	47

1.5.6. Sihir-Büyü İle İlgili Hurafeler .....	49
1.5.7. Nazarla İlgili Telâkkiler .....	54
1.5.8. Muskayla İlgili Telâkkiler .....	56
<b>BÖLÜM 2: ANKET SONUÇLARI VE DEĞERLENDİRİLMESİ .....</b>	<b>60</b>
2.1. Anket Uygulanan Alanlarla İlgili Bilgi ve Bulgular .....	60
2.2. Ankete Katılanlarla İlgili Genel Bulgular .....	61
2.2.1. Cinsiyete Göre Dağılım .....	61
2.2.2. Yaş Dağılımı .....	62
2.2.3. Öğrenim Durumu .....	63
2.2.4. Ekonomik Durum .....	63
2.2.5. Denekler ve Ailelerinin Dindarlık Eğilimleri .....	64
2.3. Anketle Elde Edilen Bulgular ve Yorumları .....	65
2.3.1. Gayb Bilgisiyle İlgili Bulgular .....	65
2.3.2. Uğur ve Uğursuzlukla İlgili Bulgular .....	72
2.3.3. Türbe ve Yatırlarla İlgili Bulgular.....	78
2.3.4. Nazarla İlgili Bulgular .....	84
2.3.5. Muskayla İlgili Bulgular .....	88
2.3.6. Diğer Bulgular .....	91
<b>SONUÇ VE ÖNERİLER .....</b>	<b>100</b>
<b>KAYNAKÇA .....</b>	<b>103</b>
<b>EK .....</b>	<b>108</b>
<b>ÖZGEÇMİŞ .....</b>	<b>111</b>

## KISALTMALAR

<b>AÜİF</b>	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
<b>AÜİFD</b>	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
<b>b.</b>	: İbn (Oğlu)
<b>Bkz.</b>	: Bakınız
<b>c.c.</b>	: Celle celâlüh
<b>DİA</b>	: Diyanet İslâm Ansiklopedisi
<b>DİB</b>	: Diyanet İşleri Başkanlığı
<b>Hz.</b>	: Hazreti
<b>MÜİFV</b>	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı
<b>MÜSBE</b>	: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
<b>ö.</b>	: Ölümü
<b>r.a.</b>	: Radiyallahu ‘anh
<b>s.</b>	: Sayfa
<b>s.a.v.</b>	: Sallallahu ‘aleyhi vesellem
<b>Sd.</b>	: Sadeleştiren
<b>TDV</b>	: Türkiye Diyanet Vakfı
<b>Thk.</b>	: Tahkik eden
<b>vb.</b>	: Ve benzeri

## GRAFİK LİSTESİ

	Sayfa
<b>Grafik 1:</b> Cinsiyete Göre Dağılım .....	62
<b>Grafik 2:</b> “Hiç Fal Baktırdınız mı?” Sorusuna Verilen Cevapların Dağılımı .....	66
<b>Grafik 3:</b> “Uğur ve Uğursuzluğa İnanıyor musunuz?” Sorusuna Verilen Cevapların Dağılımı .....	72
<b>Grafik 4:</b> “Hiç Türbe Ziyaretine Gittiniz mi?” Sorusuna Verilen Cevapları Dağılımı.....	82
<b>Grafik 5:</b> “Nazara İnanıyor musunuz?” Sorusuna Verilen Cevapların Dağılımı .....	84



## TABLO LİSTESİ

	Sayfa
<b>Tablo 1:</b> Yerleşim Alanlarına Göre Dağılım .....	60
<b>Tablo 2:</b> Yaş Dağılımı .....	62
<b>Tablo 3:</b> Öğrenim Durumu .....	63
<b>Tablo 4:</b> Ekonomik Durum .....	64
<b>Tablo 5:</b> Dindarlık Eğilimi Dağılımı .....	64
<b>Tablo 6:</b> Ailelerin Dindarlık Eğilimi Dağılımı .....	65
<b>Tablo 7:</b> Cinsiyetle Fal Baktırma Eğilimi Arasındaki İlişki .....	66
<b>Tablo 8:</b> Yaygın Fal Çeşitleri Dağılımı .....	67
<b>Tablo 9:</b> Falın Gelecekle İlgili Beklentilere Cevap Verme Dağılımı .....	68
<b>Tablo 10:</b> Namaz İbadetini Yerine Getirme Durumu İle Falın Gelecekle İlgili Beklentilere Cevap Verme Durumu Arasındaki İlişki .....	68
<b>Tablo 11:</b> Oruç İbadetini Yerine Getirme Durumu İle Falın Gelecekle İlgili Beklentilere Cevap Verme Durumu Arasındaki İlişki .....	69
<b>Tablo 12:</b> Kur'ân-ı Kerîm, Kur'ân-ı Kerîm Meâli ve Dinî Kitap Okuma Durumu İle Falın Gelecekle İlgili Beklentilere Cevap Verme Durumu Arasındaki İlişki .....	71
<b>Tablo 13:</b> Medyumların Geleceğe Dair Söylediklerine İnanma Eğilimi .....	72
<b>Tablo 14:</b> Öğrenim Durumu İle Uğur ve Uğursuzluğa İnanma Arasındaki İlişki .....	73
<b>Tablo 15:</b> “Kara Kedi, Baykuş Ötmesi, Köpek Uluması Uğursuzluk Getirir” Bâtil İnancıyla İlgili Cevapların Dağılımı .....	75
<b>Tablo 16:</b> Farklı Değişkenlerle “Kara Kedi, Baykuş Ötmesi, Köpek Uluması Uğursuzluk Getirir” Bâtil İnancına İnanma Eğilimi Arasındaki İlişki .....	76
<b>Tablo 17:</b> “Salı Günü Başlanan İşler Sallanır (Uzar)” Telâkkisiyle İlgili Cevapların Dağılımı .....	77
<b>Tablo 18:</b> Türbe ve Yatırlarda Mum Yakmak, Kurban Kesmek vb. Bâtil Uygulamalar Yapmakla İlgili Cevapların Dağılımı .....	78
<b>Tablo 19:</b> Farklı Değişkenlerle Türbe ve Yatırlarda Yapılan Bâtil Uygulamalar Arasındaki İlişki .....	79
<b>Tablo 20:</b> Namaz İbadetini Yerine Getirme İle Türbe ve Yatırlarda Yapılan Bâtil Uygulamalar Arasındaki İlişki .....	80

<b>Tablo 21:</b> Evlenemeyen Genç Kız, Bir Türbe Veya Yatıra Gidip Bez Bağlarsa Kısmetinin Açılacağına Dair Bâtil İnançla İlgili Cevapların Dağılımı .....	81
<b>Tablo 22:</b> Cinsiyet İle Evlenemeyen Genç Kızla İlgili Bâtil İnanç Arasındaki İlişki	81
<b>Tablo 23:</b> Cinsiyetle Nazara İnanma Eğilimi Arasındaki İlişki .....	85
<b>Tablo 24:</b> Namaz Kılma Durumuyla Nazara İnanma Eğilimi Arasındaki İlişki .....	85
<b>Tablo 25:</b> Nazardan Korunmak İçin Alınması Gereken Tedbirle İlgili Soruya Verilen Cevapların Dağılımı .....	86
<b>Tablo 26:</b> Deneklerin Nazardan Korunmak İçin Aldıkları Tedbir İle Dindarlık Eğilimleri Arasındaki İlişki .....	87
<b>Tablo 27:</b> Muskanın İnsanı Çeşitli Olumsuz Etkilerden Koruduğuna İnanma Eğilimi Dağılımı .....	88
<b>Tablo 28:</b> Öğrenim Durumu İle Muskanın Olumsuz Etkilerden Koruduğuna İnanma Eğilimi Arasındaki İlişki .....	89
<b>Tablo 29:</b> Muskacıların, Cincilerin ve Üfürükçülerin Söylediklerine İnanma Eğilimi Dağılımı.....	90
<b>Tablo 30:</b> “Tıbbî İmkânların Yetersiz Kaldığı Durumlarda Size Göre Hastalar Nereye Başvurmalıdır?” Sorusuna Verilen Cevapların Dağılımı .....	91
<b>Tablo 31:</b> Burçlarla İlgili Bilgileri Öğrenme Vasıtaları .....	92
<b>Tablo 32:</b> Yaş İle Burçlarla İlgilenme Durumu Arasındaki İlişki .....	93
<b>Tablo 33:</b> Falla, Medyumlarla, Astrolojiyle, Uğur ve Uğursuzlukla İlgili Bilgileri Öğrenme Vasıtaları .....	94
<b>Tablo 34:</b> “Muskacılara Gitmek, Türbelere Gidip Dilek Dilemek, Mum Yakmak, Ağaçlara Bez Bağlamak, Medyumların Görüşleri vb. Şeyler Hangi Durumlarda İlginizi Çeker?” Sorusuna Verilen Cevapların Dağılımı .....	95
<b>Tablo 35:</b> Yaygın Hurafelerin İlgi Çekme Durumu İle Cinsiyet Arasındaki İlişki ....	96

<b>Tezin Başlığı:</b> Halk Arasında Yaşayan Hurafeler Üzerine Bir Alan Araştırması (Bursa / Osmangazi Örneği)	
<b>Tezin Yazarı:</b> Abdullah ÇOBANOĞLU	<b>Danışman:</b> Yrd. Doç. Dr. Ahmet BOSTANCI
<b>Kabul Tarihi:</b> 17 Mayıs 2006	<b>Sayfa Sayısı:</b> VIII (ön kısım) + 107 (tez) + 4 (ekler)
<b>Anabilim Dalı:</b> Temel İslam Bilimleri	<b>Bilim Dalı:</b> Kelam
<p>Mantıki temeli olmayan telâkki ve uygulamalara, din adına ileri sürülüp benimsenen bâtil inanç ve davranışlara hurafe denir. Hurafelerin iki temel özellikleri vardır. Birincisi akla ve bilime aykırı olmaları, ikincisi de dinî bir dayanaklarının bulunmamasıdır.</p> <p>Bu çalışmanın araştırma problemi, halk arasında bazı bâtil telâkkilerin zaman zaman dinî bir husus gibi algılanıp o şekilde inanılmasıdır. Araştırmanın amacı Osmangazi İlçesi örneğinden hareketle, halk arasında yaşayan hurafeleri tespit edip ortaya koymak ve bu tür inanışların itikâdî açıdan ne tür problemler doğurduğunu belirlemeye çalışmaktır.</p> <p>Bu amaç çerçevesinde belli araştırma ve inceleme sonucu konunun öncelikle teorik çerçevesi çizilmiştir. Ardından anket soruları hazırlanıp örneklem olarak seçilen bölgelerde uygulanmıştır. Bu yöntem kısa zamanda geniş kitlelere ulaşma imkânı sağladığından tercih edilmiştir.</p> <p>Teorik çerçevede hurafe, bid'at, esâtîr, mit kavramlarının tanımları ve kapsamaları ortaya konulduktan sonra hurafelerin ortaya çıkmasında ve yayılmasında etkili olan faktörler üzerinde durulmuştur. Hurafelerin ortaya çıkmasında eski kültür, din ve medeniyetlerin etkisi yanında, bazı kimselerin menfaat temin etmek, bazılarının da İslâm dinine zarar vermek gayesiyle hadis uydurmalarının; ayrıca Kur'an'da öz olarak verilen kıssaları açıklamak maksadıyla Ehl-i Kitap'tan, özellikle de yahûdîlerden istifade edilmesinin rolü olmuştur.</p> <p>Bunun yanında, halkın cehaleti ve halkı aydınlatacak din adamlarının birikimlerinin yetersiz oluşu, ana babayı ve çevreyi taklit, stres, sıkıntı, çaresizlik gibi psikolojik haller, ekonomik problemler, bazı kitle iletişim araçlarının sorumluluk bilincinden uzak yayınları hurafelerin yayılmasını kolaylaştırmıştır.</p> <p>Araştırmayla hurafelerin daha çok gayb bilgisi, uğur ve uğursuzluk, türbe ve yatırlarda yapılan bir takım ameliyeler, nazar, muska, sağlık ve temizlik alanlarında görüldüğü ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte zaman zaman bilim, sanat, siyaset alanlarında da bu tür inanışlara rastlanmaktadır.</p>	
<b>Anahtar Kelimeler:</b> İslâm, Hurafe, Bid'at, Mit	

<b>Title of the Thesis:</b> A Researching about the Living Superstitions Among the Public (Bursa / Osmangazi's Example)	
<b>Author:</b> Abdullah ÇOBANOĞLU	<b>Supervisor:</b> Asis. Assoc. Prof. Dr. Ahmet BOSTANCI
<b>Date:</b> 17 May 2006	<b>Nu. of pages:</b> VIII (pre text) + 107 (main body) + 4 (appendices)
<b>Department:</b> Sciences of the Base Islam <b>Subfield:</b> Islamic Theology	
<p>The actions and the superstitions which are put the name of religion and the acts and beliefs that are not based on a logic are called superstition. There are two base types of superstitions; first one is that they are in contrast with the mindlogic and science. Second one is that they don't have a religious foundation.</p> <p>The problem of this work is that some superstitions are considered as a religious issue in society at times. The objective of the research, taking into considering the Osmangazi Town's example, is to find out the superstitions among people and the try to designate what kind of problems these issue from the aspect of faith.</p> <p>In the line of this target firstly the theoretical side of this subject is drawn in the result of the research and study. Then the questions of survey are prepared and carried out in areas chosen as examples. This method is preferred since it provides the opportunity to reach wide groupset people in the short time.</p> <p>Theoretically we focused on the factors that have been effective in superstitions come out and spread after the descriptions and extents of the concept superstition, bid'at, legends (esâtîr), myth were. In the superstitions coming out, beside the effect of the culture, religion and civilizations, some people's making up hadith to harm Islam and to get benefit in their own side; furthermore to benefit from "the people of the book" especially from Jewish for the purpose of explain the stories are expressed in the Qur'an compendiously played a role.</p> <p>In addition to this, ignorance among to people and the deficiency of the experiences of religious functionary, following the parents as example, psychological cases like, stress, misery, economical problems, and the broadcast of some communication tools, unaware of the responsibility made it easier for superstitions spreading out.</p> <p>Research shows that superstitions come out in areas; to foretell the future, luck and bad luck, actions are performed in turbes and tombs, the evil eye, amulet, health and cleaning areas. In addition, sometimes these kind of beliefs are seen in areas of science, art, politics at times.</p>	
<b>Keywords:</b> Islam, Superstition, Bid'at, Myth	

## GİRİŞ

Kelâm ilmi, kesin delillerle dinî inançları ispatlayan ve şüpheleri ortadan kaldıran bir ilimdir (Cürcânî, 1321:1/23).

Başka bir ifadeyle kelâm, İslâm dininin îman esaslarını ve davranışlarla ilgili temel ilkelerini naslardan hareketle belirleyen, onları nasların bütünlüğü çerçevesinde temellendirip aklî yöntemlerle destekleyen ve karşı fikirleri eleştirip cevaplandıran bir ilimdir (Topaloğlu, 2004:5).

Kelâm ilminin konusu, doğrudan doğruya dinî akîdeleri teşkil eden *mesâil* ve bu akîdeleri ispata yarayan *vesâil*dir. Mü'menün bih olan meseleler (mesâil) daima aynı kaldığı halde, vesîleler zamanın ihtiyaçlarına ve toplumdaki fikir cereyanlarına göre değişebilmektedir (Kılavuz, 1993a:250).

Kelâm tarihine bakıldığında, kelâm ilminin ilgilendiği konuların ağırlık merkezinde Allah, ya da Kelâmullah hakkında konuşmanın yer aldığı görülür. Vahye muhatap kılınan insanın ve onun sosyal hayatla ilgili sorunlarının ise çok fazla göz önünde tutulduğu söylenemez (Düzgün, 1999:2).

Oysa kelâm ilmini, sadece Allah veya O'nun kelâmı konusunda konuşmak gibi aşkın alanla sınırlandırıcı yaklaşımlar kendiliğinden bu ilmin İslâmî ilimler arasındaki câzibesini ve güncelliğini yitirmesine sebebiyet vermektedir. Bu durumdan kurtulmak kelâm ilmini sadece inanç esaslarıyla uğraşan bir ilim olmaktan çıkarıp, dinin bireysel ve toplumsal yönleriyle de uğraşan bir ilim haline getirmekle mümkündür. Bu gün buna *sosyal kelâm* denilmektedir. Sosyal kelâm yapma 1900'lü yıllarda gündeme gelmiş, fakat gelişme kaydedememiştir (Altıntaş, 2000:130-131).

Kelâm, Kur'ân ve Sünnet çerçevesinde îman edilmesi gereken hususları ortaya koyar ve onları bir takım aklî ve ilmî delillerle destekler. Akâid, teferruata dalmadan, münakaşalara girmeden sade bir metotla inanç konularını izah ederken; kelâm çeşitli akımlar, bid'atlar ve hurafeler, küfre götüren inanış ve görüşler karşısında İslâm akîdesini müdaafa eder ve söz konusu inanış ve fikirleri ilmen çürüterek zihinlerde meydana gelebilecek şüphe ve tereddütleri ortadan kaldırmaya çalışır.

Kelâm ilminin bu fonksiyonunu icra edebilmesi, İslâm inanç esaslarıyla bağdaşmayan ancak insanların zihinlerinde var olan bâtil inanışların, bid‘at ve hurafelerin neler olduğunun ortaya konmasına da bağlıdır.

İmam Gazzâlî (ö. 505/1111) ilm-i kelâmın gayesini, “Ehl-i Sünnet akîdesini muhafaza etmek ve onun bid‘at görüşlerle karışmaktan korumak” (Gazzâlî, 1971:13) olarak açıklamıştır.

Kelâm ilmi, sahibini taklitten kurtararak sarsılmaz îman seviyesine yükseltir, doğru yolu arayanları irşad eder, inanç konusunda inat edenleri susturur, İslâm akâidini bâtil ehlinin ileriye sürecekleri bir takım şüphelerle sarsıntıya uğramaktan korur ve böylece kişiyi dünya ve âhiret saadetine ulaştırır (Bilmen, 1959:9).

Kişinin dünyada mutlu olabilmesi, âhirette de ebedî kurtuluşa erebilmesi öncelikle bid‘at ve hurafelerden arınmış sağlam bir inanca sahip olmasına bağlıdır. O zaman, hangi telâkkiler hurafedir? Hurafeler toplum içerisinde ne oranda yaygındır? Hurafelerin yayılmasında ne gibi faktörler etkili olmaktadır? soruları önem arz etmektedir.

### **Araştırmanın Konusu**

Bir araştırmada, araştırmacının öncelikle, “neyi araştıracağım?” sorusuna cevap araması gerekir. Bu soruya verilecek cevap araştırmanın konusunu ve çerçevesini belirlemek açısından son derece önemlidir (Aslantürk, 1999:39).

Bu çalışmanın konusu, belli ön hazırlık ve inceleme sonucunda hazırlana anket formuyla ana hatlarıyla ortaya konmuştur. Araştırma, Bursa İli’nin Osmangazi İlçesi’nde yaşayan halk arasında mevcut hurafe ve bâtil inançları tespiti yönelik bir çalışmadır.

Genel anlamda inançları dört maddede değerlendirmek mümkündür:

1. Faydası veya zararı olmayan inançlar.
2. İslâmî esaslarla ve ilmî verilerle çatışmayan, onlara aykırı olmayan inançlar.
3. İslâmî esaslarla uzlaşıp kaynaşan ve hayatı manalandıran inançlar.

4. İslâmî esaslara ve ilmî verilere aykırı düşen inançlar (Bedir, 1998:16).

Bu çalışmada dördüncü maddenin kapsamında olan inançlar üzerinde durulmuştur. Zaman zaman İslâmî esaslara aykırı bazı telâkkilerin İslâmî inanç gibi algılandığı, bazen de dinî dayanağı olan bir takım hususların hurafe olarak nitelendirildiği görülmektedir. Problem, insanların dinî olanla hurafe olan hususları karıştırmalarıdır.

Araştırmanın konusunu teşkil eden sorular anket formunda şu şekilde sınıflandırılmıştır:

- Nazarla ilgili hurafeler.
- Uğur ve uğursuzlukla ilgili hurafeler.
- Gayb bilgisiyle ilgili bâtil inançlar.
- Türbe ve yatırlarla ilgili hurafeler.
- Muskayla ilgili hurafeler.
- Yaygın hurafelerin aktarım vasıtaları.

Araştırmanın yapıldığı bölgede mevcut olan diğer hurafeler de tespit edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca hurafelerin aktarılmasında ve kabulünde etkili olan faktörlerin neler olduğu üzerinde durulmuştur.

### **Araştırmanın Amacı**

Bir araştırmada “niçin araştıracağım?” sorusuna verilecek cevap çalışmanın amacını ortaya koymasından son derece önemlidir (Aslantürk, 1999:39).

21. yüzyılın ilk yıllarını yaşadığımız şu günlerde toplum içerisinde hurafelerin mevcudiyeti göz ardı edilemez bir gerçektir. Bu araştırmanın amacı, Osmangazi İlçesi örneğinden hareketle, halk arasında yaşayan bâtil inançları tespit edip ortaya koymak ve bu tür telâkkilerin itikâdî açıdan ne tür problemler doğurduğunu belirlemeye çalışmaktır.

Örneklem<sup>1</sup> olarak seçilen alanlarda hazırlanan anketin uygulanması suretiyle bu amacın gerçekleştirilmesi hedeflenmiştir.

### **Araştırmanın Önemi**

Bilim ve teknolojinin baş döndürücü bir tarzda ilerlediği, dünyanın adeta küçük bir kasabaya döndüğü günümüzde İslâmî ilimler alanında klasik çalışmaların yanı sıra güncel metotlar kullanılarak yapılacak araştırmalar da önem arz etmektedir. Hatta bu, bir zarurettir. Aksi takdirde İslâmî ilimler, toplumun gerisinde kalır ve icra etmeleri gereken görevleri yerine getiremezler.

Bu amaçla günümüzde sosyal bilimlerde oldukça yaygın olan anket metodu kullanılarak bu çalışma yapılmıştır. Araştırmada elde edilen bulguların inanç açısından durumları Kur'ân ve Sünnet'tin belirlediği esaslar çerçevesinde değerlendirilmeye çalışılmıştır.

### **Araştırmanın Yöntemi**

Araştırmada anket metodu kullanılmıştır. Bu metodun seçilmesindeki sebep, kısa sürede geniş kitlelere ulaşma imkânı sağlamasıdır (Kaptan, 1982:159). Bunun yanında zaman zaman mülâkat ve gözlem metoduna da başvurulmuştur.

Hazırlanan anket, örneklem olarak seçilen yerleşim birimlerinde yaşayan 420 deneğe uygulanmış, 8 denek soruların çok azını cevapladığı için değerlendirme dışı bırakılmıştır. Böylece değerlendirmeye tabi tutulan anket formu 412 adet olmuştur.

Anket formları, "Dbase III Plus" adlı paket programla bilgisayar ortamına aktarılmış, frekans dağılımları ve çapraz tablo işlemleri bu program aracılığıyla gerçekleştirilmiştir.

### **Hipotezler**

Araştırma modelinin en önemli aşamalarından biri de ele alınan konuya ait hipotezlerin ortaya konmasıdır. Suje ile obje arasında kurulan ilişki sonucunda düşünceler oluşur. Düşünceler ister hüküm, isterse istidlâl halinde ifade edilsin, bunlar bir takım önermelerdir. Hipotez de bir önermedir.

Hipotezler, kör ve rastgele tahminler değildir. Bir takım tecrübeler ve ön çalışmalara dayanırlar. Bu nedenle üzerinde araştırma yapılacak konu hakkında genel yapısını kavrayacak bir bilginin mevcut olması gerekir (Aslantürk, 1999:42-43).

---

<sup>1</sup> Örneklem, bir araştırmada ana kütleyi temsil yeteneğine sahip modeldir (Bu konuda geniş bilgi için bkz. Aslantürk, 1999:102).



Yapılan ön çalışmalar ve incelemeler doğrultusunda araştırmanın hipotezleri aşağıdaki Şekilde dzenlenmiştir:

1. Halk arasında İslâm akîdesi ile bağdaşmayan bir takım hurafeler ve bâtil telâkkiler mevcuttur.
2. Hurafelerin yayılmasında cehalet en önemli faktördür.
3. Çaresizlik psikolojisi insanların hurafelere baş vurmasında başat rol oynamaktadır.
4. Hurafelere inanma kadınlarda erkeklere göre daha fazladır.
5. Bâtil inançlar ibadetlerini yerine getiren kişilerde, ibadetlerini yapmayanlara göre daha azdır.
6. İnsanların bir kısmı nazara (göz değmesine) inanmayı hurafe olarak algılamaktadır.
7. Uğur ve uğursuzlukla ilgili hurafeler oldukça yaygındır.
8. Fal baktırma ameliyesi daha çok eğlence maksadıyla yapılmaktadır.
9. Halkın büyük çoğunluğu türbe ziyaretlerine önem vermektedir.
10. Türbe ve yatırlarda İslâm dininin yasakladığı, tevhîd akîdesini zedeleyen bir takım uygulamalar yapılmaktadır.
11. Astroloji ve burçlarla ilgili bilgiler genellikle kitle iletişim araçları vasıtasıyla öğrenilmektedir.

### **Araştırmanın Sınırları**

1. Araştırma, Bursa İli Osmangazi İlçesi ile sınırlıdır. Bununla birlikte, elde edilen bulgular genele dair bir fikir vermektedir.
2. Araştırma, 2001 yılı Mayıs ayında yapılan anketle sınırlıdır.<sup>2</sup>

---

<sup>2</sup> Bu çalışmaya, yüksek lisans tezi olarak 2000 yılında başlanmış, ancak zamanında tamamlanamamıştır. Çıkan yasayla çalışmaya devam etme imkânı doğmuştur. Bu nedenle çalışma, Mayıs 2001 tarihinde

3. Araştırma, örneklem olarak seçilen dört bölgede yaşayan 412 denek üzerinden ulaşılan verilerle sınırlıdır.
4. Araştırmada elde edilen bulgular, deneklerin beyanları ile sınırlıdır.

Bu araştırmanın planlanmasında, anketin uygulanmasında ve elde edilen bulguların yorumlanmasında, deneklerin anket sorularını doğru olarak cevaplandırırdıkları ve seçilen örneklemelerin evreni temsil edici olduğu varsayımları esas alınmıştır.

### **Evren ve Örneklem**

Araştırmanın evrenini Bursa ilinin Osmangazi ilçesinde yaşayan insanlar oluşturmaktadır. Osmangazi, nüfus ve yüzölçüm olarak Türkiye'nin sekizinci, Bursa'nın en büyük merkez ilçesidir (Osmangazi Belediyesi Bülteni, 2001:2)

Osmangazi İlçesi, camileri, çarşıları, külliyesi, hanları, köprüleri ve bedesteniyi tarihî bakımdan son derece zengin bir yerdir. İlçedeki en önemli tarihî eser, Yıldırım Bayezit tarafından yaptırılan Ulu Camii'dir.

Sanayinin oldukça gelişmiş olduğu Osmangazi, devamlı göç alan bir ilçedir. İlçeye, Bursa'nın farklı yerleşim birimlerinden, Türkiye'nin bir çok bölgesinden vatandaşlar, Bulgaristan ve Yunanistan'dan soydaşlar göç edip yerleşmektedir. Bu bakımdan Osmangazi, farklı kültürlerin bulunduğu bir mozaik konumundadır.

Araştırma yapılan alanın nüfusunun yoğunluğu dikkate alınırsa, burada yaşayanların tamamını araştırmaya dahil etmek mümkün görülmemektedir. Bunun için ana kütleyi temsil yeteneğine sahip olduğu düşünölen dört bölge örneklem olarak seçilmiştir. Örneklem, mahallelerde yaşayan insanların sosyo-ekonomik durumları göz önünde bulundurularak tespit edilmiştir.

Anket, üst sosyo-ekonomik düzeyi temsilen Çekirge'de (Doburca Mahallesi), orta düzeyi temsilen Küplüpnar ve Soğanlı mahallelerinde, alt düzeyi temsilen de Yeniceabat Beldesi'nde yaşayan halk arasından seçilen deneklere uygulanmıştır.

## BÖLÜM 1: ARAŞTIRMANIN TEORİK ÇERÇEVESİ

### 1.1. Temel Kavramlar

#### 1.1.1. Hurafe

##### 1.1.1.1. Hurafenin Sözlük Anlamı

Hurafe, “*hrf*” kökünden türemiş Arapça bir isimdir. “*Hrf*” kökü sözlükte iki anlama gelmektedir:

- a. Bunamak, ihtiyarlıktan ötürü aklı bozulmak (İbn Manzûr, 19???:2/62).
- b. Ağaçtan olgunlaşmış meyveyi koparmak (Zemahşerî, 1985:1/225; Firuzâbâdî, 1272:2/746).

Hurafe ise, “akla ve gerçeğe aykırı düşen aldatıcı söz” demektir. Masal, efsane ve genel olarak gerçek dışı olduğu kabul edildiği halde hoş giden nakil ve rivayetlere de *hurafe* denilmiştir (Yel, 1998:381).

İbn Kelbî'nin rivayetine göre Hurafe, Benî Uzre veya Cüheyne kabilesine mensup birinin ismi idi. Bu kimse cinlilerin şerrine uğramıştı. Sonra kavmine dönüp hatıralarını anlatmış ve aklın kabul etmeyeceği şeyler söylemişti. Bunun üzerine kavmi kendisini yalanlamış ve artık bu tür şeylere “Hurafe'nin sözü” demişlerdir (İbnü'l-Esîr, 1963:2/25; Ahmed b. Hanbel, 1981:6/157).

##### 1.1.1.2. Hurafenin Terim Anlamı

Hurafe, mantıkî temeli olmayan telâkki ve uygulamaları, din adına ileri sürülüp benimsenen bâtil inanç ve davranışları ifade eden bir terimdir. Hurafeler, dinin aslında olmayıp, dine sonradan girmiş, dinî bilgiler ve kaideler arasına karışmış boş inançlardır (Türk Dil Kurumu, 2005:904; Doğan, 1996:502). “Bâtil inanç” veya “bâtil itikat” terimleri de hurafe anlamında kullanılmaktadır. Fakat hurafe kelimesi anlam bakımından daha geniş bir kullanıma sahiptir.

Bir başka açıdan hurafe, yani “boş inanç”, bilgi alanının dışında kalan ve gerçeğe bağlantısı bulunmayan tasarımlara inanmaktır. İnsan hiçbir zaman bilgisiyyle yetinmemiş ve daima bilgisinin ötesindekileri öğrenmek istemiştir. Bu insanî eğilim bir yandan bilimsel gelişmeyi sağlarken, öbür yandan da birtakım boş inançlar meydana getirmiştir (Hançerlioğlu, 1975:109).

Hurafe, gerçek hayatla ilgisi bulunmayan inanç ve uygulamalar, iyilik ve kötülük getirebileceğine inanılan kuvvetler için kullanılır. Genellikle sihir, büyü ve bunların ürünü olan objelerle alâkalı inançlar da hurafe terimiyle ifade edilir. Hurafe, geleneksel olarak hakim dinlerce kendilerinden önceki daha az karmaşık ve genel kabul görmemiş inanç ve davranışlar anlamında kullanılmasıyla izâfî bir tabir olup, objektif anlamda kullanılması zordur. Antropologlar tarafından sübjektif bir tarzda, üzerinde araştırma yaptıkları kültürlerdeki bu tür tavır ve telâkkiler için kullanılabilirse de sadece belirli bir din açısından bakılarak böyle bir ayırım yapılabilir. Belirli bir kültürün asıl dinine muhalefet eden inanç ve uygulamalar için kullanılan hurafe kavramının kendisine has manası, farklı dönemler ve ortamlara göre değişebilir (Yel, 1998:381).

Hurafe kavramı değer koyan bir ifade olarak, ancak medeniyetin ilerlemesi sonucu ortaya çıkmış olmalıdır. Çünkü henüz kurumsallaşmamış, halk inançlarından oluşan ilkel toplulukların dinlerinde hurafe kavramının varlığı düşünülemez. Bazı inanç ve telâkkilerin hurafe sayılarak ayrı bir kategoride gösterilmesi, özellikle monoteist dinlerin hakimiyet kazanması sonucu vuku bulmuştur (Yel, 1998:382).

İslâm dini açısından, Kur’ân-ı Kerîm ve Hadisler’e dayanmayan uydurulmuş masallar hurafe kapsamına girer. Bundan dolayı da İslâmiyet bunları bâtil olarak nitelendirir (Hançerlioğlu, 1984:168).

Sedat Veyis Örnek hurafeyi şöyle tanımlamıştır:

“Korku, çaresizlik ve çağrışım gibi psikolojik nedenlerle beliren, geleceği bilmek isteğiyle bazı rastlantı ve benzerlikleri, iyilik ya da kötülüğün ön belirtileri olarak değerlendiren; bilimin ve geçerli bir dinin reddettiği, birtakım doğaüstü kuvvetlerin varlığını kabul eden, kuşaktan kuşağa geçen yanlış ve boş inanmalardır ” (Örnek, 1971:42).

Bu tanımdan da anlaşıldığı üzere, hurafelerin temelinde bir takım psikolojik faktörler yatmaktadır.

Hurafeler düşüncede, sosyal hayatta davranış ve kültürde ortaya çıkar. Sosyal vakıa olarak yaşayan bir dinin bâtil inançlardan tamamıyla soyutlanabileceğini söylemek mümkün değildir. Çünkü bu inançlar hemen tüm dinlere sızmıştır. Hurafeler sadece din

alanında sözkonusu değildir. Siyasette, ideolojilerde, ekonomide, bilimde ve sağlıkta da bu tür inançlara rastlanabilir (Sönmez, 1997:13-14).

Bilim alanındaki hurafelere en çarpıcı örnek, evrim teorisidir. Bu kuram, bütün ilâhî dinlerin ortaya koyduğu yaratılış anlayışına aykırı olmasına ve bilimsel olarak ispatlanamamasına rağmen bazı çevreler tarafından ısrarla bilimsel bir gerçek olarak takdim edilmeye çalışılmaktadır. Halbuki bu kuramı savunan bilim adamlarının tatmin edici bir delili de yoktur. İşte bu çeşit ispatlanamamış teoriler, “modern hurafeler” olarak değerlendirilmektedir (Lings, 1991:10-13).

### 1.1.1.3. Kur’ân-ı Kerîm’de Hurafe Kavramı

Hurafe kelimesi Kur’ân-ı Kerîm’de yer almamakla birlikte, anlam yakınlığı bulunan kelimeler yer almaktadır. Aşağıdaki kelimeler bunlara örnektir:

- a. Esâtîr: *Ustûre* veya *estîrenin* çoğuludur ve “gerçeğe uymayan, düzensiz, asılsız ve boş sözler” demektir (İsfehânî, 1970:339). Esâtîr kelimesi, “*esâtîru’l-evvelîn*” şeklinde Kur’ân-ı Kerîm’de dokuz âyette geçmektedir (el-En’âm 6/25; el-Enfâl 8/31; en-Nahl 16/24; el-Mu’minûn 23/83; el-Furkân 25/5; en-Neml 27/68; el-Ahkâf 46/17; el-Kalem 68/15; el-Mutaffifîn 83/13).
- b. İhtilâk: “Uydurulmuş yalan söz” demektir (İsfehânî, 1970:225; Devellioğlu, 2004:419). Kur’ân-ı Kerîm’de bir yerde geçmektedir (es-Sâd 38/7).
- c. Tekavvül: İhtilâk ile aynı anlamdadır (Mustafa ve diğ., 1996:767 ). Kur’ân’da iki âyette geçmektedir (et-Tûr 52/33; el-Hakka 69/44).
- d. Hulûku’l-evvelîn: “Önceki milletlerin tabîî eğilimleri, yatkınlıkları, gelenekleri” demektir (Mustafa ve diğ., 1996:252; Devellioğlu, 2004:380). Kur’ân’da bir yerde geçmektedir (eş-Şuarâ 26/137).
- e. Hars: “Bir temele ve ilme dayanmayan, zan ve tahmine istinaden söylenen saçma ve yalan söz” anlamındadır (İsfehânî, 1970:209). Kur’an’da bu kökten gelen *yahrusûn-tahrusûn* (el-En’âm 6/116; el-En’âm 6/148) ve *harrâsûn* (ez-Zâriyât 67/10) ifadeleri geçmektedir.

Yukarıdan beri ifade edilen ve anlam bakımından hurafe kelimesiyle yakınlığı olan bu tabirler, Kur’ân-ı Kerîm’i ilâhî vahiy olarak kabul etmeyen, ona Hz. Muhammed (s.a.v.)’in uydurduğu bir kitap nazarıyla bakan müşriklerin bâtil iddialarını anlatmak

amacıyla dile getirilmiştir. Kur'ân onlara gerekli cevabı vermiş, bütün iddialarını çürütmüştür.

#### 1.1.1.4. Hadis-i Şerifler'de Hurafe Kavramı

Hadis literatüründe hurafe kelimesi sadece bir rivayette yer almaktadır. Buna göre, Hz. Peygamber'in anlattığı bir konu için kadınlardan biri:

“Ey Allah'ın Resûlü, bu anlattığınız Hurafe'nin sözüne benziyor” demiştir. Bunun üzerine Resûlüllah: “Hurafenin ne olduğunu biliyor musunuz?” diye sormuş ve sözüne şöyle devam etmiştir: “Hurafe Benî Uzre veya Cüheyne kabilesine mensup bir adamdı. Câhiliye döneminde cinler tarafından esir alınmış, içlerinde uzun süre kaldıktan sonra; cinler arasında gördüğü ilginç olayları anlatınca insanlar kendisini yalanlamış ve artık onlar asılsız kabul ettikleri her söz için 'Hurafe'nin sözü' demişlerdir” (İbnü'l-Esîr, 1963:2/25; Ahmed b. Hanbel, 1981:6/157; Taberânî, 1995:7/40-41).

Hurafe kavramıyla ilgili bu kıssanın yaşanmış bir olaya ait olması ihtimali zayıftır. İbnü'l-Esîr, Resûlüllah'ın bu olayın gerçek olduğunu söylediği yolundaki rivayeti tereddütle karşılamıştır (İbnü'l-Esîr, 1963:2/25). Ayrıca bir çok âlim, insanlarla cinlerin bir arada bulunması ve onların yaptıklarını müşahede etmesinin mümkün olmadığını ileri sürmüşlerdir. İslâm öncesi Arap tarihi araştırmacılarının tercih ettikleri gibi kıssayı bir efsane gibi telâkki edip, hurafe kelimesini şahıs ismi saymak yerine onun sözlük anlamında kullanıldığını kabul etmek daha isabetli görülmektedir (Yavuz, 1998:382).

#### 1.1.2. Bid'at

##### 1.1.2.1. Bid'atın Sözlük Anlamı

Arapça'da “ıcat etmek, örneği ve benzeri olmaksızın yapıp ortaya koymak, inşâ etmek” anlamlarına gelen “*bd'a*” kökünden türeyen bid'at, “daha önce benzeri bulunmayıp sonradan ortaya çıkan şey” anlamına gelir (İbn Manzûr, 19???:8/6; İsfehânî, 1970:50). “*Bd'a*” kökünün bu sözlük manası Kur'ân-ı Kerîmde de yer alır (el-Ahkâf 46/9; el-Hadîd 57/27).

İslâm dini Hz. Muhammed'in hayatında kemale ermiştir. Resûlüllah'tan sonra dinde ihdas edilen her şey bid'at mefhûmuna girer. Böyle bir şeyi çıkarmaya *ibtidâ'*, çıkarana veya işleyen kimseye *mübtedi'*, o şeyin vasıf ve şekline, bir de o tarzda işlenen amele *bid'at* denir (Firuzâbâdî, 1272:2/543; Tehânevî, 1963:1/191-193).

##### 1.1.2.2. Bid'atın Terim Anlamı

Bid'at sünnetin zıddıdır (Cürcânî, 1983:43). Sünnet, Hz. Peygamber'den sahih olarak nakledilen şeydir. Bu umumî tarifin içine Kur'ân-ı Kerîm de girmektedir. Çünkü onu da Resûlüllah insanlara ulaştırmıştır. Sünnet kavî, fiilî ve takrirî olur. Bir de buna, ashab-ı kirâmın sünnetini ilâve etmek gerekir. Böylece Hz. Peygamber ile ashabının dine ait söz, fiil ve takrirleri sünnet, bunun zıddı bid'at olmuş olur (Topaloğlu, 1993:152). Ragıb el-İsfehânî'nin (ö. 502/1108) yaptığı tarif de bu anlayışa yakındır: “Mezhepte bid'at,

öyle bir görüşün ileri sürülmesidir ki, o görüşü ileri süren ve onunla amel eden şeriatın sahibine ve dinin büyüklerine uymamış, dinin kesin esaslarına muhalefet etmiş olur” (İsfehânî, 1970:50).

Bid‘at biri geniş diğeri dar kapsamlı olmak üzere iki şekilde tarif edilmiştir:

Geniş kapsamlı tarife göre bid‘at, “Hz. Peygamberden sonra ortaya çıkan her şeydir.” Bid‘atın sözlük anlamından hareketle yapılan bu tarife göre, dinî mahiyette görülen amel ve davranışlardan başka günlük hayatla ilgili olarak da sonradan ortaya çıkan yeni fikirler, uygulama ve adetler de bid‘at sayılmıştır (Yaran, 1992:129). Bu tarifi benimseyen âlimler, Hz. Peygamber’in bid‘atı reddeden hadisleriyle, her devirde günlük hayatta meydana gelen yenilikleri bağdaştırmanın yegâne yolu olarak onu, yapılmasında mahzur olmayan “iyi bid‘at” (*bid‘at-ı hasene*, *bid‘at-ı mahmûde*, *bid‘at-ı hudâ*) ile yapılması yasaklanan “kötü bid‘at” (*bid‘at-ı seyyie*, *bid‘at-ı mezmûme*, *bid‘at-ı dalâl*) diye ikiye ayırmayı uygun bulmuşlardır (İbn Manzûr, 19???:8/6; Firuzâbâdî,1272:2/543). Kur‘ân-ı Kerîm’i bir mushafta toplamak, terâvih namazını cemaatle kılmak, medrese ve minare inşa etmek iyi bid‘ata; kabirler üzerinde türbe yapmak ve bunlara mum dikmek ise kötü bid‘ata örnek olarak gösterilmiştir. Bu anlayışa göre hadislerde reddedilen kötü bid‘attır.

Bid‘atı dar kapsamlı olarak anlayanlar ise onu, “Hz. Peygamber’den sonra ortaya çıkan ve dinle ilgisi olan her şey” diye tarif etmişlerdir (İbn Manzûr, 19???:8/6). Bu tarife göre ise dinle ilgisi ve dinî mahiyeti olmayan şeyler bid‘at sayılmaz. Bu bakımdan örf ve adet türünden olan davranışlar bid‘at kapsamına girmez.

Şâtübî (ö. 790/1388) de bid‘atı dar kapsamlı anlamış ve “sonradan ortaya çıkan dinî görünümlü yol” olarak tarif etmiştir. Ona göre kişiler bu yola Allah’a daha yakın olmak için girerler. Dinî görünümlü olmayan, dinî telâkki edilmeyen hususlar bid‘at sayılmaz. Meselâ, bir kimsenin helâl olan bir şeyi kendisine yasaklaması bid‘at değildir; ancak bu yasaklamayı dindarlık vesilesi sayması bid‘attır. Bu bakımdan bid‘atın hasene ve seyyie olarak nitelendirilmesi isabetli olmaz; çünkü iyi bid‘at denilenler esasında bid‘at olmayan hususlardır (Şâtübî, 19???:37-38).

Tariflerden de anlaşıldığı gibi, bid‘atı geniş kapsamlı anlayanlarla, dar kapsamlı olarak anlayanlar arasındaki ihtilâf, aslında bir terim anlaşmazlığından ibarettir. Çünkü her iki grup da dinden olmadığı halde sonradan ortaya çıkan dinî inanç ve uygulamaların reddedilmesi gerektiği hususunda ittifak halindedir. Sonradan ortaya çıkmakla birlikte dinî mahiyette görülmeyen ve dinî esaslara ters düşmeyen fikir ve davranışlar hususunda, bid‘atı geniş kapsamlı olarak ele alan âlimler *bid‘at-ı hasene* demektedir, diğerleri ise bunları bid‘at kapsamına dahil etmemektedir. Ancak reddedilmesi gereken bid‘atın sınırlarının bazı âlimlerce çok geniş tutulduğu, İslâm’ın esas ve ahkâmından olmayan adet ve uygulamaların bid‘at kabul edildiği görülmektedir. Muhammed b. Eslem’in Resûlullah döneminde olmadığı gerekçesiyle elenmiş undan yapılmış ekmeği bid‘at telâkki edip yememesi bunun örneklerinden birini teşkil eder (Yaran, 1992:130).

### 1.2.3. Bid‘atların Ortaya Çıkış Sebepleri

İslâm âlimleri dinin Hz. Peygamber'in tebliğ ettiği şekliyle muhafaza edilmesi ve İslâmiyet'in bekâsının sağlanması yolunda son derece dikkatli davranmışlardır. Buna rağmen bir çok bid'at ve hurafe ortaya çıkmış ve bunların bir kısmı halk tarafından benimsenmiştir. Bid'atların ortaya çıkması ve yaşama şansı bulması şu sebeplerle açıklanabilir:

- a. İslâmiyet'in kısa sürede yayılması: İslâm dini Hz. Peygamber döneminde Arabistan yarımadası dışına çıkmamıştır. Resûlüllah'ın vefatından sonra bir çok yer fethedilmiş, İslâm kısa sürede farklı sosyal ve kültürel yapılarıdaki milletler arasında yayılmıştır. Yeni müslüman olan bu milletler eski din, kültür ve medeniyetlerinden getirdikleri bazı inanç ve düşünceleri unutmamış, onları İslâmî kimliğe bürüyerek devam ettirmişlerdir (Kılavuz, 1993a:260). Bu durum bid'atların ortaya çıkmasında ve yayılmasında etkili olan faktörlerin başında gelir.
- b. İslâmî esas ve hükümlerin İslâmiyet'e yeni girenler tarafından yanlış anlaşılması veya eski kültür mirasının etkisiyle yanlış yorumlanması da bid'atların İslâmiyet'e girmesine zemin hazırlamıştır.
- c. İslâm düşmanlarının faaliyetleri: İslâm düşmanları, dinin saflığını bozmak gayesiyle bir takım hurafeleri ve eski dinî inançları kasıtlı olarak İslâm'a sokmaya çalışmışlardır (Yaran, 1992:130).
- d. Cehalet ve taklit: Halkın bilgisizlik sebebiyle İslâm'da olmayan bir düşünceyi veya inancı dinde varmış gibi algılaması; gördüklerine, işittiklerine ve alıştıklarına uyması, yanlış da olsa o telâkkiden ayrılmak istememesi de bid'atların ortaya çıkmasında ve yayılmasında etkili olmuştur (Topaloğlu, 1993:163). Ayrıca İslâmiyet'i ana kaynaklarından öğrenip halkı aydınlatacak yeterli sayıda âlimin yetişmemesiyle orantılı olarak da bid'atlar ve hurafeler yaygınlaşmıştır (Yavuz, 1998:383).

Bütün bu faktörlere rağmen, aşırı muhafazakâr bazı sünnet taraftarlarının endişeleri bir yana, İslâm tarihi boyunca İslâm dininin itikat, ibadet ve hukukla ilgili hükümlerinde, temel ahlâk kurallarında genellikle dinin ana sınırlarının dışına çıkılmamış ve İslâm'ın ana renginin değiştirilmemiş olduğu söylenebilir. Gâliyye denilen grupların tarih boyunca sadece yüzde bir civarında kalması da bu hususu desteklemektedir (Yaran, 1992:130).

### 1.3. Esâtîr



Esâtîr kelimesi “*str*” kökünden türeyen *üstûre* veya *estirenin* çoğuludur ve “gerçeğe uymayan düzensiz, asılsız ve boş sözler” demektir (İsfehânî, 1970:339). Esâtîr aslında “tasâtîr edilmiş, yazılmış” manasındadır. Bunun bir hurafe olup olmaması kelimenin delâlet ettiği bir husus değildir.

Bazılarına göre esâtîr Yunanca, Arâmice ve Süryanice’de “tarih” anlamına gelen *historia* ve *storiadan* Arapçalaşmış *istâr* veya *istârenin* çoğul şeklidir. Buna göre, *esâtîrin* asıl manası “tarihler” demektir. Ancak Arapça’da *ustûre* veya *estîre* gibi müfretlerin kullanılması nadirdir. Umumiyetle *esâtîr* kullanılmıştır (Yazır, 1935: 3/1904-1905).

Esâtîr Kur’ân-ı Kerîm’de *esâtîru’l-evvelîn* şeklinde dokuz yerde geçmektedir (Abdülbâkî, 1994:445). Evvelîn kelimesi “geçmiş milletler” veya “ilkel topluluklar” anlamındadır. Müfessirlerin çoğu *esâtîru’l-evvelîn* tabirine “önceki milletlere ait rivayetler” anlamı vermiş ve bunlara kahramanlık hikâyeleriyle tarihî kıssaların dahil olduğunu belirtmişlerse de esasen esâtîr, daha çok putperest kavimlerin tanrılarına ilişkin efsaneleri ifade eder. Bunlar Hak dinden sapanların aslını değiştirerek ortaya koydukları bâtil inançlar olarak da görülebilir (Gölcük, 1995:359).

#### 1.1.4. Mit

Mit kelimesi Yunanca “uydurulmuş söz” anlamındaki “*mythos*” teriminden türetilmiştir. “Ölçülü söz” anlamındaki *epos* ve “gerçeği dile getiren söz” manasındaki *logosa* karşı mit ya da mitos, olağanüstü kahramanlıkları ve doğa üstü güçleri anlatan hayal ürünü sözdür. Bilgi öncesi ve dışıdır, pratikle denetlenemez, inanç alanının kapsamı içindedir (Hançerlioğlu, 1975:416). Bir çok inanç sisteminde mitler (efsaneler) önemli yer tutar. Efsanelerin temel konusu, tanrı ya da tanrısal varlıklar, âlemin ve insanın menşei ve tanrı-âlem, tanrı-insan ya da insan-âlem ilişkisidir. Ayrıca insanın aşkınlığa yönelik istek ve tutkularıyla, gelecekle ilgili tasavvurları da efsanenin konusunu oluşturur (Gündüz, 1998a:109).

Mitosların yapısında üç temel özellik dikkat çekmektedir. Bu özellikler:

1. Öncelikle mitoslar kutsalı, metafizik alemi algılamaya yöneliktir. Örneğin, eski Yunan ve Roma mitolojisinde, Eski Yunanlılar ve Romalıların tanrılar panteonuna ilişkin tasavvurlar işlenir. Tanrılar nasıl var olmuşlardır, nasıl ve nerede yaşarlar, birbirleriyle ilişkileri nelerdir, doğal aleme ve insanlara yaklaşımlarıyla aşk, savaş ve barış yaşantıları nasıldır? İşte mitoslar tüm bu konularda Eski Yunanlılar ve Romalıların anlayışlarını yansıtır.
2. Mitoslar, kişinin çevresini tanımaya, maddi alemi ve günlük yaşantıda cereyan eden olayları algılayıp bunların menşei, neden ve nasıllığını bilmesine yöneliktir. İnsan karşı karşıya kaldığı durumları, doğal olayları ve bunların sebeplerini

mitoslarla ifade etmeye çalışmakta, böylece içinde yaşadığı çevreye ilişkin bilinmeyenleri izah etme yoluna gitmektedir. Örneğin, çeşitli mitoslarda yağmurun yağması, tanrılar panteonundaki kavga ve çekişmeler nedeniyle sevdiği yeryüzü tanrıçasından ayrılmak zorunda kalan gökyüzü tanrısının ağlamasıyla, şimşek ve yıldırım çeşitli tanrıların öfkelenmesiyle, kuraklık ve bolluk tanrısal alemdeki kavga, çekişme, savaş ve barış ortamıyla ilişkili görülmektedir.

3. Mitoslar, insanın çeşitli beklentilerine, istek ve arzularına cevap verme niteliği taşırlar. Örneğin, Eski Mezopotamya mitolojisinde, yeni yıl festivalinden, kurban törenlerine kadar Asurlular'ın ve Babilliler'in bütün ritüellerinin prototipini bulmak mümkündür. Yine bir başka Ortadoğu dinsel geleneği olan Yahûdîlik'teki Yedinci Gün (Cumartesi) dinlenmesinin prototipi, altı günlük bir sürede alemleri düzenleyerek yorulan tanrının yedinci günde dinlenmesi mitosunda yer alır (Gündüz, 1998b:26-28).

Sonuç olarak mit veya mitos, bilgisiz insanlığın dünyayı açıklama ihtiyacı duymasından doğmuştur. Hiç açıklayamamaktansa böylesine hayal ürünü açıklamalar insanlara yüzyıllar boyunca yetmiştir.

Mitlerin tarihi ve onları yorumlayan bilime *mitoloji* denir. Mitoloji, çok tanrıca ilkçağ inançlarının tanrılarının, yarı tanrılarının ve kahramanlarının tarihini kapsar ve onları inceleyerek yorumlar (Hançerlioğlu, 1975:418).

## **1.2. Hurafelerin Ortaya Çıkmasında Etkili Olan Faktörler**

Hurafeler, din dışı alanları da kapsamakla birlikte dinî konularda daha yaygın olarak görülürler. Hemen hemen bütün dinlerde mevcut olan hurafelerin, genellikle otantik dinî metinlerin zamanla yok olması ve iptidâî kavimlere ait bâtil inançların yeni dine taşınması yoluyla oluştuğu kabul edilir. İslâm'ın ana kaynağı olan Kur'ân-ı Kerîm'in bizzat Hz. Muhammed (s.a.v.) tarafından yazılı bir metin haline getirilmesi ve müslümanların da onu ezberlemesine rağmen, zamanla İslâm dinine de çeşitli hurafelerin sokulduğu bilinmektedir. Diğer dinlere mensup milletlerde görüldüğü gibi, İslâmî kimliğe kavuşmuş müslüman topluluklarda da bir çok batıl inanç İslâm'ın emriymiş gibi algılanmış ve halk arasında yayılmıştır. Hurafelerin ortaya çıkmasında ve müslümanlar arasında yayılmasında şu faktörlerin etkili olduğu söylenebilir.

### **1.2.1. İslâm Öncesi Bazı Kültürel Unsurların İslâm'a Taşınması**

İslâmiyet, asr-1 saâdet döneminde Arabistan yarımadasının dışına çıkmamıştır. Ancak hicrî birinci asrın sonlarında Suriye, İran, Irak ve Mısır gibi büyük ülkeler

fethedilmiştir. Araplar sade bir hayata ve pek karmaşık olmayan dinî anlayışa sahip olmalarına rağmen İslâm topraklarına dahil olan yeni ülkeler eski din, kültür ve medeniyetlerin, bir çok inanç ve düşüncenin beşiği halindeydiler (Topaloğlu, 1993:21). İslâm muhîtime giren bu yeni toplumların kökleşmiş fikirlerini, asırlarca devam edegelen geleneklerini ve inanışlarını birden, temelden söküp atmaları mümkün olmamıştır. Onlar İslâmiyet’i kabul etmekle beraber eski inançlarını, atalarından kalan adet, gelenek ve göreneklerini henüz unutmamışlardır (Günaltay, 1997:88-92). Çünkü kendisine uzun süre inanılan bir husus zâhiren terk edilse bile onun zihinlerde bırakmış olduğu iz kolay kolay silinmez. Şayet bu inanç toplum içinde yerleşmişse onun ortadan kalkması daha da zordur (Günaltay, 1997:102).

Nitekim İslâm tarihi boyunca da böyle olmuştur. İslâmiyet’i kabul eden çeşitli din mensupları eski dinlerine ait bazı telâkkileri bırakmamış, müslüman olunca da devam ettirmiş ve diğer müslümanlara da aktarmışlardır. Dinin kendisiyle hiçbir ilgisi olmayan bu anlayışlar zamanla diğer müslümanlar tarafından da benimsenmiş ve böylece asırlar boyu İslâmî bir inançmış gibi inanılan bir inanç esasları olarak devam edegelmiştir. Ancak bu eşyanın tabiatı gereği böyle olmuş, bir art niyet güdülmemiştir.

Bunun yanında İslâm düşmanları da, dinin saflığını bozmak ve müslümanları bölmek maksadıyla birtakım hurafelerin veya eski dinî kalıntıların İslâm’a sokulması için gayret sarfetmişlerdir (Yaran, 1992:130). Bunların başında bir yahûdî dönmesi olan İbn Sebe’ gelir. İbn Sebe’nin en büyük hedefi İslâm birliğini ve inancını bozmak olmuştur. O, bu tür yıkıcı ve müslümanların akîdesini bozucu faaliyetlerinden dolayı gittiği her yerden sürgün edilmiştir. Son olarak sürgün edildiği Mısır’da “ric’at” akîdesi, “vâsîlik” meselesi ve Hz. Osman’nın hilâfeti hakkı olmayarak ele geçirdiği gibi sapık düşünceleri yaymaya çalışmıştır (Fığlalı, 1995:289-290).

İbn Sebe’ gibi müslüman görünümlü kişiler henüz yeni müslüman olmuş, eski inançlarını unutmamış ve İslâm dininin özünü kavrayamamış cahil insanlar arasında iptidâî kavimlere ait inançları yaymaya çalışmışlar, böylece birçok hurafenin İslâm’a girmesine sebep olmuşlardır. Bunu yaparken siyasî otoritenin zayıfladığı dönemleri bir fırsat bilmişler, adeta bulanık suda balık avlamaya çalışmışlardır.

İslâm öncesi dinlere ait kalıntıların İslâmiyet'e karışmasında müslümanların yaşadıkları coğrafyanın da etkisi olmuştur. Bu gün müslümanların çoğunluğunu oluşturduğu bölgeler, eski çağlarda hurafelerin yaygın olduğu yerlerdir. Hint, İran, Mısır, Filistin, Arap Yarımadası gibi yerleşim birimleri vaktiyle kâhinlerin ve hurafelerin merkezleri durumundaydı. İslâm dininin esaslarıyla bağdaşmayan yanlış inançlar müslümanlara bu bölgelerde yaşayan ilkçağ kavimlerinden intikal etmiştir. Bazı bâtil inançlar da yahûdî, hıristiyan ve şamanlardan geçmiştir (Erdil, 1999:10).

Yahûdîlik'te Tevrat'ın yere düşmesinin felâkete, köpeğin ulumasının ölüme, ay tutulmasının belâya işaret etmesi; Hıristiyanlık'ta evlerin kapılarına at nalı asılması, 13 rakamının kullanılması ve aynanın kırılmasının uğursuzluk getireceğine inanılması, baykuş ötmesinin ölümü haber verdiğine, kara kedi görenin belâya uğrayacağına dair anlayışlar bu bâtil inançların sadece dile getirilebilecek bir kaç örneklerini teşkil etmektedir (Ateş, 200?:466-467). Müslümanlar arasında da bazı küçük farklılıklarla mevcut olan bu telâkkiler, büyük bir olasılıkla yahûdî ve hıristiyanlardan müslümanlara geçmiştir.

## **1.2.2. Mevzû (Uydurma) Hadisler**

### **1.2.2.1. Mevzû Hadisin Tanımı**

Başta İslâm dinine kastedenler olmak üzere, mensup oldukları siyasî fırka ve hizipleri, fikhî mezhepleri, kabilelerini, dillerini, peşinden gittikleri imam ve hükümdarları methetmek, halife ve emirlerin nezdinde yüksek mertebeler kazanmak, cami ve mescitlerde vaaz ettikleri cemaatin teveccühüne nâil olmak, halkın dinî emir ve nehiylere karşı rağbetini arttırmak maksadıyla din düşmanları, yalancı ve cahiller bir çok söz uydurmuşlardır. Sonra da bu uydurdukları sözlere derecelerini yükseltmek için tanınmış hadis râvilerinden oluşturdukları isnadlar eklemiştirler. Bu kişilerin hadismiş gibi Hz. Peygamber'e iftira ile isnat ettikleri bu tür sözlere *mevzû (uydurma) hadis* adı verilmiştir (Koçyiğit, 1997:97). Kısaca mevzû hadis, Hz. Peygamber'e nispet edilmiş, türetilmiş, yalan haberlerdir (Tahhân, 1996:89). Mevzû olarak adlandırılan bu sözler aslında hadis değildir. Hadis diye uydurulmuş, hadis olarak ortaya atılmışlardır. Onlara hadis denilmesi de sırf bu yüzdendir (Çakan, 1990:153).

## 1.2.2.2. Hadis Uydurma Sebepleri

### 1.2.2.2.1. Müslümanların İnançlarını Bozma İsteği

Bu amaçla hadis uyduranlar daha çok zındıklar ve din düşmanlarıdır (Başaran ve Sönmez, 1993:152). Müslümanların birliğini bozmak, inançlarını zayıflatmak amacını güden zındıklar, bu düşüncelerini gerçekleştirmek için İslâm'ı tahrif etme yolunu seçmişlerdir. Kur'ân-ı Kerîm'in icâzı karşısında onu aşamayacaklarını bildiklerinden, emellerini hadisler üzerinde gerçekleştirmek istemişlerdir. Çalışmalarını genellikle müslüman kisvesi altında yürütmüşler ve müslümanların inançlarına şüphe sokmak için pek çok hadis uydurmuşlardır (Çakan, 1990:154; Tahhân, 1996:91).

Meselâ, İbn Semân en-Nehdî adında birisi hicrî 100 yılında Irak'ta ortaya çıkmış, Hz. Ali'nin tanrı olduğunu yaymaya çalışarak bununla ilgili hadisler uydurmuştur.

Yine bu gruptan biri olan Muhammed b. Saîd el-Esedî kendi sapık inancını, peygamberlik iddiasını desteklemek ve halkı inandırmak için Hz. Peygamber'e isnat ederek şu hadisi uydurmuştur: "Muhammed b. Saîd Humeyd'den onun da Enes'ten rivayet ettiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: Ben peygamberlerin sonuncusuyum, benden sonra hiçbir peygamber gelmeyecektir. Ancak Allah dilerse o başka" (Başaran ve Sönmez, 1993:153).

Ancak bir çok hadis uyduran zındıklar gerek resmi takip gerekse ilmî takip sonucu düşündüklerini istedikleri ölçüde gerçekleştirememişlerdir. Çünkü bunlar "İslâm düşmanı" olarak tanınıyorlardı.

### 1.2.2.2.2. Mezhep, Kabîle ve Şehir Taassubu

Sahâbe arasında cereyan eden birtakım olaylar neticesinde ortaya çıkan siyasî fırkalar ve itikâdî mezhepler kendi görüşlerinin doğruluğuna körü körüne inanmaları sebebiyle bu görüşlerini destekleyen hadisler uydurmuşlardır. Şîa'nın çeşitli kolları, Hâriciler, Mürcie, Kaderiyye ve Cebriyye gibi siyasî ve itikâdî mezhepler yanında Hanefî ve Şâfi'î gibi fıkıh mezhepleri mensupları da kendi imamaları lehinde ve diğer mezhep imamaları aleyhinde birçok hadis uydurmuşlardır (Başaran ve Sönmez, 1993:153; Koçyiğit, 1997:112).

Hz. Ali taraftarları tarafından uydurulan bir hadiste şu ifadeler kullanılmıştır: "Ali insanlığın en hayırlısıdır. Bu hususta kim şüphe ederse kâfir olur" (Tahhân, 1996:91).

Me'mûn İbn Ahmed es-Sülemî tarafından uydurulduğu belirtilen bir hadiste şöyle denilmiştir: "Ümmetim arasında Muhammed İbn İdrîs (eş-Şâfi'î) adında biri çıkacaktır ki onun ümmetime vereceği zarar İblis'ten daha çok olacaktır. Yine ümmetim arasında Ebu Hanîfe adında bir adam çıkacak ve bu adam ümmetimin ışığı olacaktır" (Koçyiğit, 1997:112).

Mezhep taassubu yanında bazı belde ve şehirlere karşı tutku, kavmiyetçilik ve bölgecilik duygularıyla uydurulmuş hadislerin varlığı da bir gerçektir (Çakan, 1990:154).

#### **1.2.2.2.3. Şahsi Menfaat Düşüncesi**

Bir kısım insanlar halktan menfaat sağlamak için onların hoşuna gidecek hadisler uydurmuşlardır. Özellikle bazı vâizler cemaatini memnun edebilmek, onlardan daha fazla maddi yardım sağlayabilmek ve halkın nezdindeki itibarlarını arttırabilmek için akla ve mantığa uymayan hadisler uydurmuşlardır.<sup>3</sup> Bunun yanında pazarda sebzesini, meyvesini satamayanlar halkın bunlara rağbetini arttırmak maksadıyla elindeki malı öven hadisler uydurmuşlardır (Başaran ve Sönmez, 1993:155-156).

Meselâ karpuzla ilgili şöyle bir hadis uydurulmuştur: “Yemekten önce yenilen karpuz mideyi ve bağırsakları tertemiz eder ve hastalığın kökünü kurutur” (Başaran ve Sönmez, 1993:157).

#### **1.2.2.2.4. Halife ve Emirlere Yaklaşma Arzusu**

Halife veya emirlerin heveslerine göre fetvâ veren kimseler ihtiyaç anında hadis uydurmaktan çekinmemişlerdir. Bilhassa Abbasî devrinde görülen bu gibi olaylar, bazı halifelerin, Emevîler’i halkın gözünden düşürmek için böyle kimselerden istifade ettiklerini ve Emevîler aleyhinde çeşitli hadisler uydurulmasına yol açtıklarını göstermektedir (Koçyiğit, 1997:115).

Meselâ Gıyâs b. İbrahim, Halife Mehdî’nin güvercin yarıştırdığını görünce, hemen orada Hz. Peygambere uzanan bir sened zikrederek, güya Hz. Peygamber’in “Ok, deve, at ve kuş yarışlarından başkası için ödül almak helâl olmaz” buyurduğunu rivayet etmiştir. Bu hadis aslında sonunda “kuş” ibaresi olmaksızın *Sünen-i erba‘a*’da nakledilen sahih hadislerdendir. Fakat Gıyâs halifenin endişesini gidermek, ona yaranmak ve bu suretle iltifata mazhar olmak için hadisin sonuna “kuş” ibaresini ilâve etmekten çekinmemiştir (Çakan, 1990:157; Tahhân, 1996:92).

#### **1.2.2.2.5. İslâm’a Hizmet Etme Arzusu**

Müslümanları iyiliğe yöneltmek ve kötülüklerden uzaklaştırmak, böylece dine hizmet etmiş olmak için pek çok hadis uydurulmuştur. Özellikle Kur’ân-ı Kerîm okumanın, sûrelerin ve nafilâ ibadet etmenin faziletlerine dair hadisler uydurulmuştur.

---

<sup>3</sup> Bu konudaki örnekler ve geniş bilgi için bkz. Kandemir, 1984:84-91.

Meselâ, Kur'ân sûrelerinin faziletine dair şöyle bir hadis uydurulmuştur: “Hz. Peygamber Ubey b. Kâ'ba hitaben: ‘Ey Ubey, bir kimse Fâtiha sûresini okursa ona şu kadar sevap verilir’ demiş ve Kur'ân'ın sonuna kadar sırayla her surenin faziletiyle ilgili aynı şeyi söylemiştir” (Başaran ve Sönmez, 1993:168).

### 1.2.2.3. Mevzû Hadislerle İlgili Bazı Örnekler

Resûlullah'ın, “Ben Rabbimi Minâ'da Kurban bayramının üçüncü gününde gri bir deveye binmiş, üzerinde yün bir cübbe olduğu halde insanların önünde dururken gördüm” buyurduğuna dair sözler uydurmadır. Aliyyü'l-Kârf (2005:102), bu hadisin mevzû olduğunu, aslının olmadığını ifade etmiştir. Bu uydurma hadiste Allah insana benzetilmekte, O'na mekân izafe edilmektedir. Bu anlayış, ulûhiyyetle ilgili bâtil itikatlardandır.

Bir başka mevzû hadiste Resûlullah'a “Kadınlarla istişare edin ve söylediklerinin aksini yapın” sözü isnat edilmiştir (Aliyyü'l-Kârf, 2005:113). Bu söz de hadis değildir, hadis olarak uydurulmuştur.

Bu ve benzeri kadınlarla ilgili mevzû hadisler İslâm dininin kadına verdiği değerin yanlış anlaşılmasına, toplum içerisinde kadının horlanmasına, ikinci sınıf görülmesine götürmüştür. Böylece kadının uğursuz olduğu, yarım olduğu gibi kadımlarla ilgili hurafelerin ortaya atılıp yaşaması kolaylaşmıştır.

Netice olarak hadislerin Hz. Peygamber'in hayatında yazılı metin haline getirilmemesini fırsat bilen bazı art niyetli kişiler, mevzû hadisler vasıtasıyla İslâm dinine bir takım bid'atlar ve hurafeler sokmaya çalışmışlardır. Bu durum hadiste isnat sisteminin ortaya çıkmasına zemin hazırlayan amillerden biri olmuştur. İsnat sistemiyle birlikte hadis âlimleri bu tip mevzû hadislerle etkin bir şekilde mücadele etmişlerdir.

### 1.2.3. İsrâiliyât

#### 1.2.3.1. İsrâiliyât'ın Tanımı ve Kapsamı

İsrâiliyât, *isrâiliyye* kelimesinin çoğuludur. Dar anlamda ele alındığında, yahûdî kültüründen tefsire aktarılan rivayetlere isrâiliyât denir. İsrâiliyât geniş manada ele alındığında ise, yahûdî, hıristiyan ve diğer kültürlerden İslâmiyet'e giren rivayetler anlaşılmaktadır. Diğer dinlere nispetle Yahûdîlik'ten gelen haberler ve müslümanların onlarla teması daha fazla olduğundan bu kelimenin tahsisi uygun düşmüştür (Aydemir, 1979:6-7).

İsrâiliyât, İslâmî ilimlerin hemen hepsinde görülmekle birlikte daha ziyade kendisini tefsirde hissettirir. Hz. Peygamber'in vefatından sonra, sahâbe devrinden itibaren Kur'ân-ı Kerîm'deki

kısa ve kapalı olarak zikredilen ifadeleri açıklamak, kıssalar etrafında meydana gelen boşlukları doldurmak maksadıyla diğer mukaddes kitap mensuplarına müracaat edilmiş, onların bu hususta kitaplarında bulunan tamamlayıcı malumat İslâmî kaynaklara aktarılmıştır. Böylece isrâiliyât denilen rivayetler İslâm kültürü içerisine girmeğe başlamıştır (Cerrahoğlu, 1993:264).

### 1.2.3.2. İsrâiliyât Hareketinin Başlaması

İsrâiliyât hareketi sahâbe devrinde başlamış, tâbiîn devrinde artarak devam etmiştir. Kur'ân-ı Kerîm ile Tevrat ve İnciller'in bazı meselelerde ittifak etmesi ve Kur'ân'ın vecîz oluşuna karşılık diğerlerinin teferruatlı oluşu sebebiyle sahâbe, tefsir hususunda Ehl-i Kitab'a müracaat etmişlerdir. Kur'ân'daki bir kıssayı ele alan sahâbe, bu hususta eskiden Ehl-i Kitab'tan olan ve daha sonra İslâm'a giren kimselere başvurmuşlardır. Bunun yanında sahâbe her şeyi Ehl-i Kitab'tan sormadığı gibi onlardan gelen her şeyi de kabul etmemişlerdir (Demirci, 2003:132).

### 1.2.3.3. İsrâiliyât'ın İslâm'a Giriş Yolları ve Sebepleri

- a. Bidâyette müslümanların kültürel zayıflıkları: Bilindiği gibi Kur'ân-ı Kerîm, kültür bakımından gelişmemiş saf bir zihne mâlik olan Araplar'a nâzil olmuştur. Onların zihinleri kültür bakımından terakki etmiş milletlerin kafalarını karıştıran dinî ve felsefî cereyanların hiçbirleriyle karışmamıştır (Aydemir, 1979:43).
- b. İslâmiyet'e diğer dinlerden gelenlerin şahsi durumları: Bir kısmı menfaat dolayısıyla müslüman olmuş, hatta İslâm dinini düşman olarak görmüş, ona zararlı olabilecek her şeyi İslâm dinine dahil etmişlerdir. Diğer bir kısmı ise samimi birer müslüman oldukları halde, bir ömür yaşadıkları dinin zihinlerinde yerleştirdiği alışkanlıklardan kurtulamamış, gayr-i ihtiyârî eski dinlerinde câzip buldukları telâkki ve hususları yeni dinde de görmek istemişlerdir (Demirci, 2003:133).
- c. Müslümanların Kur'ân'ın kıssaları ve müphemleri hususunda tafsilatlı malûmata mütemayil oluşları, isrâiliyâtın İslâmî kaynaklarda yer almasına zemin hazırlamıştır (Cerrahoğlu, 1993:250). Özellikle tâbiîn devrinde bazı müfessirler Kur'ân'ı baştan sonuna kadar âyet âyet tefsir etmeğe başladıklarından, orada meydana gelen boşlukları, yahûdî ve hıristiyan haberleriyle doldurma yoluna gitmişlerdir. Bundan dolayı tefsir kitaplarına birçok hurafe ve lüzumsuz bilgiler girmiştir.
- d. Müfessirlerin dikkatsizliği ve gafleti: Müfessirler, rivayeti gerçekleştiren üstadlarının naklettikleri haberlerin doğru ve yanlışlıklarını incelemeyen, yalnız nakil ve rivayetlere güvenerek aktarmışlar, onları hikmet ve felsefe yönünden tetkîk etmemiş ve tabiat kanunları yönünden değerlendirmeye tabi tutmamışlardır. Haberlerin üzerinde dikkatle düşünmeden, haber verilen hadisenin mümkün olup



olamayacağına bakmadan naklettikleri için oldukça yanılmışlardır (İbn Haldûn, 1991:1/254).

#### 1.2.3.4. Genel Olarak İsrâiliyât'ın Kaynakları

İsrâiliyât, genellikle Ehl-i Kitap'tan, en çok da Yahûdî dininin merviyâtından ve mensuplarından gelmiştir. Yahûdîler İslâmiyet daha Arap yarımadası dışına çıkmadan evvel, Arapların boş zihinlerini menkûlatla doldurmakta ön safta yer almışlardır. İslâm'ın zuhurunda Araplar yazı ve ilimde pek ileri olmadıklarından gelen haberlerin iyi veya kötüsünü ayırt etmeğe tam muvaffak olamamışlardır.

İbn Haldûn bu hususta şu tespiti yapmaktadır:

“Mütেকaddimînin eserlerinde rivayetlerin doğru ve reddedilenlerin ayırtedilmeden toplanmış olmasının sebebi şudur: Araplar ilâhî kitabı olmayan bir kavimdi. Bedevîlik (iptidâîlik) ve ümmîlik onların galip hali idi. Kâinatın sebepleri, hilkatın başlangıcı, vücudun sırları gibi herkesin bilmek istediği şeyleri öğrenmek istedikleri zaman Ehl-i Kitap'tan olan yahûdî ve hıristiyanlara başvuruyorlardı. Fakat o zaman Araplar arasında yaşayan yahûdîler de onlar gibi bedevî idi. Bu hususlarda Ehl-i Kitap'ın avamı onların bildiklerinden başka bir şey bilmezlerdi. Bunların ekserisi de Yahûdî dinine sonradan girmiş Himyerliler'den müteşekkildi. Bunlar müslüman oldukları vakit, ihtiyat gösterilmesi gereken şer'î hükümlerle alâkası bulunmayan hususlarda, eskiden ne halde idiyeler yine o halde kaldılar” (İbn Haldûn, 1991:2/1027).

İslâmî eserlerde isrâilî rivayetlerin genellikle Ka'bu'l-Ahbâr (ö. 32/652), Abdullah b. Selâm (ö. 43/663), Vehb b. Münebbih (ö. 110-116/728-734) ve Abdümelik b. Cüreyc'ten (ö. 150/767) geldiği görülür (Cerrahhoğlu, 1993:253; Demirci, 2003:137). Bu şahıslar, yahûdî ve hıristiyan iken müslümanlığı kabul etmiş Tevrat ve İncil'i çok iyi bilen âlim kişilerdir. Dolayısıyla, söz konusu haberlerin naklinde art niyetli olduklarını söylemek mümkün değildir. Ancak Ehl-i Kitap'tan bazıları da müslümanlığı yok etmek ya da zayıflatmak için îman kisvesi altında pek çok uydurma haberi İslâm bünyesine sokmaya çalışmıştır. Asıl zararlı olanlar da bunlardır (Demirci, 2003:137-138). İslâm âlimlerinin özellikle bunlardan gelen rivâyetlere karşı son derece dikkatli olmaları gerekmektedir.

#### 1.2.3.5. İsrâiliyâta Karşı Âlimlere Gereken Tavr

Sonuç olarak, özellikle yahûdî ve hıristiyan merviyâtından ve mensuplarından sağlam ve zayıfı ayırt edilmeksizin gelen pek çok haber, bir çok hurafenin İslâm'a girmesine sebep olmuştur ve İslâm dininde derin yaralar açmıştır. Örneğin, Kâf sûresinin başındaki "kâf" harfi ile ilgili pek çok haber ortaya atılmıştır. Bunlardan biri de, sûrenin başındaki bu harfin Kaf dağı ifade ettiğidir. Genellikle masallara konu olan Kaf dağı, aslında yoktur. Rivayete bakılacak olursa Kaf dağı yerküreyi kuşatmış olan yeşil zebercedden bir dağdır ve semanın etrafı onun üzerindedir. Kökleri dünyanın üzerinde durduğu kayaya ulaşır ve depremlerin kaynağı bu dağdır (Aydemir, 1979:312).

Bu ve benzeri nakiller neticesinde Kur'ân'dan alınması gereken dersler unutulmuş, Sünnet bir kenara itilmiştir. Böylece bazı gerçekler, hurafeler, efsaneler ve isrâilî nakiller içinde boğulmuştur. İslâm bilginleri öncelikle bu gibi haberlere karşı çok dikkatli olmalıdır. Bütün bu isrâilî rivayetler tenkitten geçirilmeli Kurâ'n-ı Kerîm'in ruhuna, akla ve bilime uygun düşmeyenlerden kaçınılmalı, müslüman halk bu hususlarda bilgilendirilmelidir. Kur'ân'ın mücmel olan hususları açıklanırken onu tafsil eden diğer bir âyet veya Hz. Peygamber'in sünneti varsa onlara müracaat edilmeli, Ehl-i Kitap'tan olan nakiller kullanılmamalıdır (Cerrahoğlu, 1993:253-254).

### **1.3. Hurafelerin Yayılmasında Etkili Olan Faktörler**

#### **1.3.1. Cehâlet**

Hurafelerin ortaya çıkmasında İslâm öncesi kültürün İslâm'a taşınması, uydurma hadisler ve isrâilî rivayetler etkili olurken; hurafelerin yayılmasında da daha çok cehâlet, taklit ve kitle iletişim araçları rol oynamaktadır.

Daha çok bilgisizliğe bağlı olduğu kabul edilen hurafelere inanma hususu, İslâm'ı ana kaynaklarından öğrenip halkı aydınlatacak yeterli sayıda âlimin yetişmemesiyle orantılı olarak müslüman halk arasında yaygınlaşmıştır. İslâmiyet insanları düşünmek suretiyle inançlarını temellendirmeye ve akıl yürütme güçlerini kullanmaya davet etmektedir. İslâm'ın bu temel ilkesi, "De ki: İşte benim yolum, ben şuurlu bir şekilde Allah'a çağırıyorum, bana uyanlar da" (Yûsuf 12/108) meâlindeki âyette ortaya konmuştur. Ancak İslâmî konulara yeterince ilgi göstermeyen okumuş kesimle dinî bilgileri ve kültür seviyeleri düşük halk tabakasının soyut özellikler taşıyan dinî konuları doğru olarak anlayıp kavraması kolay değildir (Yavuz, 1998:383). Bu durum dinin kendisiyle hiçbir ilgisi olmayan hurafelerin dinî hususlarla karışmasını kolaylaştırmaktadır.

Hurafelerin yayılmasında halkın dinî konularda bilgisiz olması ve tatmin edici bir din eğitimi ve öğretiminin olmayışı etkili olmaktadır. Çünkü İslâm dininin esaslarını ve İslâm düşüncesini iyi bilen bir müslüman hurafelere inanmaz, safsatalara kanmaz (Erdil, 1999:7).

Ayrıca vâizler ve sohbet ehlinin yetersiz oluşu ve hurafelerden arınmış sağlam dinî bilgilere sahip olmayışı da bâtil inançlara zemin hazırlamıştır (Yavuz, 1998:383). Ehliyetli ilim adamları halkı aydınlatma hususunda üzerlerine düşen vazifeyi yerine getirmeyince, vaaz kürsüleri ilmî seviyeden yoksun kimselere kalmıştır. Bu kişiler halka İslâm'ın temel prensipleriyle ilgisi olmayan hurafeler ve isrâilîyât telkin etmişlerdir (Günaltay, 1997:265).

Ehliyetsiz vâizlerin kullandıkları vaaz kitaplarının büyük çoğunluğu, akl-ı selîm ve belli bir ilmî seviyeye ulaşmış insanları, işittiklerinde dinden nefret ettirecek derecede hurafelerle doludur. Bu kitaplarda genellikle isrâilî rivayetler ve uydurma hadisler ağırlıklıdır. Bazı vâizler tarafından kullanılan bu kitaplar, dil ve üslup yönünden zayıf, fikir ve mana bakımından da oldukça düşüktür (Günaltay, 1997:267).

Bu tür vaaz kitapları arasında en meşhur olanı *Dürretü'n-nâsihîn*'dir. Bu kitap Hopalı Osman b. Ahmed tarafından toplanıp düzenlenmiştir. Bir çok vâiz, bu kitabı baş tacı etmekte ve onsuz kürsüye çıkmamaktadır. M. Şemseddin Günaltay bu hususu şu ifadelerle anlatmaktadır:

“Vâizler bu hurafelerle dolu kitabı ellerinden bırakmıyorlar ve onu koltuklarının arasına alıp kürsüye çıkıyorlar. İşte o zaman biraz akıl ve muhakeme sahibi olup da cemaat arasında bulunanların vay haline! Çünkü birbirinden abes hurafeler, uydurma hadisler, isrâîlî hikâyeler, incelikten yoksun lâtifeler kutsal makamın kutsiyetini sarsar durur.

Kıssacılıkta uzman olan Hopalı Osman Efendi, akıl ve mantığa aykırı, asıl ve isnattan yoksun ne bulmuşsa kitabına sıkıştırmayı ihmal etmemiştir. Bundan dolayı bu kitaba “keşkûl-i hurâfât” (hurafeler çanağı) denilse yerinde bir kullanım olur” (Günaltay, 1997:268).

Piyasada *Dürretü'n-nâsihîn* ayarında başka vaaz kitapları da vardır. *Mükâşefetü'l-kulüb*, *Hayâtü'l-kulüb*, *Mişkâtü'l-envâr*, *Zübdetü'l-mecâlis*, *Dekâiku'l-ahbâr*, *A'reciye* isimli kitaplar bu tür eserlerdendir.

Akl-ı selîmden, günümüz ilmî seviyesinden ve İslâm dininin esaslarından habersiz cahil kişiler, İslâm ümmetini zehirleyen hurafeleri genellikle bu kaynaklardan almışlardır. Bu ve benzeri kitaplar asırlarca müslümanların itikat ve amellerinin bozulmasına sebep olmuş, toplumda tembellik fikrinin yerleşmesinde büyük rol oynamış ve böylece müslümanlar geri kalmışlardır (Günaltay, 1997:263).

Sonuç olarak, İslâm dinini ana kaynaklarından öğrenip halkı aydınlatacak yeterli sayıda âlimin yetişmemesi, müslümanları dinî konularda bilgilendirmekle görevli din adamlarının; özellikle de vâizlerin yetersizliği, vaaz kitaplarında ve diğer dinî kitaplarda Kur'an ve Sünnet çizgisinden uzak birçok hususun bulunması halkın dinî konularda cahil kalmasına ya da yanlış bilgilendirilmesine sebep olmuş; bu durum da insanların hurafelere inanmasına ve halk arasında birçok hurafenin yaşamasına zemin hazırlamıştır.

Ayrıca halk arasında kitap okuma oranının çok düşük seviyelerde olması, bunun sonucu cahil halkın gördüklerine, işittiklerine uyması, yanlış ve gerçeğe aykırı da olsa alışkanlıklarından ayrılmak istememesi de hurafelerin yayılmasını kolaylaştırmıştır.

Gerek M. Şemseddin'in yaşadığı devirdeki vâizlerle ilgili tespit ve eleştirileri, gerekse daha sonraki vâizlerin topluma ışık tutma bakımından yetersiz kalmaları, vâizlerin eğitim düzeylerinin yükseltilmesi konusunda bir takım çalışmaların yapılmasına ve vâizlikle ilgili bazı özelliklerin aranmasına sevk etmiştir.

Bu gün vâizler dinî öğretim veren fakültelerden mezun olanlar arasından sınavla seçilip atanmaktadırlar. Bu arada imtihanla seçilen ilâhiyat fakültesi mezunu din görevlileri gruplar halinde başta İstanbul-Pendik Haseki Eğitim Merkezi olmak üzere, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın ihtisas kurslarında 30 ay eğitim ve öğretim gördükten sonra vâiz olarak görevlendirilmektedirler. Ayrıca şu anda görev yapan vâizlerin bir kısmı yüksek lisansını veya doktorasını bitirmiş; bir kısmı da yüksek lisans veya doktora programlarına devam etmektedirler (Bayraktar, 1997:137). Dolayısıyla toplumu irşâd ve dini konularda bilgilendirmekle görevli vâizlerin eğitim düzeyinin gittikçe yükselmekte olduğu görülmektedir.

Yapılan bir araştırma, bu gün vâizlerin vaaz hazırlarken başta Kur'ân-ı Kerîm olmak üzere sahih hadis kitaplarına ve İslâm tarihinin ana kaynaklarına başvurdukları, *Dürretü'n-nâsihîn* gibi kitaplara neredeyse hiç müracaat etmedikleri sonucunu ortaya çıkarmıştır (Bayraktar, 1997:127). Dolayısıyla başlatılan bu eğitim ve öğretim faaliyetleri üzerinde konuştuğumuz

İslâm dininin genel prensiplerine uymayan inanç esasları ve temel hükümlerin arındırılması konusunda toplumu yozlaşmalardan uzaklaştırıcı bir rol oynayacaktır.

### 1.3.2. Taklit

Psikolojik ve sosyolojik bir çok sebebi olan taklit de hurafelerin kabulünde ve yayılmasında rol oynayan faktörlerdendir.

Taklit, “*klđ*” kökünden türemiş tef‘îl vezninde bir mastardır. Sözlükte, “insan veya hayvanın boynuna ip veya yular takmak” anlamına gelmektedir (İsfehânî, 1970:621).

Terim olarak taklit, başkalarına ait söz veya fiilleri, doğruluğunu araştırmadan ve üzerinde düşünmeden, o konuda hakikat olduğuna inanarak kabullenmektir (Cürcânî, 1983:64). Taklit delile dayanmayan bilgidir, ilim ise delilden kaynaklanan bilgidir.

Taklit, cahil halkın gördüklerine, işittiklerine ve alıştıklarına uyması, yanlış ve gerçeğe aykırı da olsa onlardan ayrılmak istememesidir (Topaloğlu, 1993:163).

Taklitte şu hususlar dikkat çekicidir:

- a. Taklitte başkalarının görüşü esastır.
- b. Delil ve düşünceye yer yoktur.
- c. Taklit eden kişi aldığı görüşün doğruluğuna inanmaktadır (Candan, 1998:34).

Taklit edilenler içinde sadece Hz. Peygamber istisna tutulmuştur. Çünkü ona uymak bizzat delil olduğundan, taklit söz konusu değildir (Candan, 1998:35).

Taklit inanç, amel, ahlak alanında olduğu gibi sosyal alanda, fen, teknoloji ve sanat sahasında da olabilir.

Alimlerin çoğuna göre taklîdî iman geçerlidir. Ancak kişi imanını aklî ve naklî delillerle kuvvetlendirmediği için sorumludur (Sâbûnî, 1995:89-90). Taklîdî iman, inkârcıların ve muarızların ileri sürecekleri şüphelerle sarsıntıya uğrayabilir. Bunun için iman, dinî ve aklî delillerle kuvvetlendirmek gerekir. Bu deliller ileri sürülecek şüphelere karşı imanı muhafaza eder (Kılavuz, 1993:33).

Kur'ân-ı Kerîm'de taklit kelimesi geçmemekle birlikte onun anlamı ittiba', iktidâ, ve itaat kelimeleri ile ifade edilmiştir. Kur'ân'da "Onlara, 'Allah'ın indirdiğine uyun' denildiği zaman, 'Hayır atalarımızı neyin üzerinde bulduysak ona uyarız' dediler. Ya ataları bir şeye akıl erdirememiş ve doğruyu seçememiş idiysele?" (el-Bakara 2/170) buyurulmak suretiyle, taklidin câhiliye toplumunun bir özelliği olduğu ortaya koyulmuştur ve bu davranış yerilmiştir (el-Mâide 5/104; el-A'râf 7/28; el-Enbiyâ 21/53; Lokman 31/21; ez-Zuhruf 43/22).

İlk emri "oku" olan Kur'ân, muhtelif âyetlerinde insanı düşünmeye ve tefekküre çağırır. Kur'ân, Allah'ın varlığı hakkında bilgi sahibi olmak isteyen insanının önce kendisi (âlem-i sağîr) üzerinde sonra da kâinat (âlem-i kebîr) üzerinde düşünmesini emreder (Âl-i 'Îmrân 3/190; Yûnus 10/101; Rûm 30/8). Kur'ân bununla insanın hakikate ulaşmasını hedefler.

Ne yazık ki bugün müslümanlar Allah'ın insana verdiği düşünme ve akletme özelliğini bir tarafa bırakıp taklit bataklığına saplanmış durumdadırlar. Bu durum ana babada, akrabalarda ve çevrede görülen İslâm'a aykırı telâkkilerin benimsenmesinde önemli rol oynamaktadır.

Türbe ve yatırlarda tevhid akîdesini zedeleyen bir takım uygulamalar içerisinde olan insanlara, yaptıklarının hurafe olduğu söylenince genellikle "Olsun, biz büyüklerimizden böyle gördük" cevabını verdikleri görülmektedir. Bu durum toplum içerisinde dinî konulardaki cehaletin ve taassubun hangi boyutta olduğunu göstermesi bakımından oldukça dikkat çekicidir.

Taklit ve taassuba şiddetle karşı çıkan Reşid Rıza tefsirinde şu tespitleri yapmaktadır:

"İnsanların çoğu taklit hastalığına tutulmuşlardır. Bir şeye inandıktan sonra onu ispat cihetine giderler, onun dışında bir şeye inanmazlar. Bağlandıkları şeyden başka her şeyden yüz çevirirler. Önce düşünüp de sonra inananlara pek rastlanmıyor. Taklit cemiyeti sarmış bir yangın, umumî bir salgın ve insanları tembelleğe iten bir nevi deliliktir" (Rıza, 19??:8/372).

Bu gün insanların okumadan, araştırmadan ana babalarından, çevrelerinden ve örnek aldıkları kişilerden gördüklerini kabullenip yapmaları hurafe ve bâtil inançların toplum içerisinde yaşamasına zemin hazırlayan önemli faktörlerdendir.

### 1.3.3. Kitle İletişim Araçları

İletişim mekanizmasının işlerliğini sağlayan alet ve edevata *iletişim araçları*; eğer bir iletinin toplum veya toplumlara iletilmesi amaçlanmışsa, o zaman bu iletişim alet ve edevatlarına da *kitle iletişim araçları* denilmektedir (Açıkgöz, 2003:175). Günümüzün başlıca kitle iletişim araçları televizyon, radyo, gazete, dergi, kitap, sinema ve internettir.

Artık dünyada olup bitenler küçük bir kutu vasıtasıyla evlerin oturma odalarına, hatta çocuk ve yatak odalarına girmekte, internet aracılığıyla dünyanın herhangi bir yeriyle bağlantı kurulabilmektedir. Kitle iletişim araçlarındaki bu büyük ilerlemeden dolayı günümüz, "iletişim çağı" olarak adlandırılmaktadır (Açıkgöz, 2003:175).

Televizyon, radyo, gazete ve internet gibi kitle iletişim araçları tutumlar ve telâkkiler üzerinde önemli etkiler yapabilmektedir. Kitle iletişim araçlarının toplumun kültürel mirasını aktarma ve bireyi sosyalleştirme yanında, diğer çevre faktörleri ile birlikte tutumları güçlendirici ve kısmen de değiştirici etkileri görülebilmektedir (Kaya, 1998:27).

Bu gün anlayış ve telâkkilerin değişmesinde ve oluşmasında en etkili kitle iletişim aracının televizyon olduğu söylenebilir. Çünkü televizyon zengin fakir herkesin evine girmiştir. Ayrıca televizyon diğer yazılı araçlardan farklı olarak hem göze hem de kulağa hitap etmektedir. Yani hem bilgi vermekte hem de onu görüntü ile desteklemektedir.

Özellikle gelişmemiş veya Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde televizyonun önemi diğer kitle iletişim araçlarına göre çoktur. Bu ülkelerde okuma yazma oranının düşük olması televizyona olan ilgiyi daha da arttırmaktadır (Turan, 2005:120).

Televizyon izleme oranının yüksek olduğu Türkiye’de televizyon programları toplumun davranış kalıplarının, inanç ve kanaatlerinin oluşmasında belirleyici bir unsur olmaktadır.

Türk televizyonlarında yayınlan bazı diziler, bazı filmler büyü ile ilgili hurafeleri, bir takım programlar nazar boncuğuyla alakalı bâtil telâkkileri adeta topluma empoze etmektedir. Özellikle yıl başlarında ve belli zamanlarda astrologların, medyumların görüşlerine yer vermek suretiyle gaybla ilgili hurafeler bilerek veya bilmeyerek halka aktarılmaktadır.

Ramazan aylarında türbe ve yatırlara gidip bir takım hurafeleri icra eden halkla ilgili haberler yapılmakta, hatta oralara giden kişilerle mülâkatlar yapıp dilekleri gerçekleşmiş gibi yansıtılmaktadır. Bu tür haberler insanları türbelerden medet umar duruma getirmektedir.

Ayrıca uydu üzerinden yayın yapan bazı televizyon kanallarında telefonla bağlanan kişilerin falına bakılmak suretiyle, insanların geleceğe dair beklentileri üzerinden bazı kimseler büyük rantlar elde edebilmektedir. Telefonla fal bakılan programların günün 2/3’lük bölümünde canlı olarak yayınlarını sürdürdükleri müşahede edilmektedir.

Burçlarla ve astroloji ile ilgili hususlarda gazete ve dergiler ön plana çıkmaktadır. Günlük gazetelerin büyük çoğunluğunun burçlarla ve astroloji ile ilgili köşeleri bulunmaktadır. Yine bazı gazetelerde medyumlara ait köşelerde geleceğe dair bir takım uydurma haberler ileri sürülüp, halk ümitlendirilmekte veya karamsarlığa sevk edilmektedir.

Bu gün hurafelerin yayılmasında televizyon ve gazeteler yanında internet de etkili olmaktadır. İnternet ortamında fal ve astroloji sitelerinin varlığı bir gerçektir. Ayrıca bazı cep telefonu operatörleri kullanıcılarına fal servisleri hizmeti vermektedirler.

Hurafelerle ilgili kitle iletişim araçlarının bu olumsuz etkileri yanında zaman zaman olumlu etkileri de olmaktadır. Halkı dinî konularda bilgilendirmek amacıyla yapılan reyting kaygısından uzak programlar, halkın dinî duygularını suistimal edip maddî çıkar peşinde koşan cincileri, muskacıları, üfürükçüleri deşifre eden haber programları yapılmaktadır.

Sonuç olarak kitle iletişim araçları toplumu bilgilendirmek ve eğitmek amacına matuf kullanıldıklarında kısa zamanda son derece faydalı etkileri olmaktadır. Ancak reyting ve maddî çıkar kaygısıyla hareket ettikleri zaman toplumun geleceği için bir tehlike haline gelebilmektedirler.

#### **1.4. Hurafelerin Kabulünde Etkili Olan Faktörler**

Bâtil inanışlar ve hurafeler, çağımızın olumsuz anlamda gelişme gösteren değerlerinden biridir. Oysa ilk bakışta, pozitif bilimlerin baş döndürücü bir şekilde ilerleme kaydettiği, sosyal bilimlerin geliştiği, bilimsel araştırmaların hayatın her alanına nüfuz ettiği günümüzde hurafelere ilginin azalması gerektiği düşünülür. Ne var ki satanist hareketler, medyumluk ve fal başta olmak üzere çeşitli amaçlarla türbe ve yatırlara çaput bağlamak, mum yakmak, kurban adamak, kurşun döktürmek, çeşitli nesnelere uğursuz saymak gibi sayısız hurafelerin ilgi gördüğü ve insanları etkilediği müşahede edilmektedir. Hatta bunların bir kısmının birer meslek haline geldiği ve bu alanda modern iletişim araçlarının kullanıldığı görülmektedir (Sarıçam, 2000:191). Bu tür uygulamaların kabul edilmesinde psikolojik, sosyolojik ve ekonomik birtakım faktörler etkili olmaktadır.

#### 1.4.1. Psikolojik Faktörler

Hurafelerin temelinde “korku, çaresizlik ve çağrışım” gibi psikolojik nedenler bulunmaktadır (Örnek, 1971:42). Bilhassa korku, endişe ve çaresizlik, insanoğlunu bazı nesnelere sığınmaya, bazı nesnelere de kudsiyet atfetmeye sevk etmiştir. Bu nedenle ilk çağlardan beri ateş, su, ağaç, kaya, mağara, dağ gibi şeyler kutsal kabul edilmiş; bazı insanlar onlara taparken bazıları da bunlara çeşitli adaklar adanmışlardır. Aynı zamanda doğüstü güçlerin olduğu ve bir çok olayda bunların etkilerinin bulunduğu kabul edilmiştir.

Değişik şekillerde tezahürleri görülen adak hususu da psikolojik izler taşımaktadır. Çünkü adakta, ecdada ve atalara karşı prestij, ataların ruhlarının etkili olduğu inancı, ağaç ve su kültü, dağ ve ateş kültü, kurban kültü, taş ve kaya kültü etkili olmakta; fal, büyü ve hayvanlarla ilgili inançlarda hep eski kalıntılar ve izler bulunmaktadır (Tanyu, 1967:301).

#### 1.4.2. Sosyolojik Faktörler

İnsan toplumsal bir varlıktır. Hiçbir fert maddî ve manevî ihtiyaçlarını yalnız başına temin edemez. Kişi insanî karakterini kazanabilmesi için de onu bünyesinde geliştirebileceği bir cemiyete muhtaçtır (Er, 1998:1). Bunun sonucu fert yaşadığı toplumdan etkilenir. Dolayısıyla fert ve toplum birbirinden bağımsız olarak düşünülemez. Toplum, kendi değerlerini yükleme bakımından doğumundan ölümüne kadar ferdi etkilemektedir.

Zaten, insanın kalıtım yoluyla getirdiği özellikleri, sosyalleşme sürecinde çevre faktörü yoluyla biçimlenmekte, böylece zaman içinde bireyin kişiliği oluşmaktadır. İnsanın tutum ve davranışları da kişilik gibi doğuştan gelen özellikler ile çevre etkileşiminin sonucu meydana gelmektedir. Dini tutumların oluşmasında başta aile olmak üzere yakın çevrenin büyük etkisi vardır (Kaya, 1998:17,50). Dolayısıyla aile ve çevrede görülen söz ve davranışlar kişi tarafından zamanla benimsenmektedir. Böylece dinî bir dayanağı olmayan telâkki ve uygulamalar kuşaktan kuşağa aktarılmış olurlar.

Töre ve geleneklerin daha etkili olduğu toplumlarda nesiller arası değerlerin aktarımı daha hızlı, yeniliklerin ve ilmî gelişmelerin aktarımı ise daha yavaş olmaktadır. Nitekim Kur’ân-ı Kerîm’de, insanoğlunun ilmî yeniliklerden ziyade atalarına bağlı bir yapıya sahip olduğu gerçeği, “Onlar bir kötülük yaptıkları zaman, ‘Atalarımızı bu yolda bulduk, Allah da bize bunu emretti’ derler” (el-A‘râf 7/28) ifadesiyle dile getirilmektedir.

Özellikle küçük yerleşim birimlerinde ve kırsal kesimlerde töre ve gelenekler etkisini daha çok göstermekte, içlerinde hurafeleri de barındırmaktadır. Dinî değerlerle bağdaşmayan bu uygulamalar, az da olsa halen varlıklarını sürdürmektedir. Bunlar, halk inançları olarak atalardan alınmış, zamanla benimsenmiş kabullerdir.

İnsanlar, bilgi ve kültürden yoksun oldukları oranda yenilikten ziyade, gelenek ve törelere daha çok bağlılık göstermektedirler. Bu hususta kapalı toplumsal yapı özellikleri güçlü bir şekilde devam eden yörelerde, geleneksel ve yerel değerler daha çok ön plana çıkmaktadır. Bu durumda olan insanlar, her aktarılan değeri düşünmeden kabullenmekte ve toplumda yaşatmaktadırlar. Halbuki bilgi toplumlarında aynı şeyi görmemiz pek mümkün değildir. Böyle toplumlarda insanlar daha ziyade etkileyici bir yapıya sahiptir. Dolayısıyla eğitilmiş toplumlarda yenilikler ve ilmî gelişmeler söz konusudur. Çünkü eğitimin sosyal değişimdeki rolü, maddî kültür alanındaki gelişmeyi hızlandırdığı gibi aynı zamanda manevî kültür alanındaki kalkınmayı da temin edici ve düzenleyici olmasıdır (Günay, 1992:100).

#### 1.4.3. Ekonomik Faktörler

Bu gün ekonomik düzeyi düşük toplumlarda hurafelere daha çok rastlanmaktadır. İnsanların ihtiyaçlarını ve istediklerini elde edemedikleri zaman üzüntü ve sıkıntı sebebiyle muskacılara, büyücülere müracaat ettikleri, falcılara gidip fal baktırdıkları, adak ve ziyaret yerlerine gidip, adak adayıp dilek tuttukları görülmektedir. Ayrıca falcıların, medyumların ve astrologların söylediklerine itibar ettikleri, bazı hastalıkların tedavisinde tıbbî imkânlardan faydalanmak yerine halk arasındaki söylentilere göre hareket ettikleri müşahede edilmektedir (Bedir, 1998:43).

Günümüzde genel olarak eski kültür ve medeniyetlerin etkisiyle Asya ve Afrika kıtalarında bulunan ülkelerde falcılık, muska ve tılsımlar vb. daha yaygındır. Bu ülkeler ekonomik yönden de zayıftır. Toplumların maddî ya da ekonomik hayatını diğer bütün sosyal olaylar ve faaliyetlerden ayrı düşünmeye imkân yoktur. Çünkü ekonominin temelinde ferdî menfaat motivasyonunun yanı sıra, vicdanın tatmini gibi motivasyonların da bulunabileceği artık anlaşılmıştır.

Ekonomik problemler insanların sosyal yaşantılarını da etkilemektedir. Ekonomik yönden zayıf olan ülkelerde beklenti ve ümit içerisinde olan insanlar arasında hurafeler daha yaygındır.

Her ne kadar ekonomik faktörlerin kötüye gitmesi insanların hurafelere daha fazla meyiletmesini doğuruyorsa da bunun bütünüyle böyle olmadığı da bir vakıdır. Ekonomik bakımdan gelişmiş ülkelerin halkları arasında da hurafeler söz konusudur. Nitekim bu konuda Hikmet Tanyu şu tespiti yapmaktadır:

“... Zira batılı, iktisat, teknik ve ilim sahasında ilerlemiş muhtelif ihtiyaçları karşılayan müesseseleri bulunan memleketlerde (katolik, ortodoks, protestan vb.) Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa'nın, Asya'nın (Japonya) ileri seviyedeki memleketlerinde sayılar, uğurlu, uğursuz günler, fallar, adak ve adama gibi birçok inançların bulunduğunu görmekteyiz. Bize göre yalnız maddî ihtiyaçların giderilmesi, bir doktor vs. ile itikatlar kalkıvereceğini sanmak isabetli görünmüyor” (Tanyu, 1967:322).

Bu konuda bizim de benimsediğimiz husus, bütünüyle olmasa da ekonomik faktörlerin oynamış olduğu belirgin bir rolün olduğudur. Çünkü ekonomik gelişmeye bağlı olarak artan eğitim düzeyi, sağlık hizmetlerinin yeterli olması, geçim şartlarının yükselmesi ve benzeri imkânlar hurafelere olan ilginin azalmasına sebep olacaktır.

## **1.5. Yaygın Hurafelerin Sınıflandırılması**

### **1.5.1. Ulûhiyyetle İlgili Hurafeler**

Allah'ın herhangi bir maddî varlık şekline bürünmesi, yaratıklardan birinin bedenine girmesi (hulûl, teccsüd), yaratıklarla birleşmesi (ittihat ve vahdet-i vücudun bazı yorumları) veya onlara benzetilmesi ulûhiyyetle ilgili bâtil inançlardır. Hıristiyan ve yahûdîlerin, Allah'ın imamlara hulûl ettiğini kabul eden aşırı Şîî gruplarla (Gâliyye), bazı müfrit sûfîlerin bâtil inançları bu tür hurafelerin belli başlılarını oluşturur (Yavuz, 1998:383).

Haberî sıfatları zâhiri manalarıyla anlayıp Allah'ı varlıklara benzetmek (teşbîh) ve O'nu cisim olarak nitelemek (teccsîm) de ulûhiyyetle ilgili bâtil itikatlardandır (Uysal, 1990:2/38-39). Müşebbihe, Mücessime ve Haşeviyye naslarda geçen “ayn, vech, istvâ” gibi kelimeleri zahiri manalarıyla anlamışlar, bunun sonucu teşbîh ve teccsîme düşmüşlerdir (Kılavuz, 1993:97).



Ulûhiyyete ait sıfat veya fiillerden birini yaratıklara nispet etmek de bâtil inanç sayılır. Bazı tasavvuf mensuplarının veli nazarıyla baktıkları şeyhlerine dilediklerini öldürme veya diriltme gücünü atfetmeleri, kâinatın yönetiminde söz sahibi olabileceklerini ve gayba muttali olduklarını iddia etmeleri de bu konu içinde mütalaa edilmiştir (Mansûr, 1983:199,234)

Kur'ân-ı Kerîm'deki "O'nun benzeri gibi (dahi) hiçbir şey yoktur" (eş-Şuarâ 42/11), "Hiç yaratan, yaratmayana benzer mi? Artık hiç düşünmez misiniz?" (en-Nahl 16/17), "Hiç sen (ey Resûlüm), Allah'ın ismini taşıyan başka birini bilir misin?" (Meryem 19/65) âyetleri ve benzeri âyetler, ulûhiyyetle ilgili bu iddiaların bâtil olduğunu ortaya koymaktadır.

### **1.5.2. Gayb Bilgisiyle İlgili Hurafeler**

Sözlükte "gizli kalmak, görünmemek, uzaklaşmak, gözden kaybolmak" (İbn Manzûr, 1977:1/654; Firuzâbâdî, 1272:1/222) anlamlarına gelen *gayb*, terim olarak "duyular çerçevesine girmeyen ve aklın zaruri olarak gerektirmediği şey" olarak tarif edilmiştir (İsfehânî, 1970:552; Çelebi, 1996a:64). Gaybın mukabili olan *şehâdet* ise, gözle görülüp duyularla idrak olunan varlıklar manasına gelmektedir.

Genellikle insanın bilgiye ulaşmak için kullandığı duyuların ve zihnî fonksiyonların aracılığıyla bilinmeyen bir olgu olarak algılanan gayb kavramı, Kur'ân-ı Kerîm'de fizik ötesi âlemin varlıklarını belirtmesi yanında, fizik âlemin insan bilgisi dışında kalan uzantısını ifade etmek için de kullanılmıştır. Buna göre fizik ötesi âlem için "gaybî varlık", fizik dünyasında vuku bulmakla birlikte çeşitli sebepler yüzünden duyularla algılanamayan olaylar için "gaybî haber" tabirinin kullanıldığı anlaşılmaktadır (Çelebi, 1996b:406).

Kur'ân'da ve bazı hadislerde duyular, haber ve akıl yoluyla bilinmeyip gayb âleminde kalan hususları sadece Allah'ın bildiği (el-En'âm 6/59; Yûnus 10/20; Hûd 11/123; en-Nahl 16/77; en-Neml 27/65; Fâtır 35/38; el-Hucurât 49/18; Buhârî, İstiskâ 29, Tevhîd 4; Müslim, İman 77), bir kısmında ise Allah'ın dilediği kullarını gayb hakkında bilgilendirdiği (Âl-i 'İmrân 3/179; el-Cîn 72/26-27) ifade edilmektedir.

Naslarda geçtiği şekliyle epistemolojik açıdan gayb, sadece Allah'ın bildiği ve O'nun bildirdikleri tarafından bilinebilen şeklinde ikiye ayrılır. İslâmî literatürde gaybın birinci kısmına "mutlak gayb", ikincisine ise "izâfî gayb" denilmektedir (Çelebi, 1996a:69-81). Kur'ân-ı Kerîm mutlak gaybın bilinmesini Allah'a tahsis etmek suretiyle bu husustaki Câhiliye inancını reddetmektedir.

Câhiliye devrinde Araplar, ruhânî varlıkların görünmediğine inandıkları için putları onların yeryüzündeki sembolleri sayıyor, bu amaçla onlara kurban kesiyor, tapınıyor,

şfaatlerini umuyor, yeryüzünün idaresinde tanrının ortakları sayıyorlardı. Mâbedleri de sadece tapınma yerleri değil aynı zamanda ruhanîlerle temas kurma, gaybdan haber alma yerleri olarak kabul ediyorlardı. Ruhlar âlemine hükmetme onların hayatında önemli bir yere sahipti. Kâhin, falcı, münecim gibi kişilerin gökleri dinleyen cinlerden haber aldıklarına inanıyorlardı. Bu tür cinlere “rei” veya “tâbi”, görünmeyen kaynaklardan gelen seslere de “hâtif” deniyordu. Arap yarımadasında bu tür kişilerin görev yaptığı birçok mâbed vardı. Beytü Riâm, Beytü'l-Uzza, Beytü'l-Celsed bu yerlerin meşhur olanlarıydı (Çelebi, 1996b:405).

Buna karşı Kur'ân gaybı bilme özelliğini Allah'a ait bir kemal sıfatı olarak göstermekte (el-Mâide 5/109, 116; el-En'âm 6/73; et-Tevbe 9/94, 105; er-Ra'd 13/9; Sebe' 34/48), yalnız O'na ait olan bu niteliğin diğer yaratıklardan birine tahsis edilmesini tevhide aykırı bulmakta, gayb kapılarını zorlama denemeleri olan fal, kehânet vb. yollara başvurmayı kesin olarak yasaklamaktadır. Dinî literatürde, Allah'ın dilediklerini muttali kılacağı gayb alanına ait bilgi edinme yollarının vahiy ve ilhamdan ibaret bulunduğu, böyle bir bildirim olmadan gaybı bilmenin mümkün olmayacağı vurgulanmaktadır. Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, İbn Hacer el-Heytemî, İbn Ebû Rendeka et-Turtûşî ve Ebû Bekir İbnü'l-Arabî gibi âlimler hiçbir emâreye dayanmadan gaybı bildiğini iddia eden kimsenin küfre düştüğünü söylemişlerdir (Çelebi, 1996b:407).

Gayb âleminde kalan hususları Allah'tan başka kimsenin bilemeyeceği âyetlerde, hadislerde ifade edilmesine ve âlimlerin büyük çoğunluğunun böyle düşünmesine rağmen birçok tasavvuf mensubu, seçkin tasavvuf ehlinin keramet yoluyla gayba vâkıf olduğuna inanır (Uysal, 1990:1/37-38 ). Ayrıca yıldızlardan ahkâm çıkarma,<sup>4</sup> kahve ve ok, bakla, iskambil kâğıdı, suya bakma, yıldıznameye bakma, kitap açma (Kur'ân veya başka kitaplar) gibi yöntemlere başvurularak yapılan falcılık, İslâm öncesi döneme ait bâtil inançlar olup bazı İslâmî zümreler tarafından benimsenmiştir (Yavuz, 1998:383). Bu tip bâtil inançlar müslümanlara Mısırlılar ile Asurîler'den geçmiştir (Günaltay, 1997:294).

Yıldızların durum ve hareketlerinden birtakım hükümler çıkarmak insanlığa Keldânîler'den kalma bir adettir. Önceleri bir tapınma hissi ile başlayan efsane devri zamanla daha yoğunluk kazanmış, halkın başına birer belâ olan kâhinler, câhil kitleyi istedikleri gibi kullanmak, hatta zâlim hükümdarları kendi emirlerine boyun eğdirebilmek için, bu tip inançların artması için ellerinden geleni yapıp nüfuzlarını yükseltmişlerdir. Kâhinlerin nüfuzu o derece artmıştı ki savaş ve barış gibi büyük işlerden, yeme, içme, traş olma ve yıkanma gibi basit işlere kadar her şey kâhinlerin uygun görmesiyle yerine getiriliyordu (Günaltay, 1997:293).

Gayb bilgisi ile ilgili hurafelerden biri de “cefr”<sup>5</sup> ilmi ve “ebced”<sup>6</sup> (cümmel) hesabıyla kıyametin veya ileride olacak büyük hadiselerin zamanını tespit etmeye çalışmaktır.

<sup>4</sup> İslâm kültüründe yıldızlardan hüküm çıkarmaya “ilmi'n-nücüm”, günümüzde ise “astroloji” denilmektedir. Astrolog, gök cisimlerinin hareketlerine ve çeşitli hesaplamalara göre insanların gelecekle ilgili yorumlar yapan ve bilgiler veren kişiye verilen addır (Albayrak, 1996:86-87).

<sup>5</sup> Geleceğe ilişkin bilgilere ulaşma yollarını gösterdiği varsayılan sözde bilime “cefr” denilmektedir. Cefr ilmi, sonraları harfler ilmiyle ve yıldızlar ilmiyle karıştırılmıştır. Tıpkı ebced hesabında olduğu gibi, her

Cefr ilmi ve ebced hesabı müslüman müelliflerin bir kısmı tarafından makbul ve muteber kabul edilmiştir. Halbuki her iki husus da hurafe olmaktan öteye gitmemektedir (İbn Haldûn, 1990:1/808).

### **1.5.3. Uğur ve Uğursuzlukla İlgili Telâkkiler**

Arapça'da uğurlu sayılan şeyleri ifade etmek için *fa'l* (İbn Manzûr, 19???:11/513), uğursuzluğu ifade etmek için ise, *tyera* kelimesi kullanılır. Terim olarak *tyera*, kuş uçurarak fal tutma, kuşların duruş ve hareketlerinden bir takım uğursuz manalar çıkarma anlamına gelmektedir. Aynı kökten gelen *tâir* kelimesi uğursuz sayılan kuş ve sair nesnelere ifade etmektedir (İbn Manzûr, 19???:4/511).

İslâm inancında herhangi bir nesnede, hayvanda veya canlıda uğur veya uğursuzluk olduğunu kabul etmek doğru değildir. Ancak meydana gelen olayları “hayra yorma” ve “uğurlu sayma” Hz. Peygamberin sünnetiydi. O, kesin ve açık bir şekilde kuş uçurarak veya daha başka bir takım vasıtalarla başvurarak ya da fal bakmak suretiyle, bir şeyin uğurlu yahut uğursuz olacağına dair eski hurafeleri yasaklamıştır (Hamidullah, 1993:2/1090).

Buna rağmen halk arasında bazı hayvanları görmenin veya seslerini duymanın, belirli günlerde ve zamanlarda, iş yapmanın, mavi boncuk (halk arasında “nazar boncuğu” veya “nazarlık”) ve benzeri şeyleri takmanın ve bazı rakamların uğur yahut uğursuzluk getirdiğine inanılmaktadır.

Uğursuzlukla ilgili telâkkiler daha çok haftanın bazı günleri ve bazı hayvanlar etrafında yoğunlaşmaktadır.

#### **1.5.3.1. Bazı Günlerin Uğursuzluğuyla İlgili Telâkkiler**

---

harfe sayısal bir değer vermek ve kelime ya da ibarelerin buna göre sayısal değerini hesaplayıp geleceği yorumlamak temelinde dayanır (Gündüz, 1998a:82).

<sup>6</sup> Eski Sâmi alfabe sırasına göre tertiplenmiş, Arapça'ya mahsus sesleri gösteren harfler ilâve edilmiş ve bu sıraya göre harflere, birden ona sıra ile, ondan yüze onar onar, yüzden bine yüzer yüzer olmak üzere birer sayı değeri verilmiş olan Arap harflerinin diziliş sırasına ve bütününe “ebced” denir (Devellioğlu, 2004:197).

Halk arasında özellikle salı günü ile ilgili telâkkîler son derece yaygındır. Buna göre salı günü iş yapılmaz ve yolculuğa çıkılmaz. Salı günü başlanan işler başarıyla sonuçlanmaz. Salı günü yolculuğa çıkanlar sağ salim ulaşmak istedikleri yere ulaşamazlar. Halk arasında söylenen “Salı sallanır” ve “Salı günü başlanan işler uzar” deyişleri bu günün uğursuz kabul edildiğini göstermektedir.

Ayrıca cuma günü iş yapmanın doğru olmadığı anlayışı çok yoğun olmamakla birlikte bazı bölgelerde mevcuttur (Çakan 1981:57). Halbuki Kur’ân ve Sünnet’te cuma günü iş yapmayı yasaklayan bir husus bulunmamaktadır. Tam aksine mü’minlerden cuma namazından sonra yeryüzünde dağılıp rızıklarını temin etmeleri istenmektedir (Cum’a 62/10). Ancak cuma namazı vaktinde alışveriş yapmak yasaklanmıştır (Merğînânî, 2000:3/990).

Cuma günü iş yapmanın iyi olmadığı anlayışı kadınlar arasında daha yaygındır. Bu telâkinin, cuma gününün resmi tatil olduğu dönemlerde kadınların, genellikle evde olan kocalarını ev işleriyle meşgul olup rahatsız etmemeleri ve onlara daha fazla zaman ayırmaları maksadıyla ortaya çıkmış olabileceği ihtimali yüksektir. Günümüzde cuma gününün iş günü olması hasebiyle bu anlayışın mazur görülmesine götüren gerekçe ortadan kalkmıştır.

Günlerin uğursuzluğuyla ilgili anlayışlar yukarıda ifade edilenlerle sınırlı kalmamaktadır. Bazıları cumartesi yorgan dikmenin, pazar günü iş yapmanın, arefe günü dikiş dikmenin (Erdil, 1999:84), iki bayram arasında nikâh kıymanın (evlenmenin) uğursuzluk getireceğine inanmaktadır (Çakan, 1981:56).

Bazıları da ikindiden sonra uyumayı, akşam (gece) tırnak kesmeyi günah olarak telâkki etmektedir (Çakan, 1981:63).

Günlerin uğursuzluğuyla ilgili bu ve benzeri anlayışlar adeta insanları çalışmamaya sevk eden, tembelliği teşvik eden ve müslümanların kalkınama hamlelerini gerçekleştirmelerini engelleyen önemli faktörlerdendir. Oysa Hz. Peygamber, ümmetini çalışmaya teşvik etmekte ve iki günü eşit olan kişinin zararda olduğunu vurgulamaktadır.

Ayrıca, bazı kişiler tarafından 13 rakamı ve ayın 13. günü uğursuz olarak kabul edilmektedir. Batı toplumlarında oldukça yaygın olan bu anlayışın, zamanla onlardan müslümanlara geçmiş olma olasılığı ağır basmaktadır (Havva, 1989:5/118).

### 1.5.3.2. Bazı Hayvanların Uğursuzluğuyla İlgili Telâkkiler

Uğursuzlukla ilgili anlayışların en yaygını hayvanlarla ilgili olanlardır. Bazı hayvanların uluması, bazı kuşların ötmesi çeşitli şekillerde yorumlanmakta; bunların kimisi uğur, kimisi uğursuzluk, kimisi de ölüm işareti olarak kabul edilmektedir (Erdil, 1999:79).

Konuyla ilgili bir araştırmacı şu tespitleri yapmıştır:

“Halk inanmalarında ölümü önceden haber verdiği sanılan belirtiler arasında hayvanlarla ilgili olanlar büyük bir yer tutar. Hayvanların insanlarda bulunmayan kimi yetenekleri, sezimleri, biçimsel özellikleri, uğurlu ya da uğursuz sayılmaları bu türden inanmaların oluşmasında ve evrensel bir çizgiye erişmesinde büyük bir rol oynamaktadır. Evcil ve yabani hayvanların ötüşleri, ulumaları, kişnemeleri, böğürmeleri, belli hareketleri, uçuş yönleri, alışılmışın dışında davranışları yaklaşan bir ölümün ön belirtileri ve işareti olarak yorumlanmaktadır.

Hayvanlar içerisinde özellikle köpek ve baykuşla ilgili inanmalar çok yaygındır. Evcil, sâdık ve sezi yeteneği çok gelişmiş olan köpeğin sadece uluması ile değil, uluma biçimi, uluma zamanı ve uluduğu yer ile de yaklaşan bir ölümü haber verdiğine inanılmaktadır. Baykuşun sesinin ve yüzünün sevimsizliği, yıkıntılarda ve terk edilmiş yerlerde yuva yapması bir ölüm kuşu olarak bilinmesinin temelinde yatan nedenlerdendir. Baykuşun da tıpkı köpek gibi salt ötmesi ile değil, aynı zamanda ötüş biçimi, ötme zamanı, konduğu ve öttüğü yerle de ölüm habercisi olduğuna inanılmaktadır” (Örnek, 1995:209).

Aynı bâtil inançlar çerçevesinde evden çıkarken kedi veya köpek görmek, baykuş sesini ya da köpek ulumasını duymak, kişinin önünden kara kedi geçmesi uğursuzluk olarak algılanmaktadır (Erdil, 1999:82-84). Ayrıca ev üzerinde kırlangıç yuvası görmek uğur olarak algılanırken, kırlangıç yuvasını bozmak uğursuzluk, örümcek ağını bozmak ise talihsizlik olarak telâkki edilmektedir (Ülken, 1969:27).

Uğursuzlukla ilgili anlayışlar yukarıda ifade edilenlerle sınırlı değildir. Bazı nesnelere ilgili olarak da bu tür telâkkilere rastlanmaktadır. Örneğin, elden makas veya sabun almanın ayrılık getireceğine inanılır (Çakan, 1981:48).

İslâm dini bazı günleri, bazı hayvanları ve bir takım nesnelere uğursuz saymayı yasaklamıştır. Hz. Peygamber Ebu Hureyre (r.a)’ın rivayet ettiği bir hadiste şöyle

buyurmuştur: “Kuş uçmasından uğursuzluk anlamı çıkarmak yoktur. Güzel olan ise iyiye yormaktır.” Kendisine, “Ey Allah’ın Resûlü, iyiye yormak nedir?” diye sorulduğunda, O şöyle buyurdu: “Birinizin duyacağı güzel, hoş bir sözdür” (Buhârî, Tıb 43, 44; Müslim, Selâm 34; Ebû Dâvûd, Tıb 24; İbn Mâce, Mukaddime 10).

Bir başka hadiste Resûlüllah, “Kuşların uçuşundan uğursuzluk anlamı çıkarmak şirktir. Bizden mutlaka bir sıkıntı içine düşen olur. Ancak Yüce Allah onu tevekkül ile giderir” buyurmuştur (Ebû Dâvûd, Tıb 15; Tirmizî, Seyr 22).

Sahih hadis kitaplarında geçen bu ve benzeri bir çok hadis İslâm’da uğursuzluk anlayışının olmadığını, bu tür anlayışların şirke kadar götürdüğünü, meydana gelen olayları sadece iyiye ve hayra yormak gerektiğini açıkça otaya koymaktadır. Dolayısıyla bazı hayvanlarla ve haftanın bazı günleriyle ilgili yukarıda zikredilen telâkkiler hurafeden öte geçmemektedir.

Bu anlayışlar vehimleri ön plana çıkarmakta ve insanlarda çeşitli psikolojik rahatsızlıkların meydana gelmesine sebep olmaktadır. Nitekim çağımızda melankoli, sıkıntı, stres gibi muhtelif ruhsal rahatsızlıklar ortaya çıkmıştır. Bütün bu rahatsızlıklarda uğursuzluk anlayışının etkisi vardır (Havva, 1989:5/112).

Halk arasında bazı nesnelere uğursuz sayılırken, bir takım nesnelere de uğurlu kabul edilmiştir. Mavi boncuk, at nalı, kurt dişi, leylek kemiği taşımanın, inek veya koç boynuzunu evin dış kısmına asmanın bazı olumsuzluklardan koruyacağına ve uğur getireceğine inanılır (Günaltay, 1997:291-292).

### **1.5.3.3. Uğur ve Uğursuzlukla İlgili Telâkkilerin Menşeleri**

En modern memleketlerde de rastlanan uğura ve uğursuzluğa yorma inançlarının kökü eski çağ dinlerinin kâhinlerine, sihirbazlarına, büyücülerine dayanmaktadır. Bu tür inançların bir kaynağı da ilkçağda İran’dır (Ülken, 1969:26). Önüne gelen her şeyden bir mana çıkarmak, bazı şeyleri uğurlu görüp, birtakım şeyleri uğursuz sayma inancı, Romalılar ile putperest Araplardan miras kalmıştır. Romalılar kuşların ötüşünden ve uçuşundan bazı hükümler çıkarırlardı. Tatayyur (kötüye yorma, uğursuz sayma) denen bu adetin aynısı Araplarda da vardı. Halk arasında uğursuz olarak kabul edilen baykuş

Romalılar döneminde de uğursuz sayılırdı. Romalılar baykuşun yanık yanık ötmesini bir felâketin başlangıcı olarak kabul ederlerdi (Günaltay, 1997:295).

Câhiliye devrinde Araplar kuşların uçuşlarından uğursuzluk anlamı çıkarırlardı. Bir kişi yolculuğa çıkmak veya bir işe başlamak istediğinde bir kuş uçururdu. Eğer kuş sağ tarafa doğru uçarsa, niyet ettiği yolculuğun ve işin uğur getireceği anlamını çıkarır ve olumlu karar verirdi. Kuşun sol tarafa doğru uçması durumunda, uğursuzluk anlamı çıkarır ve olumsuz karar verirdi (Ali, 1980:6/789).

Ayrıca Araplar Sefer ayının girmesinin uğursuzluk getirdiğine inanıyorlardı. Onlar arasında baykuşlara ilgili bir çok hurafe bulunmaktaydı. Câhiliye dönemi Araplar'ı kargaları, arı kuşlarını uğursuz sayarlardı. Onların uçuşlarını ve yakınlarından geçmelerini uğursuzluğa yorarlardı. Bu tür şeyleri hayrı ve iyiliği engelleyecek gelişmeler olarak görürlerdi. İslâm dini bu tür inançları reddetmiştir (Havva, 1989:5/118-121).

#### ***1.5.4. Türbe ve Yatırlarla İlgili Hurafeler***

Genellikle devlet önde gelenleri ve ünlü kişiler için inşa edilen, İslâm mimarisine özgü mezar yapılarına *türbe* denir (Meydan Larousse, 1978:338). Türbeler, müslümanlardan büyük âlim, veli, hükümdar, hükümdar zevcesi ve çocukları, emir, vezir ve komutanların kabirleri üzerine inşa edilmiş, üzerleri kubbelerle örtülü yapılardır. Eski devirlerde ileri gelenler, ölmeden önce kendileri veya aile fertleri için türbe yaptırırlardı. Öldükten sonra da bu türbelere gömülürlerdi (Türk Ansiklopedisi, 1983:50). Zamanla devlet erkânı yanında mühim zatların ve tarikat şeyhlerinin de türbeleri yapılamaya başlanmıştır.

Yaygın hurafelerden biri de türbe ve yatırları ziyaret edip, oralarda meftûn bulunanlardan yardım beklemektir. İnsanlardan kimisi dua yapmak, kimisi dilek tutmak, kimisi de hastalıklardan şifa bulmak gayesiyle din âlimlerine ve şeyhlere ait türbelere, “yatır”<sup>7</sup> olarak nitelenen mezarlara gidip mum yakmak, bez bağlamak, taş yapıştırmak ve adak adamak suretiyle ölülerin rûhâniyetinden medet ummaktadır (Yavuz,

---

<sup>7</sup> Belli bir yerde mezarı olan, doğaüstü gücü bulunduğu inanan ve insanlara yardım ettiğine inanan ölüye veya evliyaya “yatır” denir (Türk Dil Kurumu, 2005:2146).

1998:383). Hatta bazı insanlar türbelere gidip elini yüzünü sürmekte, türbelerin eşik ve pencerelerini öpmekte, bir takım tapınma hareketleri yapmaktadır. Bunların hepsi bâtil hareketlerdir (Erdil, 1999:67).

Türbe ve yatırlara, kutsal ağaç ve kutsal sular olarak kabul edilen mekânlara daha çok çocuğu olmayan ve çocuğu hasta olan kadınlar gitmektedir. Bir çok kadın bu mahallere gidip bez bağlamakta, suya parasını atmakta, taş yapıştırmakta ve bunun sonucu bir takım hastalıklarda kurtulacağına ve hatta hamile kalacağına inanmaktadır (Erdil, 1999:55).

Türbeler ve ziyaret yerlerinde yapılanlar İslâm'a aykırı olan bid'atlardır. Bir nevi ölüye tapınma olan bu gibi ritüellerin İslâm diniyle hiçbir alâkası yoktur (Ebû Dâvûd, Cenâiz 73; Tirmizî, Cenâiz 57; Nesâî, Kible 11; Ahmed b. Hanbel, 4/135). Genel anlamda mistisizm, İslâm'a Hind'den gelmesine rağmen kabirlere, türbelere ve ziyaret yerlerine aşırı bağlılık ve onlara kutsiyet atfetme ilk dönem efsanelerinden, bilhassa da eski Hıristiyanlık'tan geçmiştir. Ortaçağ hıristiyanlarının adım başına bir savmaaları (özel tapınakları), her şehirde bir velîleri vardı. Câhil insanlar velîleri ziyaret etmekle ve kutsal yerlere adak adamakla affolunacaklarına inanıyorlardı.

İslâmiyet'le birlikte bu tip bâtil inançlar ortadan kalkmaya başlamıştır. Ancak Abbasiler'in son dönemlerine doğru bu tür inançlara daha yenileri de eklenerek İslâmiyet'e sokulmaya çalışılmıştır. Sultanlar döneminin sıkıntılı zamanları, dinî esasları sarsacak hurafelerin yayılmasına ve umumileşmesine yardımcı olmuştur (Günaltay, 1997:283-284).

Türbe ve yatırlarda görülen hurafelerden biri de bez bağlamadır. Bez bağlama hurafesi, Kuzey ve Orta Asya uluslarının eski dinleri olan Şamanizm'e mahsus önemli unsurlardan biridir. Şamanist Türkler'in inanışlarına göre her dağın, her kutlu pınarın, göl ve ırmakların, kutlu ağaç ve kayaların "izi" denen sahipleri vardır. Çağdaş Altaylı Şamanistler'in inandıkları "izi"ler, Göktürkler'in bıraktıkları yazıtlarda "yer-su" ile ifade edilmiştir. Göktürkler bu "yer-su" denilen ruhları Türk yurdunun koruyucusu sayarlardı. Onların inanışlarına göre bu "izi"ler kişiden kurban isterler. Kendilerine kurban sunmayanlara zararları dokunur. Ancak bu ruhlar çok kanaatkârdır. Bunları bir paçavra parçası, bir tutam at kılı, hatta kurban niyetiyle atılan bir taş parçasıyla bile tatmin etmek mümkündür (Tanyu, 1967:324-325).



Türkler müslüman olduktan sonra da bu adetlerini tamamen bırakmamışlar, evliya saydıkları ulu kimselerin türbelerine, orada biten ağaçlara, ya da orada bulunan bazı kayalara bez bağlamak suretiyle devam ettirmişlerdir (Erdil, 1999:54).

Türbe, mezar, tekke vb. yerlerde işlenen hurafelerden biri de mum yakma ameliyesidir. Bu câhiliyet çağından kalma adetlerden biridir. Eski çağlarda yalnız “aziz” sayılanların değil, diğer ölülerin de mezarlarında yahut öldükleri yerde mum yakmak ya da ateş yakmak bir nevi kurban sayılırdı. Arkeologların çoğu, bu adetın ilkel ateş kültü ile ilgili olduğu kanaatindedirler (İnan, 1962:42).

Türbelerde kandil yakma adeti ise Fenikeliler’de söz konusuydu. Fenikeliler Sur şehrinin hâmisî ve ilâhı olarak kabul ettikleri Melkares’in heykeli önünde devamlı kandil yakarlardı (Günaltay, 1997:294).

Hıristiyanlık’tan önce Helenler ve Romalılar mezarlarda ve mezar taşları üzerinde meşaleler yakarlardı. Bu topluluklar hıristiyan olduktan sonra bu adetlerini bırakmadılar. Bu paganizm kalıntısı, hıristiyan din adamları tarafından mum yakma şeklinde dini âyinlere sokuldu (İnan, 1962:43). Mecûsîler’de de mevcut olan bu anlayış müslüman Türkler’e bu iki din mensuplarından geçmiştir (Erdil, 1999:57).

Bu gün kabirlerde, türbelerde, yatırlarda, ve kutsal sayılan yerlerde işlenen hurafeler İslâm dininin tevhîd inancını zedeleyen uygulamalardır. Oysa Hz. Peygamber, müslümanları şirk hastalığından korumak ve tevhîd akîdesini yerleştirmek gayesiyle İslâm’ın ilk dönemlerinde kabir ziyaretini bile bütünüyle yasaklamıştır. Daha sonra müslümanların tevhîdi ve şirki iyice öğrenmeleri ve muhtemel tehlikenin ortadan kalkmasıyla kabir ziyareti serbest bırakılmıştır. Resûlullah bu hususta “Size kabir ziyaretini yasaklamıştım, artık kabirleri ziyaret edin; çünkü onlar size ölümü ve âhireti hatırlatır” (Müslim, Cenâiz 105, 108; Ebû Dâvûd, Cenâiz 75; Tirmizî, Cenâiz 60; Nesâî, Cenâiz 100, 101) buyurmak suretiyle kabir ziyaretinin hangi amaçla yapılması gerektiğini de ortaya koymuştur. Kabir ziyaretleri kabirde yatan kişinin bir gün diri olduğunu, kendisine takdir edilen sürenin dolmasıyla ölümün onu sevdiklerinden ayırdığını, kendisinin de mutlaka bir gün öleceğini, âhirette dünyada yaptıklarının hesabını vereceğini... düşünmek, böylece masiyetleri terk edip taatlere yönelmek gayesiyle yapılmalıdır. Hz. Peygamberin, “Lezzetleri parça parça eden ölümü anınız!” (Tirmizî, Kıyâme 26, Zühd 4; Nesâî, Cenâiz 3; İbn Mâce, Zühd 31) hadisi, kişinin kendisine ölümü düşündürecek yerleri zaman zaman ziyaret etmesinin önemini ortaya koymaktadır.

Müslümanın dua edeceği, sıkıntılarını, isteklerini arz edeceği, beklenti içerisinde olacağı yegâne makam Cenâb-ı Allah’tır. Çünkü Kur’ân, Fâtiha sûresinde “Yalnız sana ibadet

eder ve ancak senden tardım dileriz” buyurmak suretiyle İslâm inancının temel prensibini ortaya koymaktadır. Müminler beş vakit namazlarının her rekâtında Fâtihâ sûresini okumak suretiyle kendi acizyetlerini ve Allah’ın yardım istenecek tek güç olduğunu yeniden hatırlarlar ve sürekli antlaşmayı yenilerler. Artık kişinin türbelerden, yatlardan, kutsallık atfedilen bazı yerlerden yardım istemesi kendi verdiği sözde durmaması anlamına gelir.

Ağaçlara ve benzeri yerlere kutsallık atfetmek de tevhîd akîdesini zedeler. İbn Sa’d’ın rivayetine göre, Hz. Ömer (r.a.) Rıdvân Bey’at’ı ağacının yanına gelip namaz kılan müslümanları görünce onları korkutmuş ve ağacın kesilmesini emretmiştir. Bunun üzerine ağaç kesilmiştir (İbn Sa’d, 1957:2/100). Yine Hz. Ömer’in bir haccında Haceru’l-esved’i yaklaşıp öptükten sonra şöyle dediği rivayet edilmiştir: “Çok iyi biliyorum ki, sen faydası ve zararı olmayan bir taş parçasısın. Eğer Resûlullah’ın seni öptüğünü görmeseydim asla seni öpmezdim” (Buhârî, Hac 50, 57, 60; Müslim, Hac 248; Ebû Dâvûd, Menâsik 47; Tirmizî, Hac 37; İbn Mâce, Menâsik 27; Nesâî, Hac 147). Hz. Ömer’in Rıdvân Bey’at’ı ağacını kestirmesi ve Haceru’l-esved’in öpülmesiyle ilgili söyledikleri, bazı ağaçlara ve bir takım yerlere kutsallık atfetmenin ve oralara gidip bazı ameliyeleri yapmanın yanlışlığını ve İslâm inanç sistemine aykırılığını ortaya koymaktadır.

#### A. 1.5.5. Cinlerle İlgili Hurafeler

Cin kelimesi sözlükte “örtmek, örtünmek, gizli kalmak” anlamındaki *cenn* kökünden türeyen bir isim olup tekili olan *cinnî* “örtülü ve gizli şey” manasına gelir (İsfehânî,1970:138). Terim olarak cin, duyularla idrak edilemeyen, insanlar gibi şuur ve iradeye sahip olan, ilâhî emirlere uymakla yükümlü tutulan ve mümin ile kâfir gruplarından oluşan varlık türü, anlamına gelir (Şahin, 1993:5).

Kur’ân-ı Kerîm’de verilen bilgilere göre cinler de insanlar gibi Allah’a kulluk etmek için yaratılmıştır. Cân insan türünün mevcudiyetinden önce yakıcı ve her şeye nüfuz edici ateşten halkedilmiştir. Cinlere de peygamber gönderilmiş, bir kısmı iman etmiş bir kısmı da kâfir olarak kalmıştır. Son peygamber Hz. Muhammed insanlara olduğu gibi cinlere de ilâhî emirleri tebliğ etmiştir. Cinler insanlara nispetle daha üstün bir güce sahiptirler. Meselâ, kısa sürede uzun mesafeleri katedebilirler, insanlar tarafından görünmedikleri halde onlar insanları görür, insanların bilmediği bazı hususları bilirler;

fakat gaybı bilmezler. Gökteki meleklerin konuşmalarından gizlice haber almak isterlerse de buna imkân verilmez. İslâm âlimlerine göre cinler mutlak gaybı bilmemekle birlikte uzun süre yaşadıkları ve meleklerden haber sızdırabildikleri için insanların bilmediği bazı hususlara vâkıf olmaları mümkündür (Kılavuz, 1993b:8-9).

İnsanların cinleri görüp göremeyecekleri, cinlerin insanlarla ilişkileri ve birbirlerine karşı etkileri gibi hususlar âlimler arasında tartışmalıdır. Ehl-i Sünnet âlimlerine göre insanlarla cinlerin birbirlerine tesir etmeleri mümkündür. Zira Kur'ân'da, faiz yiyenlerin kıyamet günü şeytanın çarptığı kimselerin kalkışı gibi kalkacakları belirtilmiş (el-Bakara 2/275), bir hadiste de şeytanın insan bedeninde kanın dolaştığı gibi dolaştığı bildirilmiştir (Buhârî, Ahkâm 21, Bed'u'l-halk 11). Bu tür nakiller yoruma tabi tutulmadan zâhiriyle benimsendiği takdirde şeytanlar gibi cinlerin de insanları etkileyebileceği sonucuna varılabilir. Hz. Peygamberin cinlerin insanlar üzerindeki etkisinden kurtulmak ve onları tesirsiz hale getirmek için Felak ve Nâs surelerini, ayrıca Ayete'l-kürsî'nin ve Bakara sûresinden bazı âyetlerin okunmasını tavsiye etmesi (Buhârî, Vekâle 10; Tirmizî, Fezâilü'l-Kur'ân 2, 3; Ahmed b. Hanbel, 4/144, 146) de insanların cinlerin faaliyetlerine karşı kendilerini savunabilecekleri şeklinde yorumlanmıştır (Kılavuz, 1993b:9).

Cinlerin insanları etkileyip etkileyemeyeceği hususu tartışmalı olmasına ve cinlerden korunmak için Resûlüllah'ın tavsiyeleri açık olmasına rağmen halk arasında cinlerin özellikle insanları etkilediği, insanları çarptığı ve ruh hastalıklarına sebebiyet verdiği inancı yaygındır. Cinlerin tasallutundan korunmak için cincilere başvurup tedavi olmanın, onlara muska yazdırmanın ve bunu taşımanın gerektiğini kabul etmek de bu inancın devamıdır (Yavuz, 1998:383).

Cinlerin insanlar üzerinde etkili olabileceğini kabul edenlerin bir kısmı bunun daha çok sihir ve büyü faktörlerinde ortaya çıktığını söyleyerek, cinlerin bu nevi şeylerde kullanılabileceğini söylerler. Manaları anlaşılmayan “havas” ve “azâim” türünden bazı metinlerin okunması yoluyla cinlerden faydalanma girişiminde bulunulmasına *huddâmcılık*, bu işte kullanıldığı söylenen cinlere de *huddâm* denilir (Kılavuz, 1993b:10). İslâm dininin ana kaynaklarında bulunmayan azâim ve havassa dair bilgiler daha çok Mısır, İran, Türk ve Hint bölgelerinde yaşayan eski kültürlerden müslümanlara

intikal emiş ve halk arasında yaygın bir şekilde benimsenen inançlar halini almıştır (Günaltay, 1997:292-293).

### 1.5.6. Sihar - Büyü İle İlgili Hurafeler

Sözlükte “gizli olan, hakikati olmayan şey ve aldatmak” anlamlarına gelen *sihir* (İsfehânî, 1970:331), Türkçe’de *büyü* kelimesiyle ifade edilmekle birlikte, aslında Kur’ân-ı Kerîm’de geçtiği anlamları itibariyle büyüden daha geniş kapsamlı olduğu anlaşılmaktadır. Öte yandan Türkçe’de büyücü ile sihirbaz da aynı anlama gelmemektedir.

Hakîkatin aksine tahayyül olunan yaldızcılık, şarlatanlık, hilekârlık yolunda cereyan eden her hangi bir iş sihirdir. Sihirde esrarenğiz bir surette hakkı bâtil, bâtili hak, gerçeği hayal, hayali gerçek gibi göstermek vardır (Yazır, 1935:1/441).

Büyü ise “tabiat üstü gizli güçlerle ilişki kurularak yahut kendilerinde gizli güçler bulunduğuna inanılan bazı tabii nesnelere kullanılarak zararlı, faydalı veya koruma gayeli bazı sonuçlar elde etmek için yapılan işler” şeklinde tarif edilmiştir. Kutsalla ilişkisi bulunmaması ve ahlâkî amaç taşımaması büyüünün en temel özellikleridir. Büyünün başlıca gayesi insanları, hayvanları, bitkileri, tabiat olaylarını ve güçlerini kontrol ederek şu veya bu kişi yahut kişilere iyilik ya da kötülük etmek suretiyle menfaat ve çıkar sağlamaktır (Tanyu, 1992:501).

Sihirin hakikati ve mahiyetiyle ilgili İbn Haldûn şu açıklamayı yapmaktadır:

“Beşerî nefisler (insan ruhları) her ne kadar nevi itibariyle bir iseler de hususî vasıflar itibariyle farklıdır. Nefisler sınıf sınıftır ve her sınıfın kendisine has bir takım hususî vasıfları vardır ki bunlar öbürlerinde bulunmaz. Sınıflardan her birine has olan bu vasıflar, o sınıfın fitratı, cibilliyeti ve tabiatı haline dönüşmüştür.

İmdi nebilerin nefislerinin hususî bir vasfı vardır. Onların ruhları bu suretle rabbânî marifet elde etme, şanı yüce ve ulu Allah adına vaki olan meleklerin hitabını işitme ve buna tabi olmak üzere ekvâna ve mahlûkata tesir etme kabiliyetini kazanırlar.

Sihirbazların nefislerinin de ekvânda ve maddî alemde tesir etme ve yıldızların ruhaniyetini celbetme hassası (özel vasfı) vardır. Böylece onunla maddî şeyler üzerinde tasarrufla bulunurlar, tesirleri nefsanî veya şeytanî kuvvet sayesinde. Nebilerin tesirleri ise ilâhî medet ve rabbânî bir hassa iledir. Kâhinlerin nefislerinin de, şeytanî kuvvetlerle gayb olan hususlara vakıf olma hassası vardır. Böylece her

sınıf insana diğer sınıfta bulunmayan bir hassa tahsis olunmuş olur” (İbn Haldûn, 1991:2/1180-1181).

İbn Haldûn’a göre bu özel vasıf, diğer beşeri varlıklarda olduğu gibi sihirbazda da kuvve halinde bulunur. Kuvve halindeki bu özel vasıf riyazet ile fiiliyata dönüşür. Bu riyazetlerin tümü ancak ulvî âlemlere, yıldızlara, feleklere tazimin, ibadetin ve boyun eğmenin her çeşidiyle şeytanlara yönelmek suretiyle meydana gelir. Bu ise Allah’tan başkasına teveccüh etmekten başka bir manaya gelmez. Allah’tan başkasına yönelmek ve ibadet etmek ise küfürdür. Bu yüzden sihirbaz küfre düşmüş olur (İbn Haldûn, 1991:2/1182 ).

Sihrin varlığı hususunda alimler arasında ittifak vardır. Zaten Kur’ân-ı Kerîm sihrin var olduğunu ifade etmektedir. Ancak sihrin bir kısmı, hayali hakikat zannettirecek şekilde insanlar üzerinde aldatıcı bir tesirden ibaret olup tamamen hayalden ibarettir. Diğer bir kısmının ise hakikati vardır. Bakara suresinde anlatılan kıssada bu ikisine işaret edilmektedir:

“... O şeytanlar kâfir oldular. İnsanlara büyücülük ve Bâbil’de Hârut, Mârut adında iki meleğe indirileni (sihri) öğretiyorlardı. Halbuki o iki melek, ‘Biz ancak bir imtihan için gönderildik, sakın sihir yapıp kâfir olma!’ demedikçe hiç kimseye bir şey öğretmezlerdi. İşte bunlardan karı koca arasını ayıran şeyleri öğreniyorlardı. Fakat bu iki melek Allah’ın izni olmadan hiç kimseye zarar veremezlerdi...” (el-Bakara 2/102).

Âyette şeytanların, insanlara iki şey öğrettiklerine işaret edilmektedir. Birincisi, sırf kendi uydurmaları olan sihir, ikincisi de Hârut ve Mârut adındaki iki meleğe indirilen hususlardır (Yazır, 1935:1/447).

Tarih boyunca çeşitli amaçları gerçekleştirmek için başvuru olan büyü, günümüzde başlıca şu amaçlar için yapılmaktadır:

- a. İki kişiyi birbirine yaklaştırmak ya da uzaklaştırmak için yapılan “sıcaklık” veya “soğukluk” büyü.
- b. İnsanın gücünü yok etmek ve organlarını çalışmaz hale getirmek amacıyla yapılan “bağlama” büyü.
- c. Karşısındakini hasta etme, delirtme, sakatlama ve götürüm hale getirme gayesiyle yapılan “düşmanlık” büyüleri.
- d. Yapılan büyülerin tesirini kaldırmak ve kişiyi tedavî etmek için yapılan karşı büyüler (Erdil, 1999:36).

Büyü yapılış amacına göre şu çeşitlere ayrılmıştır:

- 1. Ak Büyü:** Buna koruyucu büyü de denir. Genel olarak ferдин veya toplumun iyiliği için yapılan büyüdür. Kuraklık, yaralanma, mal ve mülkün zarara uğraması, hastalık gibi felaketlere karşı, ayrıca çocuklara, hamile ve lohusa kadınlara zarar veren şeylere çare bulmak ve bu zararları önlemek için yapılan koruyucu büyüler ak büyü sayılır. Bu büyüde dinden, din adamından, dualardan ve dinî metinlerden istifade edilir.
- 2. Kara Büyü:** Ak büyüün aksine birine zarar vermek ve kötülük yapmak gayesiyle yapılır. Evlilerin boşanmasını sağlamak, kişileri birbirinden ayırmak, cinsi gücü önlemek, hasta etmek, sakat bırakmak, öldürmek gibi kötü istekleri gerçekleştirmek için yapılır. Bütün bu istekler dinî prensiplere aykırı olduğu halde kara büyü yapanlar kötü amaçlarına ulaşmak için bile bile bazı kutsal değerleri, nesnelere, metinleri araç olarak kullanırlar (Albayrak, 1996:85).
- 3. Aktif Büyü:** Bu büyüü yapan, tabiat olaylarını yönetim ve denetimi altına alarak güçlü iradesiyle onları dilediği gibi kullanabildiğini iddia eder, kendisinin parapsikolojik bir hayatı olduğunu telkin eder. Bu kişi özel bazı sözleri, tekerlemeleri, dua veya bedduaları ile büyüü hazırlamak için elverişli bir durum meydana getirmek ister. Kötü ve zararlı bir olayları önlemek, uğursuzluktan korunmak, insanların zararlarından etkilenmemek için bu büyüye başvurulur.
- 4. Temas Büyüsü:** En çok yapılan büyü şekillerindendir. Temas büyüünde temas esas olduğundan bir kimsenin saçından koparılan bir kıl, elbisesinden koparılan bir bez parçası, koparılan bir iplik parçası, bir tırnak ucu gibi şeylerle bu büyü yapılır. Temas büyüü genellikle kişinin iyiliği için yapılmaktaysa da bazen bir kötülüğü ortadan kaldırmak veya zarar vermek gayesiyle de bu büyüye başvurulabilmektedir.
- 5. Taklit Büyüsü:** Bir şeyin taklidini yapmakla o şeyin esasını etkileme, taklit yoluyla istenilen sonucu elde etme esasına dayanır. Pek çok alanda uygulanmaktadır. Aynı zamanda anoloji büyüü, homeopatik büyü de denilen bu büyüye hem iyi hem de kötü gayeler için başvurulur. Bu büyü şeklinde çocuk isteyenlerin bezden çocuk, ev isteyenlerin de ufak taşlarla bir ev yapmaları benzerin benzer şeyleri meydana

getirebileceği inancından kaynaklanır. Bu büyü çeşidinde dualar ve okumalar ikinci plandadır (Tanyu, 1992:502).

Yapılış amacına göre bir çok çeşidi olan büyü, yapılış şekli itibariyle temelde iki kısma ayrılmaktadır:

1. Sırf yalan, sahtekârlık ve aldatma olan söz veya fiillerle tesir icra eden sihir.
2. Az çok bir hakikati suistimal etmek suretiyle yapılan sihir (Yazır, 1935:1/445).

Tarih boyunca bir çok millet tarafından uygulanan büyü Türkler arasında da yaygındı. İslâm dininin şiddetle yasaklamasına rağmen Türk boylarının büyük kitleler halinde Müslümanlığı kabul etmelerinin ardından sihir-büyü, İslâm'dan önceki kalan adetlerle, ayrıca eski İran, Mezopotamya, Mısır ve Anadolu kültüründeki katkılarla günümüze kadar varlığını sürdürülmüştür.

Bu gün Türkiye'de farklı yörelerde değişik uygulama şekilleriyle büyü geleneği varlığını sürdürmektedir. Türkiye'de büyü genellikle kötü amaçları gerçekleştirmek için yapılmaktadır. Karı kocanın arasını açmak, insanın bazı kabiliyetlerini, dilini, bahtını, cinsi gücünü bağlamak, sakatlamak, malına, canına, hayvanına zarar vermek, kız kaçırmak, kız veya erkeklerin kısmetini kapatmak, kadının gönlünü çalmak gibi kötü niyetli kara büyü örnekleri görülmektedir. Bununla birlikte kişinin kendisini, ailesini, malını ve mülkünü koruma gayesine matuf ak büyü örneklerine de rastlanmaktadır (Tanyu, 1992:504).

Halk arasında sihirden korunmak için alınan tedbirlerin ve mevcut büyüü bozmak amacıyla yapılan faaliyetlerin bir kısmı hurafeden öteye geçmemektedir. Bu konuda da cehaletin ve insanların sıkıntılı durumlarından medet uman çıkarıcıların halkın yanlışlara düşmesinde etkili olduğu görülmektedir.

Sihre karşı alınan önlemlerden biri "pasif büyü" olarak adlandırılan, bıçak, makas, mavi boncuk ve çeşitli nazarlık eşyalar bulundurmak suretiyle büyücülerin bazı faaliyetleriyle gebe ve lohusa kadınlara zarar vermelerinin önüne geçildiğinin kabul edilmesidir. Büyücü bu maksatla o kişinin muska ve uğurluklar gibi bazı şeyleri taşımasını ister (Tanyu, 1992:502).

Sihirden korunmak için alınan tedbirlerden biri de muska yaptırıp, onu taşımaktır. Aşağıda bunun üzerinde ayrıca durulacaktır.

Sihri ortadan kaldırmak için yapılan faaliyetlerden biri de kurşun döktürmektir. Kurşun döktürmenin dini bir dayanağı yoktur. Bu tip çabalarla sihri ortadan kaldırmaya çalışanlar ancak o yolla para kazanan kimselere fayda sağlamaktadırlar. Yoksa bu yapılanın büyüün bozulmasına bir etkisi yoktur.

Oysa sihirden korunmak için yapılması gereken Hz. Peygamberin yaptığı gibi Allah'a sığınıp Kur'ân, özellikle de Muavvezateyn (Felak ve Nâs sûreleri) okumaktır. Çünkü bu sûreler bütün mahlûkatın, büyücülerin, hasetçilerin, cinlerden ve insanlardan kalplere vesvese verenlerin şerrinden Allah'a sığındırır. Dolayısıyla sihir vb. durumlarda kişi Allah'a ilticâ etmeli, yardım ve şifayı yalnız O'ndan beklemelidir.

### 1.5.7. Nazarla İlgili Telâkkiler

Nazar, “bir şeyi görmek ve idrak etmek için gözü çevirmek” manasında Arapça bir isimdir (İsfehânî, 1970:758). Halk arasında, bazı insanların bakışlarındaki zararlı güç nedeniyle, bakma sonucu kişide veya hayvanda meydana getirdikleri sakatlık, hastalık yada ölüm gibi olumsuz etkilere *nazar* denilmektedir. Herhangi bir zararlı olayın böyle bir sebepten ileri geldiğine inanıldığı zaman “nazar değdi”<sup>8</sup> deyimini kullanılır. Sapasağlam bir çocuk aniden hasta olunca, bir aile içinde düzen bozulunca veya iki dost arasındaki samimiyet ortadan kalkınca söylenen “kem göze uğradı” deyimini aynı anlamı ifade eder (Anadol, 1988:28).

Nazara değmesine en elverişli kimselerin çocuklarla, güzellikleri ve hünerleri herkesin hayranlığını uyandırmış kişiler olduğuna inanılır. Çünkü çocuklar zayıf mahlûklardır, güzel ve hünerli kimseler de insanların kıskançlık duygularını kamçırlar. Bu kötü duygular da göz yolu ile hedefi etkiler ve sakatlar. Nazara uğrama sadece insanlara mahsus bir durum değildir; mal, mülk, hayvanlar, çeşitli eşyalar ve evlerin de nazara uğrayabileceği düşünülür (Anadol, 1988:29).

Halk arasında kıskançlık duygusunun nazara yol açacağı inancı yaygındır. Gözü boncuk mavisini olan kişiler uğursuz sayılır. Sarışın mavi gözlü, dişleri seyrek kadın ve erkeklerin gözlerinin değmesinden korkulur. Bu maksatla “Allah yavuz gözden saklasın” denir. Yine kadının topalı erkeğin körü, uğursuz sayılır (Anadol, 1988:32).

Nazardan korunmak amacıyla halk arasında bir çok yöntem başvurulur. Dinî bir dayanağı olmayan ve halk inanışından öteye geçmeyen bu yöntemler şöyle özetlenebilir:

- a. Nazarlık takılır. Nazarlık olarak mavi boncuk, yedi delikli boncuk, kurt boncuğu, göz boncuğu, hurma çekirdeği, kartal pençesi, at nalı, boynuz, sarı kehribar, hamayıl vb. şeyler takılır (Anadol, 1988:34).
- b. Nazara karşı en yaygın olan uygulama kurşun veya mum dökme adetidir. Bu iş şöyle uygulanır: Nazar isabet eden hasta kuşun dökücünün önüne oturtulur. Başı bir örtü ile kapandıktan sonra çocuğun başı üzerinde tutulan ve içinde su bulunan kaba,

---

<sup>8</sup> Arapça'da nazar (göz) değmesi anlamında “isâbetü'l-‘ayn” ifadesi kullanılır (Mustafa ve diğ., 1996:527).



ocakta eritilen kurşun dökülür. Kurşun döküldükten sonra oradakiler hep beraber; “Kem göz çatlasın, nazar eden patlasın” diye beddua ederler (Örnek, 1995:168).

- c. Nazar muskaları kullanılır.
- d. Nefesi keskin (izinli denilen) bir hocaya okutulur (Erdil, 1999:58).
- e. Kötü gözlü biri gördükten sonra çocuk yıkanır.
- f. Çocuk kasten kirli gezdirilir. Çocuğa kirli elbise giydirilir.
- g. Çocuğun yüzüne, kulağının arkasına kazan karası çalınır. Yüzüne tükürük çalınır.
- h. Başucuna Kur’ân-ı Kerîm, balta, tabanca konur.
- i. Yaşlı kadınlar çocuğun yüzüne karşı okuyup üflerler.
- j. Çocuğun yaşı söylenmez (Anadol, 1988:31).

Nazar değmesi yahut göz değmesi hususuna Hz. Peygamber devrinde de inanılıyordu. Bu hususta Resûlüllah, “Göz değmesi haktır (gerçektir)” buyurmuştur (Buhârî, Tıb 36; Müslim, Selâm 41, 42; Tirmizî, Tıb 19). Böyle durumlarda Allah’ın elçisi, nazarı değen kimsenin ibadet maksadıyla abdest almasını ve abdest alınan bu sudan nazar değen o insana yahut eşyaya Allah’a sığınarak zâhidane bir şekilde serpilmesini çare olarak tavsiye etmiştir (Ebû Dâvûd, Tıb 15; Hamidullah, 1993:2/1089). Ayrıca Felak, Nâs sûreleri nâzil olduktan sonra Resûlüllah’ın insanların göz değmesinden ve cinlerin şerrinden korunmak amacıyla bu iki sûreyi okuduğu rivayet edilmektedir (Tirmizî, Tıb 15; İbn Mâce, Tıb 33).

Nazar değmesinde insanların anlamakta zorlandığı bilinmeyen yönler vardır. Çünkü bilimsel gelişmeler her geçen gün artarak devam etmesine rağmen halâ insanlığın ulaşamadığı alemler mevcuttur. Bununla birlikte her geçen gün, insanın yeni bazı özellikleri ve kabiliyetleri ortaya çıkmaktadır. Öte yandan insan, gün geçtikçe bilinmeyenler dünyasına ait pek çok şeyi anlamasını sağlayacak kâinatın gizliliklerine dair yeni yeni bazı incelikler keşfetmektedir. Örneğin, bazı ışınların özel etki yaptığına dair buluş, bir takım insanların gözlerinin diğer insanların bedenleri veya başka şeyler üzerinde özel etki yaptığı düşüncesinin, yani nazar değmesinin anlaşılmasını kolaylaştırmaktadır (Havva, 1989:5/137).

### **1.5.8. Muskayla İlgili Telâkkiler**

Bazı hastalıkları, kötülükleri, büyü ve nazarı defetmek için boyna asılan veya üste taşınan yazılı kağıda *muska* denir. Muska yazan veya yapan kimseye de *muskacı* denir (Doğan, 1996:795).

Halk arasında görülen telâkkilerden biri de muskacılara muska yazdırıp taşıma adetidir. Muska bir deri , metal kutu ya da sargı içerisinde genellikle kare veya üçgen şeklinde sarılır ve saklayan kişiyi cinler, kötü ruhlar, talihsizlikler, hastalıklar, belalar ve benzeri olumsuz durumlardan koruduğuna inanılır (Gündüz, 1998a:271). Ancak bu durum halk inancından öteye geçmemekte, İslâmî bir dayanağı bulunmamaktadır.

Muska ve tılsımların menşei, putperestliğin en ilkel şekli olan *fetiş* tir. Bu inançta olanlar bazı nesnelere uğur veya uğursuzluk bulunduğuna inanılır. Kişi, uğurlu saydığı nesneyi boynuna asar veya yanında taşır. Bu nesne bir bitki, kurt dişi, ayı tırnağı, kartal tırnağı, leylek kemiği, taş parçaları vb. şeyler olabilir. Daha sonraki dönemlerde bu işaretlerin yerini kâğıt parçaları üzerine yazılmış dinî formüller veya çizilmiş muska ve tılsımlar almıştır. Muska ve tılsımların en eski şeklinin Mısır'da bulunduğu rivayet edilir. Eski Romalılar da hastalıklardan korunmak ve zehirlenmelerden korunmak için tuhaf işaretlerle yazılmış muska tılsımları kullanmışlardır. İslâmiyet'ten önce yaşamış Türk boylarında da muska ve tılsım kullanma adeti vardı (Erdil, 1999:22).

Bu gün muska, tılsım ve sihir yapma işleriyle meşgul olan bazı kişilerin kullandıkları kitaplar Babil, Âsur, Mısır müşriklerine, eski Budist ve Şamanist Türkler'e ait kaynaklardan yararlanılarak yazılmıştır. Bu kitaplara inandırıcılığı kuvvetlendirmek için Kur'ân-ı Kerîm'den âyetler, Hz. Peygamber'in yaptığı bazı dualar ve Esmâ-i Hüsnâ eklenmiştir (İnan, 1962:50).

Muska ve tılsımlar üzerine yazılan kitapların en meşhurlarından biri Mısır'da basılan *Şemsü'l-maarifi'l-kübrâ* adlı kitaptır. Kitabın yazarı hicrî yedinci asırda yaşamış olan Ahmed b. Ali el-Bûnî'dir. Bu kitapta dört yüze yakın tılsım vardır. Bu alanda şöhret bulmuş bir diğer kitap da Süleyman el-Hüsynî tarafından yazılan *Kenzü'l-havas keyfiyet-i celb ve teshîr*'dir. Bu kitap Türkçe olup dört cilttir. Daha çok *Şemsü'l-maarif* in bir çevirisidir (Erdil:1999:22).

Süleyman el-Hüseyinî kitabının ihtiyaçları giderme, kalpleri celbetme, insanları ve hayvanları istediği şekilde yönlendirme, ruhları çağırma, cinleri davet ve onlarla konuşma, yapılan işleri ortaya çıkarma, uzağı görebilme, olup bitenleri ortaya çıkarıp haberdar olma, ticaret ve menfaati arttırma, hastalıkları iyileştirme, hisleri yok etme gibi hususları ve daha bir çok sırlara ve gizliliklere dair en doğru ve gerçek bilgileri içerdiğini ileri sürmüştür (Günaltay, 1997:306).

Muska yazmanın Kur'ân ve Sünnet'te bir dayanağı olmamasına rağmen muskacılardan bazıları, İsrâ sûresi 82. âyeti muska yazmaya delil olarak göstermişlerdir (Erdil, 1999:29). Oysa zikredilen âyette muska yazmak için bir işaret yoktur.

Âyet-i kerîmenin meâli şöyledir: “Biz Kur'ân'dan mü'minlere şifa ve rahmet olan şeyler indiriyoruz. Ama bu, zâlimlere ziyan arttırmaktan başka bir katkıda bulunmaz.”

Muskanın bazı olumsuzluklardan, nazardan ve büyüden koruduğuna dair Kur'ân ve Sünnet'te bir delil bulunmamasına rağmen bazı ilim adamları, kişinin fenalıklardan korunmak amacıyla üzerinde muska taşımamasını câiz görmüşlerdir. Muska taşımamayı câiz görenler bunu bir takım şartlara bağlamışlardır. İçinde yazılan şeylerin anlamlarının bilinmesi, içinde şirk anlamı taşıyan bir söz bulunmaması, dinin kabul ettiği nitelikte olması bu şartlardandır (Havva, 1989:5/138).

Muskayı câiz görenlerin bir dayanağı da Hz. Peygamberin *rukye*ye izin vermesidir. Rukye, kişinin kendisi veya hasta hakkında şifa dilemek için Kur'ân âyetleri okuması, Allah'a dua ve ilticada bulunmasıdır (Havva, 1989:5/138). Yani rukye, okumak suretiyle yapılan bir çeşit tedavi yöntemidir.

Resûlüllah'ın nazar değmesine ve cinlerin etkilerine karşı yapılmasını istediği rukye, Fâtihâ, Felak, Nâs sûrelerini ve Âyete'l-kürsî'yi okumak suretiyle Allah'tan korunma dilemektir (Buhârî, Vekâle, 10; Tirmizî, Fezâilü'l-Kur'ân, 2, 3; Ahmed b. Hanbel, 4/144, 146). Bu bir dua ve niyazdır. Dolayısıyla manevî bir tedavidir. Böyle bir tedavinin insan ruhu ve bedeni üzerindeki olumlu tesirleri her devirde tecrübelerle sabit olmuştur.

Efsuncuların, sihir yaptıklarını iddia eden cincilerin nefesli, merasimli şirk ihtiva eden rukyeleri dinen yasaklanmıştır (Müslim, Selâm 64). Çünkü bunların rukyelerinin insanlık için bir çok yönden zararları vardır. Oysa Resûlüllah'ın cevaz verdiği rukye, samimi bir şekilde Allah'a yönelmeyi ve böylece insanların manevî hastalıklarını ortadan kaldırmayı amaçlamıştır.

Hurafeler yukarıda ana başlıklar altında ifade edilenlerden ibaret değildir. Halk arasında özellikle kadınlarla, sağlıkla ve temizlikle ilgili bir takım hurafeler mevcudiyetini sürdürmektedir.

İslâm dininin kadına bir çok hak vermesi, onu erkekten ayırmamasına rağmen bazı kesimlerde kadınıla ilgili yanlış anlayışlar vardır. Kadının yarım olduğu, evden çıkan erkek işine giderken önünden kadın geçerse işlerinin ters gideceği, kısa boylu kadının uğursuz olduğu vb. anlayışlar kadınıla ilgili hurafelerdir (Erdil, 1999:94). Ayrıca hamile ve yeni doğum yapan kadınların korunma amaçlı yaptıkları bazı ameliyeler, evlenemeyen kızların kısmetinin açılmasına yönelik bir takım anlayışlar halk arasında yaşayan hurafelerdendir.

Sağlıkla ilgili olarak, tedaviyi ihmal ederek hastaları türbelerde dolaştırarak iyi etme inancı, bazı su başlarının, pınarların, ırmak ve nehirlerin hastalıklara iyi geldiği telâkkisi, bazı hastalıkların da hoca kisvesine bürünmüş çıkarıcılara, üfürükçü ve muskacılara götürülmesi ile iyi olacağı anlayışı yaşayan hurafelerdendir. Ayrıca bazı hastalıklara karşı hijyenden yoksun kocakarı ilaçlarının kullanılması da bu cümledendir (Bedir, 1999:57).

Temizlikle ilgili hurafelerin yaygın olanları şunlardır:

Gece ev süpürülürse fakirlik getirir. Cuma akşamı ev süpürmek kıtlık getirir. Cuma akşamı ev süpürülürse meleklerin kanadı kırılır. Misafirin ardından ev süpürmek iyi değildir. Ev süpürülürken süpürge birine dokunursa süpürgeye tükürülür. Gece tırnak kesmek ömrü kısaltır (Erdil, 1999:86). Ve benzeri bir çok hurafe Anadolu'nun farklı bölgelerinde görülür.

İslam dininin temizliğe büyük önem vermesine rağmen halk arasında mevcut olan bu tür anlayışlar insanların temizlik konusunda gereken hassasiyeti göstermelerini engellemekte ve toplum sağlığını tehlikeye düşürmektedir. Bu durum çeşitli hastalıkların ortaya çıkmasına ve bu hastalıkları tedavide hurafelere başvurulmasına zemin hazırlamaktadır.

## **BÖLÜM 2: ANKET SONUÇLARI VE DEĞERLENDİRİLMESİ**

Bu bölümde anket sonucu elde edilen bulgular tablolar ve grafikler halinde verilecek ve yorumlanacaktır. İlk olarak anket uygulanan alanlar ve denekler, ardından da konuyla ilgili bulgular verilip değerlendirilecektir.

### **2.1. Anket Uygulanan Alanlarla İlgili Bilgi ve Bulgular**

Araştırmanın yapıldığı alan olan Osmangazi İlçesi nüfus ve yüzölçüm olarak Türkiye'nin sekizinci, Bursa'nın en büyük merkez ilçesi konumundadır (Osmangazi Belediyesi Bülteni, 2001:2).

Nüfusun yoğunluğu dikkate alındığında insanların hepsini araştırmanın kapsamına dahil etmek mümkün olmadığından anket uygulaması için sosyo-ekonomik bakımdan farklılık arzettiği düşünülen dört bölge örneklem olarak seçilmiştir.

Anket, seçilen örneklerde ikamet eden 412 denek üzerinde uygulanmıştır. Ankete katılan deneklerin ikamet ettikleri bölgelere göre dağılımları aşağıda Tablo 1'de gösterilmiştir.

**Tablo 1: Yerleşim Alanlarına Göre Dağılım**

SEÇENEKLER	SAYI	%
Küplüpnar Mahallesi	150	36,5
Çekirge Senti	110	26,7
Soğanlı Mahallesi	100	24,2
Yeniceabat Beldesi	52	12,6
<b>TOPLAM</b>	<b>412</b>	<b>100</b>

### **Küplüpnar Mahallesi**

Örneklem olarak seçilen Küplüpinar Mahallesi daha çok öğrenim düzeyi düşük, maddî durumları orta düzeyde olan ve muhacir<sup>9</sup> vatandaşların yoğun olarak yaşadığı bir yerleşim birimidir. Ankete katılan deneklerin % 36,5'i bu mahallede yaşayan insanlardan seçilmiştir.

### Çekirge Senti

Çekirge Senti sosyo-ekonomik bakımdan diğer iki örneklemden farklıdır. Bu bölge daha çok maddî durumu iyi, öğrenim düzeyi yüksek insanların yaşadığı bir yerleşim birimidir. Ankete katılan deneklerin % 26,7'si bu semtte ikamet eden kişilerden seçilmiştir.

### Soğanlı Mahallesi

Soğanlı Mahallesi yeni teşekkül eden ve yoğun bir şekilde göç alan bir yerleşim alanıdır. Bu mahallede yaşayanların çoğunluğunu Bursa'nın dağ bölgesindeki ilçelerinden (Büyükorhan, Harmancık, Keles, Orhaneli) göç eden, öğrenim ve gelir düzeyi düşük insanlar oluşturmaktadır. Mahallede az da olsa Anadolu'nun muhtelif bölgelerinden gelen insanlar ikamet etmektedir. Soğanlı Mahallesi'nden ankete katılan deneklerin oranı % 24,2'dir.

### Yeniceabat Beldesi

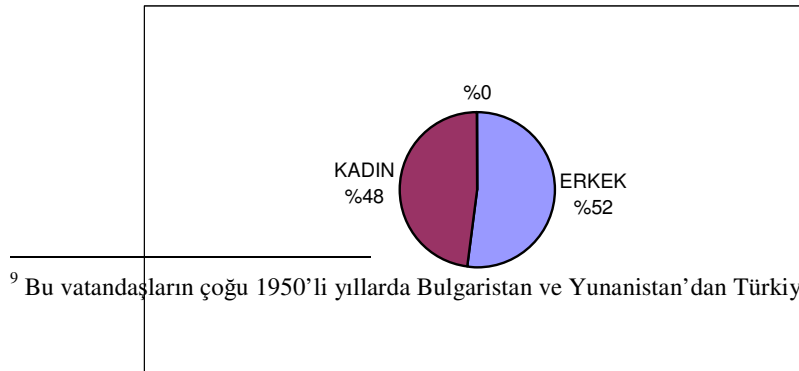
Yeniceabat şehir merkezinin dışında, daha ziyade köyü andıran bir beldedir. Burada ikamet edenlerin çoğu tarımla uğraşmaktadır. Bu beldeden ankete katılan deneklerin oranı % 12,6'dır.

## 2.2. Ankete Katılanlarla İlgili Genel Bulgular

### 2.2.1. Cinsiyete Göre Dağılım

Ankete katılan 412 kişinin 214'ü erkek, 198'i ise kadındır. Dolayısıyla kadınların sayısı, neredeyse erkeklere yakındır (Bkz. Grafik 1).

**Grafik 1: Cinsiyete Göre Dağılım**



<sup>9</sup> Bu vatandaşların çoğu 1950'li yıllarda Bulgaristan ve Yunanistan'dan Türkiye'ye göç etmişlerdir.

Grafikten de anlaşılacağı üzere, ankete katılan erkek deneklerin oranı %52, kadın deneklerin oranı ise %48'dir.

### 2.2.2. Yaş Dağılımı

Ankete katılan deneklerin yarısından fazlası 36 yaşın altındadır. Bu durum ülkemizin genç bir nüfusa sahip olduğu gerçeğine de uygun düşmektedir. Ayrıca yaşlılarda okuma yazma oranının düşük olması anket uygulamasını zorlaştırmaktadır. Dolayısıyla ankete katılan deneklerden sadece %11,7'si 55 yaşın üstündedir. Deneklerin yaş dağılımı aşağıda Tablo 2'de verilmiştir.

**Tablo 2: Yaş Dağılımı**

SEÇENEKLER	SAYI	%
25 ve aşağısı	118	28,7
26-35	115	28,0
36-45	80	19,5
46-55	49	12,0
56 ve yukarısı	48	11,7
KATILAN	410	100
CEVAPSIZ	2	
<b>TOPLAM</b>	<b>412</b>	

Tablo 2'de görüldüğü üzere ankete katılan deneklerin %28,7'si 25 yaşın altındadır. Deneklerin %28'i 26-35, %19,5'i 35-45, %12'si 46-55 yaş arasıdır. Geri kalan %11,7 ise 55 yaşın üzerinde olan kişilerdir.

### 2.2.3. Öğrenim Durumu

Ankete katılan deneklerin öğrenim durumlarıyla ilgili bulgular aşağıda Tablo 3'te gösterilmiştir.

**Tablo 3: Öğrenim Durumu**

SEÇENEKLER	SAYI	%
İlkokul	190	46,5
Ortaokul	52	12,7
Lise	120	29,3
Üniversite	47	11,5
KATILAN	409	100
CEVAPSIZ	3	
<b>TOPLAM</b>	<b>412</b>	

Tablo 3'ten anlaşılacağı gibi, ankete katılan deneklerin %46,5'i ilkokul, %12,7'si ortaokul, %29,3'ü lise, %11,5'i üniversite mezunudur. Bu durumda ilkokul mezunu olanların tüm deneklerin yarısına yakın olduğu ortaya çıkmaktadır.

#### 2.2.4. Ekonomik Durum

Ankete katılan deneklerin ekonomik durumlarıyla ilgili bilgiler aşağıda gösterilmiştir (Bkz. Tablo 4).

**Tablo 4: Ekonomik Durum**

SEÇENEKLER	SAYI	%
Zayıf	26	6,4
Orta	287	70,3
İyi	95	23,4
KATILAN	408	100
CEVAPSIZ	4	
<b>TOPLAM</b>	<b>412</b>	

Tablo 4'te görüldüğü gibi, ankete katılan kişilerin 1/3'ten fazlasının (%70,3) mali durumu orta düzeydedir. Deneklerin % 6,4'ünün ekonomik durumu zayıf, %33,4'ünün ise iyi düzeydedir.

#### 2.2.5. Denekler ve Ailelerinin Dindarlık Eğilimleri

**Tablo 5: Dindarlık Eğilimi Dağılımı**

SEÇENEKLER	SAYI	%
Çok dindar	16	3,9
Dindar	205	50,2
Biraz dindar	170	41,7
Fikrim yok	17	4,2
KATILAN	408	100
CEVAPSIZ	4	
<b>TOPLAM</b>	<b>412</b>	

Tablo 5'te görüldüğü üzere, deneklerin %3,9'u kendisini çok dindar, %50,2'si dindar, %41,7'si biraz dindar olarak değerlendirmektedir. %4,2 ise bu soruya "fikrim yok" cevabı vermiştir.

**Tablo 6: Ailelerin Dinî Eğilimi Dağılımı**

SEÇENEKLER	SAYI	%
Zayıf	19	4,6
Orta	188	45,9
İyi	200	48,8
Fikrim yok	3	0,7
KATILAN	409	100
CEVAPSIZ	2	
<b>TOPLAM</b>	<b>412</b>	

Tablodan anlaşılacağı gibi, deneklerin %4,6'sı ailesinin dini yönünü zayıf, %45,9 orta, %48,8 iyi olarak görmektedir.

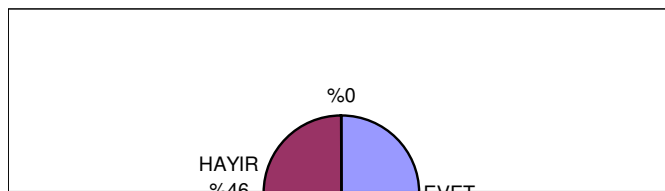
### 2.3. Anketle Elde Edilen Bulgular ve Yorumları

Araştırmada bulgular ve yorumları bir arada verilecektir. Bursa'nın Osmangazi ilçesinde yaşayan halk arasında batıl inançların nasıl algılandığı, hangi batıl inançların yaygın olduğu ve batıl inançların benimsenmesinde ne tür faktörlerin etkili olduğu incelenmeye çalışılacaktır. Gayb bilgisiyle, uğur ve uğursuzlukla türbe ve yatırlarla ve cinlerle ilgili hurafeler, muskayla ve nazarla ilgili inançlar yapılan araştırma kapsamına girmektedir. Yeri geldikçe bu hususlarla ilgili anket sonucu elde edilen bulgulara yer verilecek ve bulgular üzerinde gerekli açıklamalar yapılacaktır.

#### 2.3.1. Gayb Bilgisiyle İlgili Bulgular

Gayb, insanın bilgiye ulaşmak için kullandığı duyuları ve zihnî fonksiyonları aracılığıyla bilemeyeceği hususları ifade eder (Çelebi, 1996b:8/406). Dolayısıyla gaybı sadece Allah bilir, insanın ise gayb bilgisine muttali olması sözkonusu değildir. Ancak kamuoyunda medyumların, astrologların, falcıların ve cincilerin faaliyet gösterdikleri, birtakım insanların da bunlara gittikleri görülmektedir. Aşağıda, yapılan araştırmada gayb bilgisi ile ilgili bulgular verilmiştir.

**Grafik 2: “Hiç Fal Baktırdınız mı?” Sorusuna Verilen Cevapların Dağılımı**





Grafik 2’den de anlaşılacağı üzere ankete katılan deneklerin yarısından fazlası (%54) “Hiç fal baktırdınız mı? Sorusuna evet cevabı verirken, %46’sı da hayır diye cevap vermiştir. Bu durum fal baktırma oranının oldukça yüksek olduğunu göstermektedir. Deneklerin fal baktırma durumları ile cinsiyet arasındaki ilişki ise aşağıda Tablo 5’te gösterilmiştir.

**Tablo 7: Cinsiyetle Fal Baktırma Eğilimi Arasındaki İlişki**

DEĞİŞKENLER	Hiç fal baktırdınız mı?			
	Evet		Hayır	
	Sayı	%	Sayı	%
Erkek	92	41,6	120	63,5
Kadın	129	58,4	69	36,5
<b>TOPLAM</b>	<b>221</b>		<b>189</b>	

Tablo 7’de görüldüğü üzere, Hiç fal baktırdınız mı? Sorusunda evet seçeneğini işaretleyen erkeklerin oranı %41,6, kadınların oranı ise %58,4’tür. Hayır seçeneğini işaretleyen erkeklerin oranı aynı seçeneği işaretleyen kadınların yaklaşık 1/2’si kadardır. Bu bulgular kadınların erkeklere oranla daha fazla fala ilgi duyduklarını ve fal baktırdıklarını göstermektedir.

Aşağıdaki tabloda da fal baktıran deneklerin hangi çeşit fal baktırdıklarına dair bulgulara yer verilmiştir (Bkz. Tablo 8).

**Tablo 8: Yaygın Fal Çeşitleri Dağılımı**

SEÇENEKLER	SAYI	%
1. Kahve	153	69,2
2. Yıldız	4	1,8
3. İskambil	13	5,9
4. Diğer	8	3,6
[ 1-2 ]	3	1,4
[ 1-3 ]	17	7,8
[ 1-4 ]	8	3,6
[ 1-2-3 ]	7	3,1
[ 1-3-4 ]	4	1,8
[ 1-2-3- 4 ]	4	1,8
<b>TOPLAM</b>	<b>221</b>	

Tablo 8’den anlaşılacağı üzere fal baktıran deneklerin % 69,2’si sadece *kahve falı* baktırmıştır. Diğer fal çeşitleriyle birlikte *kahve falı* baktıranların oranı ise %19,5’tir.

Bu bulgular *kahve falının* diğer fal çeşitlerine nazaran daha yaygın olduğunu göstermektedir.

“Cevabınız evet ise hangi çeşit fal baktırdınız?” sorusunda “diğer” seçeneğini işaretleyen deneklerden 11’i *el falı*, 4’ü *su falı*, 3’ü *bakla falı*, 2’si *sigara falı*, 2’si *kaşık falı*, geri kalan 2’si de *yıldızname* ve *göbek falı* baktırdıklarını yazmışlardır.

**Tablo 9: Falın Gelecekle İlgili Beklentilere Cevap Verme Dağılımı**

Falın gelecekle ilgili beklentilerinize cevap vereceğine inanıyor musunuz?	SAYI	%
Evet	27	6,6
Hayır	334	81,6
Fikrim yok	48	11,7
KATILAN CEVAPSIZ	410	100
	3	
<b>TOPLAM</b>	<b>412</b>	

Tablo 9’da görüldüğü üzere deneklerin % 81,6’sı falın gelecekle ilgili beklentilerine cevap veremeyeceğine inanmaktadır. Bunun yanında falın gelecekle ilgili beklentilerine cevap verebileceğine inananlar ise %6,6’dır. Bu konuda herhangi bir fikri olmadığını söyleyenler ise %11,7’dir.

Ankete katılan deneklerin yarısından fazlası fal baktırmış olduğu halde, fal yoluyla gelecekle ilgili bilgi elde edilebileceğine inananların oranı çok düşüktür. Bu durumda fal baktırma olgusuna gaybula ilgili bir bilgi elde etmeye çalışmaktan ziyade, kişinin merakını gidermek, vakit geçirmek ve psikolojik olarak rahatlamak istemesinin sebep olduğu söylenebilir. Ayrıca halk arasında yaygın olan “Fala inanma, falsız da kalma” sözü de insanların inanmadıkları halde fal baktırdıkları fikrini desteklemektedir.

**Tablo 10: Namaz İbadetini Yerine Getirme Durumu İle Falın Gelecekle İlgili Beklentilere Cevap Verme Durumu Arasındaki İlişki**

DEĞİŞKENLER	Falın gelecekle ilgili beklentilerinize cevap vereceğinize inanıyor musunuz?			
	Evet	Hayır	Fikrim yok	KATILAN(*)

\* Detay analizindeki hesaplamalar “katılan” sayısı esas alınarak yapılmaktadır.

	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	
Günlük namazlarımı kılarım	1	0,6	152	93,8	9	5,6	162
Bazen namaz kılarım	10	7,6	97	73,5	25	18,9	132
Cuma ve bayram namazlarımı kılarım	9	13,7	49	74,2	8	12,1	66
Namaz kılmam	7	14,0	36	72,0	6	12,0	50

Tablo 10'dan, deneklerin %39,5'inin günlük namazlarını kıldığı, % 32,2'sinin bazen namaz kıldığı, %16,1'inin Cuma ve bayram namazlarını kıldığı, %12,2'sinin ise namaz kılmadığı anlaşılmaktadır.

Günlük namazlarını kılanların %0,6'sı, bazen namaz kılanların %7,6'sı, Cuma ve bayram namazlarını kılanların %13,7'si, namaz kılmayanların da %14'ü falın gelecekle ilgili beklentilerine cevap vereceğine inanmaktadır. Bu bulgulardan falın gelecekle ilgili beklentilere cevap vereceği inancının düzenli olarak namaz kılanlara oranla, ara sıra namaz kıyanlarda ve namaz kılmayanlarda daha yaygın olduğu sonucu çıkmaktadır.

“Falın gelecekle ilgili beklentilerinize cevap vereceğine inanıyor musunuz?” sorusuna “evet” deme oranı namaz ibadetini yerine getirenlerde çok düşük iken (%0,6) “hayır” deme oranı yüksektir (%93,8). Bu da falın gelecekle ilgili beklentilere cevap vereceğine inananlarda, dinî hassasiyetin az olduğunu göstermektedir.

**Tablo 11: Oruç İbadetini Yerine Getirme Durumu İle Falın Gelecekle İlgili Beklentilere Cevap Verme Durumu Arasındaki İlişki**

DEĞİŞKENLER	Falın gelecekle ilgili beklentilerinize cevap vereceğine inanıyor musunuz?						
	Evet		Hayır		Fikrim yok		KATILAN
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	
Ramazan ayının tamamında oruç tutarım	12	5,4	186	83,8	24	10,8	222
Ramazan ayının tamamında ve bazı mübarek günlerde oruç tutarım	6	4,3	119	86,2	13	9,4	138
Ramazan ayında ara sıra oruç tutarım	6	16,6	21	58,6	9	25,0	36
Oruç tutmam	3	25,0	7	58,3	2	16,7	12

Tablodan anlaşılacağı gibi oruçla ilgili soruya cevap veren 408 denekten %54,4'ü Ramazan ayının tamamında oruç tuttuğunu, %33,8'i Ramazan ayında ve bazı mübarek günlerde oruç tuttuğunu ifade etmiştir. “Ramazan ayında ara sıra oruç tutarım” seçeneğini işaretleyenlerin oranı %8,8, “Oruç tutmam” seçeneğini işaretleyenlerin oranı ise %2,9'dur. Bu bilgiler, ankete katılan deneklerin tamamına yakınının (%88,2) Ramazan ayının tamamında oruç tuttuğunu göstermektedir.

Falın gelecekle ilgili beklentilerine cevap vereceğine inananların oranı oruç tutmayanlarda Ramazan ayının tamamında oruç tutanların beş katı; Ramazan'da ara sıra

oruç tutanlarda ise Ramazan'da ve bazı mübarek günlerde oruç tutanların yaklaşık dört katıdır.

Ramazan ayında ara sıra oruç tutanların %25'i "Falın gelecekle ilgili beklentilerinize cevap vereceğine inanıyor musunuz?" sorusuna "fikrim yok" cevabı vermişlerdir. Bu oran oruç tutmayanlarda %16,7'dir.

Oruç ibadetini yerine getirme ile falın gelecekle ilgili beklentilere cevap vereceğine inanma arasında ters bir ilişki olduğu görülmektedir. Yani oruç tutan kişilerde falın gelecekle ilgili konularda bir bilgi kaynağı olmadığı inancı hakimdir (ortalama %85). Bu oran ara sıra oruç tutanların ve hiç oruç tutmayanlarda %58'e düşmektedir. Zaman zaman oruç tuttuğunu ve hiç oruç tutmadığını beyan eden deneklerin %25'i falın gelecekle ilgili hususlarda bilgi kaynağı olduğunu düşünmektedir. Bütün bu bulgular Allah'a (c.c) karşı sorumluluklarının bilincinde olup ibadetlerini yerine getiren kişilerin gaybıla ilgili konularda Kur'an-ı Kerim ve Sahih Sünnet'e uygun bir anlayış benimsediklerini ortaya çıkarmaktadır.

Ankete katılan deneklerin Kur'an-ı Kerim, Kur'an-ı Kerim meâli ve dinî kitap okuma durumları ile falın gelecekle ilgili beklentilerine cevap verme durumu arasındaki ilişki de aşağıda gösterilmiştir (Bkz. Tablo 12).

**Tablo 12: Kur'an-ı Kerim, Kur'an-ı Kerim Meâli ve Dinî Kitap Okuma Durumu İle Falın Gelecekle İlgili Beklentilere Cevap Verme Durumu Arasındaki İlişki**

DEĞİŞKENLER	Falın gelecekle ilgili beklentilerinize cevap vereceğine inanıyor musunuz?						
	Evet		Hayır		Fikrim yok		KATILAN
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	
Kur'an-ı Kerim, Kur'an-ı Kerim meâli ve dinî kitap okurum	8	5,8	122	88,4	8	5,8	138
Mübarek gün ve gecelerde Kur'an-ı Kerim K. Kerim ve dinî kitap okurum	5	4,7	92	86,0	10	9,3	107
Kur'an-ı Kerim okumasını bilmem fakat dinî kitap okurum	8	7,5	78	73,6	20	18,9	106
Kur'an-ı Kerim ve dinî kitap okumak ilgimi çekmez	4	11,1	22	61,1	10	27,8	36

Tablodan, deneklerden %35,7'sinin normal zamanlarda, %27,6'sının mübarek gün ve gecelerde Kur'an-ı Kerim, Kur'an-ı Kerim meâli ve dinî kitap okuduğu, %27,4'ünün

Kur'ân-ı Kerîm okumasını bilmediği, %9,3'ünün de Kur'ân-ı Kerîm ve dinî kitap okumaya ilgi duymadığı anlaşılmaktadır.

Kur'ân-ı Kerîm, Kur'ân-ı Kerîm meâli ve dinî kitap okuyanlara göre okumayı bilmeyenlerde veya Kur'ân-ı Kerîm ve dini kitap okumaya ilgi duymayanlarda falın gelecekle ilgili beklentilerine cevap vereceğine inananların oranı daha fazladır. Aynı soruda “fikrim yok” seçeneğini işaretleme oranı Kur'ân-ı Kerîm okumasını bilmeyenlerde %18,9'u, Kur'ân-ı Kerîm ve dini kitap okumaya ilgi duymayanlarda ise %27,8'i bulmaktadır.

Son üç tablodan falın gelecekle ilgili beklentilerine cevap vereceğine inananların çoğunlukla ibadetlere karşı duyarsız, Kur'ân-ı Kerîm okumasını bilmeyen veya Kur'ân-ı Kerîm, Kur'ân-ı Kerîm meâli ve dinî kitap okumayan kimseler olduğu sonucu çıkmaktadır. Bu da, bu ve benzeri bâtil inançların cehaletten ve manevî boşluktan kaynaklandığını göstermektedir.

Gaybla ilgili bilgi verdiklerini iddia eden medyumlara deneklerin inanıp inanmadığı Tablo 13'te gösterilmiştir.

**Tablo 13: Medyumların Geleceğe Dair Söylediklerine İnanma Eğilimi**

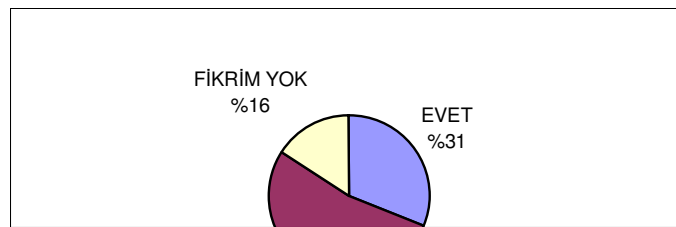
Medyumların gelecekle ilgili söylediklerine inanır mısınız?	SAYI	%
İnanırım	6	1,5
İnanmam	362	88,3
Fikrim yok	42	10,2
KATILAN	410	100
CEVAPSIZ	2	
<b>TOPLAM</b>	<b>412</b>	

Tablo 13'te görüldüğü üzere medyumların gelecekle ilgili söylediklerine inanan denek sayısı oldukça azdır. Deneklerin %88,3'ü medyumların gelecekle ilgili söylediklerine inanmamaktadır. “Fikrim yok” seçeneğini işaretleyenler ise %10,2'dir.

### 2.3.2. Uğur ve Uğursuzlukla İlgili Bulgular

Ankete katılan deneklerin ifadelerinden elde edilen uğur ve uğursuzluk inancıyla ilgili bulgular aşağıda gösterilmiştir (Bkz. Grafik 3).

**Grafik 3: “Uğur ve Uğursuzluğa İnanıyor musunuz?” Sorusuna Verilen Cevapların Dağılımı**



Grafik 3'te görüldüğü üzere, deneklerin 1/3'e yakını (%31) uğur ve uğursuzluğa inanırken, 1/2'den fazlası (%53) inanmamaktadır. Deneklerin %16'sı ise bu konuda fikri olmadığını belirtmiştir.

**Tablo 14: Öğrenim Durumu İle Uğur ve Uğursuzluğa İnanma Arasındaki İlişki**

DEĞİŞKENLER	Uğur ve uğursuzluğa inanıyor musunuz?						
	Evet		Hayır		Fikrim yok		KATILAN
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	
İlkokul	65	34,6	86	45,7	37	19,7	188
Ortaokul	19	38,0	24	48,0	7	14,0	50
Lise	30	25,2	76	63,9	13	10,9	119
Üniversite	12	25,5	28	59,6	7	14,2	47

Tablo 14'te görüldüğü gibi, deneklerden ilkokul mezunu olanların %34'ü, ortaokul mezunu olanların %38'i, lise ve dengi okul mezunu olanların %25,2'si, üniversite mezunu olanların %25,5'i uğur ve uğursuzluğa inanmaktadır .

“Uğur ve uğursuzluğa inanıyor musunuz? sorusuna ilkokul mezunlarının %45'i “hayır” cevabı verirken, bu oran lise ve dengi okul mezunlarında %63,9'a, üniversite mezunlarında ise %59,9'a çıkmaktadır. Aynı soruda ilkokul mezunlarının %19,7'si “fikrim yok” cevabı vermişlerdir.

Bu durumda ilkokul ve ortaokul mezunlarının 1/3'ten fazlası uğur ve uğursuzluğa inanırken, lise ve üniversite mezunlarının 1/4'ü uğur ve uğursuzluğa inanmaktadır.

Uğur ve uğursuzluğa inanmadığını beyan edenlerde ise bunun tam tersi bir orantı söz konusudur. İlkokul ve ortaokul mezunu deneklerin yarıdan azı “Uğur ve uğursuzluğa inanıyor musunuz? sorusuna “hayır” cevabı verirken, bu oran lise ve üniversite mezunlarında 2/3'ü bulmaktadır.

Bu bulgular, eğitim seviyesi ile uğur ve uğursuzluğa inanma arasında ters yönde bir ilişki olduğunu göstermektedir. Eğitim seviyesi yükseldikçe uğur ve uğursuzluğa inanma oranı düşmektedir. Buna rağmen üniversite mezunları arasında da uğur ve uğursuzluğa inanma oranının oldukça yaygın olduğu anlaşılmaktadır.

## 9. Sorudaki Bulgular

Bir önceki soruda deneklere, “uğur ve uğursuzluğa inanıyor musunuz?” diye sorulmuş, soruya evet cevabı veren deneklerin uğur ve uğursuzlukla ilgili ne tür inançlarının olduğunu tespit etmek amacıyla deneklerden uğurlu veya uğursuz kabul ettikleri

hususlara örnek vermeleri istenmiştir. Soru açık uçlu bırakılarak deneklerin bu tür inançlarını rahat bir şekilde ifade etmeleri hedeflenmiştir.

Ankete katılan deneklerden 126 kişi (%31) uğur ve uğursuzluğa inandığını ifade etmiştir. Bunlardan 36 kişi uğurlu ve uğursuz kabul ettiği şeylere örnek verirken, 21 kişi uğurlu kabul ettiği şeylere, 10 kişi de uğursuz kabul ettiği şeylere örnek vermiştir.

### **Uğurlu kabul edilen şeylere verilen örnekler:**

4 kişi besmele çekmek, besmele ile evden çıkmak, besmele ile işe başlamak uğurludur, derken; 2 kişi dua okumak, dua ederek bir işe başlamak, birer kişi de sağ ayakla dışarı çıkmak, sağ ayakla evden çıkmak, güne başlarken dua okuyarak sağ ayakla evden çıkmak, evden çıkarken Âyete'l-kürsî okumak, sabah namazından sonra uyumamak, namazları vaktinde kılmak uğurludur, diyor.

3 kişi nazar boncuğu taşımayı, ikişer kişi muska taşımayı, üzerinde dua taşımayı, birer kişi cevşeni, boncuk taşımayı, enam taşımayı, mavi boncuk takmayı, kolye takmayı, hıdrellezde gül köküne gömülmüş parayı cüzdanında taşımayı, uğur taşı taşımayı, saatini, pijamasını, bazı kolyeleri, bazı eşyaları uğurlu kabul etmektedir.

Günlerle ilgili olarak, 3 kişi perşembe gününün, ikişer kişi pazartesi gününün ve bazı günlerin, bir kişi cuma gününün uğurlu olduğuna inanmaktadır. Bir kişi şubat ayının 14'ünü ve bir kişi de 2001 yılını uğurlu saymaktadır.

3 kişi çocuklarını, ikişer kişi örümceği, hurma çekirdeğini, bazı insanları, birer kişi çocuğunu, çocuğunun doğmasını, kızını ve arabasını, sağ gözünün seğirmesini, rüyada balık ve at görmeyi, çalışmayı, dövme yaptırmayı, bülbülü, kediyi, kısmetli olan şeyleri uğurlu kabul etmektedir.

### **Uğursuz sayılan şeylere verilen örnekler:**

7 kişi kara kediyi, 3 kişi köpek ulumasını, ikişer kişi baykuş ötmesini, baykuşu, kediyi, birer kişi kara kedinin önünden geçmesini, kargaların batıdan doğuya doğru uçmasını uğursuz saymaktadır.

4 kişi bazı insanları, 3 kişi 13 rakamını, 2 kişi kadının önünden geçmesini, birer kişi bazı insanların bakışlarını, fesat ve riyakar insanları, çirkin yüzlü insanları, 2001 yılını, bazı günleri, pazar gününü, çarşamba günü iş yapmayı, cuma saatinde çalışmayı, kapı eşliğinde oturmayı, sol taraftan kalkmayı, geç kalkmayı, dua okumadan evden çıkmayı, cünüp halde beklemeyi, cünüp iş yapmayı, pis gezmeyi, şarkı söylemeyi, ayakkabının ters dönmesini, ayna kırılmasını, sarı saç ve çakır gözü uğursuz kabul etmektedir.

Deneklerin uğur ve uğursuzlukla ilgili verdikleri örneklerden İslâmiyet'in emir ve tavsiyelerini uğurlu, yasakladığı şeyleri ise uğursuz kabul ettikleri anlaşılmaktadır. Bu da deneklerin İslâm dinini yeterince bilmediklerini, dini bilgi yönünden eksik olduklarını ortaya koymaktadır.

Uğur ve uğursuzlukla ilgili olarak denekler yukarıda ifade edilen örnekleri verirken, bazı hayvanların ve salı gününün uğursuz olduğuna dair kapalı uçlu soruya verdikleri cevaplar Tablo 15’te gösterilmiştir.

**Tablo 15: “Kara Kedi, Baykuş Ötmesi, Köpek Uluması Uğursuzluk Getirir” Bâtl İncancıyla İlgili Cevapların Dağılımı**

SEÇENEKLER	SAYI	%
Doğru	88	21,5
Yanlış	238	58,0
Fikrim yok	84	20,4
KATILAN	410	100
CEVAPSIZ	2	
<b>TOPLAM</b>	<b>412</b>	

Tablo 15’ten anlaşılacağı gibi, “Kara kedi, baykuş ötmesi, köpek uluması uğursuzluk getirir” ifadesine deneklerin yarısından fazlası (%58) “yanlış” cevabı verirken, deneklerin %21,5’i “doğru” cevabı vermiştir. Deneklerin %20,5 de bu konuda fikri olmadığını beyan etmiştir.

**Tablo 16: Farklı Değişkenlerle “Kara Kedi, Baykuş Ötmesi, Köpek Uluması Uğursuzluk Getirir” Bâtl İncancına İnanma Eğilimi Arasındaki İlişki**

DEĞİŞKENLER		Kara kedi, baykuş ötmesi, köpek uluması uğursuzluk getirir;						
		Doğru		Yanlış		Fikrim yok		KATILAN
		Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	
Cinsiyet	Erkek	34	16,0	129	60,6	50	23,4	213
	Kadın	54	27,4	109	55,3	34	17,3	197
Öğrenim Durumu	İlkokul	51	28,2	86	47,5	44	24,3	181
	Ortaokul	14	26,9	26	50,0	12	23,0	52
	Lise ve dengi	14	11,7	86	71,6	20	16,7	120
	Üniversite	8	17,0	31	66,0	8	17,0	47

Tablo 16 incelendiğinde görüleceği üzere, “Kara kedi, baykuş ötmesi, köpek uluması uğursuzluk getirir” cümlesiyle ilgili “doğru” seçeneğini işaretleme oranı kadınlarda %27,4’tür. Bu oran erkeklerde %16’ya düşmektedir. “Yanlış” seçeneğini işaretleyen kadınların oranı ise erkeklerden azdır.

Bunun yanında öğrenim durumu arttıkça ifade edilen cümleye “doğru” deme oranının düştüğü görülmektedir. Deneklerden ilkokul mezunu olanların %28,2’si “Kara kedi, baykuş ötmesi, köpek uluması uğursuzluk getirir” tabirini doğru kabul ederken, bu oran lise ve dengi okul mezunlarında %11,7’dir.

İlkokul mezunlarının %47,5’i, ortaokul mezunlarının %50’si, lise ve dengi okul mezunlarının %71,6’sı, üniversite mezunlarının %66’sı ilgili tanımlamanın yanlış olduğunu belirtmişlerdir.



Tablo 16’da elde edilen bulgular Tablo 14’teki bulguları doğrular mahiyettedir.

**Tablo 17: “Salı Günü Başlanan İşler Sallanır (Uzar)” Bâtil Telâkkisiyle İlgili Cevapların Dağılımı**

SEÇENEKLER	SAYI	%
Doğru	32	8,0
Yanlış	316	78,2
Fikrim yok	56	13,8
KATILAN	404	100
CEVAPSIZ	8	
<b>TOPLAM</b>	<b>412</b>	

Tablo 17’de görüldüğü üzere, “Salı günü başlanan işler sallanır (uzar)” cümlesine ankete katılan deneklerin %8’i “doğru”, % 78,2’si “yanlış”, %13,8’i “fikrim yok” cevabı vermişlerdir.

Bulgulardan anlaşılmaktadır ki, yörede uğur ve uğursuzluk inancı mevcuttur (%31). Ancak bazı hayvanların uğursuz olduğu inancı, günlerin (salı gününün) uğursuz olduğu inancına göre daha yaygındır. Çünkü kara kediyi, baykuş ötmesini ve köpek ulumasını uğursuz sayanların oranı %21,5 iken, salı gününü uğursuz sayanların oranı %8’e tekabül etmektedir. Ayrıca bazı hayvanların uğursuz sayılması hususunda fikir beyan etmeyenler (%20,4) de salı gününü uğursuzluğuyla ilgili fikir beyan etmeyenlerden oldukça fazladır

Yapılan araştırma uğur ve uğursuzluk inancının kadınlarda ve yaşlılarda daha fazla olduğunu göstermiştir. Ayrıca uğurlu kabul edilen hususlara verilen örneklerden birçoğunun dinin tavsiyesi olduğu, uğursuz kabul edilen şeylere verilen örneklerden de birçoğunun İslâmiyet’in yasakladığı hususlar olduğu anlaşılmaktadır. Uğurlu yada uğursuz kabul edilen hususların dinî telâkkilerle karıştırılmasında cehâlet etkili bir faktördür.

### 2.3.3. Türbe ve Yatırlarla İlgili Bulgular

**Tablo 18: Türbe ve Yatırlarda Mum Yakmak, Kurban Kesmek vb. Bâtil Uygulamalar Yapmakla İlgili Cevapların Dağılımı**

SEÇENEKLER	SAYI	%
İyidir	48	11,8
İyi değildir	254	62,2
Fikrim yok	106	26,0
KATILAN	408	100
CEVAPSIZ	4	
<b>TOPLAM</b>	<b>412</b>	

Tablodan anlaşılacağı gibi, deneklerin %11,8'i, Türbe ve yatırlarda mum yakmak, kurban kesmek, dilek tutup ağaçlara bez bağlamak vb. şeylerin iyi olduğunu, %62,2'si iyi olmadığını belirtmiştir. Deneklerin 1/4'ten fazlası (%26 ) ise bu konuda fikri olmadığını ifade etmiştir.

Deneklerin 2/3'ü türbe ve yatırlarda yapılan bu tür faaliyetlerin yanlış olduğunun bilincindedir. Ancak az da olsa, türbe ve yatırlarda mum yakmanın, kurban kesmenin, dilek dilemenin, ağaçlara vb. yerlere bez bağlamanın doğru olduğuna inanalar mevcuttur.

Türbe ve yatırlarda mum yakmak, kurban kesmek, dilek tutup ağaçlara bez bağlamak vb. faaliyetlerle, cinsiyet ve öğrenim durumu arasında ne tür bir ilişki olduğu aşağıda gösterilmiştir (Bkz. Tablo 19).

**Tablo 19: Farklı Değişkenlerle Türbe ve Yatırlarda Yapılan Bâtil Uygulamalar Arasındaki İlişki**

DEĞİŞKENLER		Türbe ve yatırlarda mum yakmak, kurban kesmek vb. şeyler yapmak;						
		İyidir		İyi değildir		Fikrim yok		KATILAN
		Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	
Cinsiyet	Erkek	24	11,4	130	61,6	57	27,0	211
	Kadın	24	12,2	124	63,3	48	24,5	196
Öğrenim Durumu	İlkokul	30	16,0	109	58,0	49	26,0	188
	Ortaokul	4	7,8	32	62,8	15	29,4	51

Lise ve dengi	13	10,8	78	65,0	29	24,2	120
Üniversite	2	4,3	32	69,7	12	26,0	46

Tablo 19 incelendiğinde görüleceği üzere, “Türbe ve yatırlarda mum yakmak, kurban kesmek, dilek tutup ağaçlara bez bağlamak vb. şeylerin” iyi olduğunu ifade eden erkek ve kadın sayısı birbirine yakındır. Aynı faaliyetlerin iyi olmadığını söyleme oranı kadın deneklerde %63,3 iken, erkek deneklerde %61,6’dır. “Fikrim yok” seçeneğini işaretleyen erkeklerle kadınların oranı da birbirine yakındır.

Bu durumda türbe ve yatırlarda yapılan faaliyetleri benimseme veya benimsememe hususunda erkek ve kadınlar arasında bir farklılık olmadığı anlaşılmaktadır. Ancak deneklerin öğrenim düzeyiyle bu faaliyetlerin doğru olup olmadığına inanma durumları arasında ters bir ilişki sözkonusudur. Öğrenim düzeyi arttıkça deneklerin türbe ve yatırlarda işlenen hurafelere “doğru” deme oranı azalmaktadır.

İlkokul mezunlarının %16’sı, “Türbelerde mum yakmak, kurban kesmek, dilek tutup ağaçlara bez bağlamak vb. şeyler, iyidir” derken üniversite mezunlarının sadece %4,3’ü bu faaliyetlerin iyi olduğunu söylemiştir. Aynı hususlara ilkokul mezunu olan deneklerin %58’i, ortaokul mezunu olan deneklerin %62,8’i, lise ve dengi okul mezunu olan deneklerin %65’i, üniversite mezunu olan deneklerin %69,7’si “iyi değildir” cevabı vermiştir.

**Tablo 20: Namaz İbadetini Yerine Getirme İle Türbe ve Yatırlarda Yapılan Bâtil Uygulamalar Arasındaki İlişki**

DEĞİŞKENLER	Türbe ve yatırlarda mum yakmak, kurban kesmek vb. şeyler yapmak;						
	İyidir		İyi değildir		Fikrim yok		KATILAN
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	
Günlük namazlarımı kılarım	7	4,3	131	81,3	23	14,4	161
Bazen namaz kılarım	16	12,2	74	56,5	41	31,3	131
Cuma ve bayram namazlarımı kılarım	13	19,9	26	39,6	27	40,5	66
Namaz kılmam	12	24,0	23	46,0	15	30,0	50

Tablo 20’den anlaşılacağı gibi, deneklerden günlük namazlarını kılanların %4,3’ü, bazen namaz kılanların %12,2’si, cuma ve bayram namazlarını kılanların %19,9’u, namaz kılmayanların %24’ü “Türbe ve yatırlarda mum yakmak, kurban kesmek, dilek tutmak, ağaçlara bez bağlamak vb. şeylerin” doğru olduğunu belirtmiştir.

Türbe ve yatırlarda yapılan bu tür faaliyetlerin yanlış olduğunu ifade etme oranı günlük namazlarını kılanlarda, cuma ve bayram namazlarını kılanların oranının iki katından fazladır. Günlük namazlarını kılanların %81,3’ü “Türbe ve yatırlarda mum yakmak, kurban kesmek, dilek tutup ağaçlara bez bağlamak vb. şeyler” iyi değildir derken, bazen

namaz kılanların %56,5'i, cuma ve bayram namazlarını kılanların %39,6'sı, namaz kılmayanların ise %46'sı aynı hususların iyi olmadığını söylemiştir.

Günlük namazlarını kılanların %14,4'ü, bazen namaz kılanların %31,3'ü, cuma ve bayram namazlarını kılanların % 40,5'i, namaz kılmayanların %30'u bu konuda fikri olmadığını belirtmiştir.

Bulgulardan düzenli olarak namaz kılan kimselerin tamamına yakınının türbe ve yatırlarda mum yakmanın, kurban kesmenin, dilek tutmanın, ağaçlara bez bağlamanın bâtil olduğunun bilincinde oldukları anlaşılmaktadır. Ancak, sadece cuma ve bayram namazlarını kılanların 1/5'i ve namaz kılmayanların 1/4'e yakını bu gibi faaliyetlerin iyi olmadığını bilincinde olmadıkları görülmektedir.

Namaz kılma ibadetiyle türbe ve yatırlarda yapılan faaliyetler arasında kurulan ilişkiden namazlarını kılan kişilerin İslam'ın tevhid akidesini zedeleyen ve insanların şirke düşmesine sebebiyet veren anlayış ve davranışlardan uzak durdukları anlaşılmaktadır. Bunda camilerde yapılan vaaz ve irşad faaliyetlerinin etkili olduğu söylenebilir.

**Tablo 21: Evlenemeyen Genç Kız, Bir Türbe Veya Yatıra Gidip Bez Bağlarsa Kısmetinin Açılacağına Dair Bâtil İnançla İlgili Cevapların Dağılımı**

SEÇENEKLER	SAYI	%
Doğru	28	6,8
Yanlış	287	70,0
Fikrim yok	95	23,2
KATILAN	410	100
CEVAPSIZ	2	
<b>TOPLAM</b>	<b>412</b>	

Tablodan anlaşılacağı üzere, “Evlenemeyen genç kız, bir türbe veya yatıra gidip dilek tutup bez bağlarsa kısmeti açılır” yargısına deneklerin sadece %6,8'i “doğru” cevabı vermiştir. Deneklerin %70'i yanlış cevabı verirken, %23'2'si “fikrim yok” demiştir.

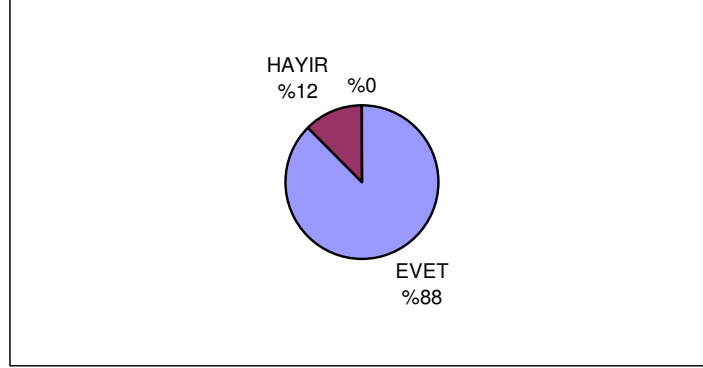
**Tablo 22: Cinsiyet İle Evlenemeyen Genç Kızla İlgili Bâtil İnanç Arasındaki İlişki**

DEĞİŞKENLER	Evlenemeyen genç kız, bir türbe veya yatıra gidip dilek tutup bez bağlarsa kısmeti açılır;						
	Doğru		Yanlış		Fikrim yok		KATILAN
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	
Erkek	11	5,2	148	69,5	54	25,3	213
Kadın	17	8,6	139	70,6	41	20,8	197
KATILAN	28		287		95		410

Tablo 22'de görüldüğü üzere, “Evlenemeyen genç kız, bir türbe veya yatıra gidip dilek tutup bez bağlarsa” ifadesinin yanlış olduğunu belirten kadınların oranı az da olsa

erkeklerden fazladır. Aynı tanımlamanın doğru olduğunu belirten erkeklerin oranı %5,2, kadınların oranı ise %8,6'dır. Bu bulgular Tablo 16'daki bulguları doğrulamaktadır.

#### **Grafik 4: “Hiç Türbe Ziyaretine Gittiniz mi?” Sorusuna Verilen Cevapları Dağılımı**



Grafik 4'ten anlaşılacağı gibi, deneklerin büyük çoğunluğu (%88) türbe ziyaretine gitmiştir. %12 ise türbe ziyaretine gitmediğini ifade etmiştir.

#### **20. Sorudaki Bulgular**

Bu soruda, bir önceki soruya “evet” cevabı veren deneklere hangi türbelere gittikleri ve türbelerde neler yaptıkları sorulmuştur. Soru açık uçlu bırakılarak daha çok hangi türbelerin ziyaret edildiği ve oralarda ne tür faaliyetlerin yapıldığı anlaşılmaya çalışılmıştır.

Ankete katılan deneklerden 360'ı (%88) türbe ziyaretine gittiğini ifade etmiştir. Bunlardan 179'u (%49,7) hangi türbeleri ziyaret ettiğini ve neler yaptığını belirtirken, 50'si (%13,9) sadece ziyaret ettiği türbeleri belirtmiştir.

#### **Ziyaret edilen türbeler:**

20. soruya cevap veren deneklerin büyük çoğunluğu Bursa'daki türbelerin tamamını gezdiğini ifade etmiştir. En çok ziyaret edilen türbeler sırasıyla Emirsultan, Osmangazi, Orhangazi, Veysel Karani, Üftâde, Somuncu Baba, Tezveren, Üç Kuzular, Yeşil, Yıldırım Bayezit, I.Murat, Molla Fenâri, Okçu Baba, Musa Baba, Aydede ve Piremir'dir.

Deneklerden bazıları İstanbul'daki türbeleri, bazıları Konya'daki türbeleri, bir kısmı da İznik'teki türbeleri ziyaret ettiğini belirtmiştir. Eyüp Sultan, Fatih Sultan Mehmet, Mevlânâ, Telli Baba, Şeyh Şehabeddin, Şeyh Edebâlî, Ertuğrul Gazi, Abdurrahman Gazi, Hasan-ı Basrî vb. türbeler de ziyaret edilmiştir.

#### **Ziyaret edilen türbelerde yapılan faaliyetler:**

Türbelerde 59 kişi dua ettiğini belirtirken, 57 kişi dua okuduğunu, 8 kişi ruhlarına Fâtiha okuduğunu, 8 kişi de ziyaret etmek için gittiğini ifade etmiştir. Yedişer kişi üç İhlâs bir Fâtihâ okuduğunu, Kur'ân sûreleri okuyup ruhlarına bağışladığını, namaz kılp duâ ettiğini, üçer kişi Kur'ân okuduğunu, duâ edip ruhlarına sureler okuduğunu, duâlar okuyup ruhlarına bağışladığını, ikişer kişi duâ edip Allah'tan dilek dilediğini, duâ edip Fâtiha okuduğunu, gezip merakını gidermek için gittiğini ve duâ ettiğini belirtmiştir.

Birer kişi türbeleri gezip tarihi estetiklerini incelediğini, Allah rızası için duâ ettiğini, yatırlara dua ettiğini, türbede yatan ölünün ruhu için duâ ettiğini, o büyüğü vesile ederek Allah'a duâ ettiğini, Kur'ân okuyup şefaathine nail olmayı dilediğini, Kur'ân okuyup oradakiler hürmetine dilek tuttuğunu, kurban kesip adak için Mevlid-i Şerif okuttuğunu, duâ edip oradakiler hürmetine Allah'tan af dilediğini, onların yaşayış tarzlarını ve kendisine şefaathine olmalarını Allah'tan dilediğini, ziyaret edip himmet dilediğini, oğlunun işlerinin rast gitmesi için dilek tuttuğunu, Karacabey İmarek Camii'nde dilek tutarak iki taşı birbirine yapıştırdığını, Tezveren Hazretleri'nin türbesinde Mevlid-i Şerif okuttuğunu ifade etmiştir.

20. sorudaki bulgulardan türbe ziyaretine giden deneklerin büyük çoğunluğunun, ziyaret esnasında Kur'ân-ı Kerîm okuyup duâ ettikleri anlaşılmaktadır. Bununu yanında az da olsa türbe ve yatırlarla ilgili yanlış uygulamaların olduğu görülmektedir.

Gerek açık uçlu sorudaki bulgular, gerekse Tablo 18 ve Tablo 21'deki bulgular araştırma yapılan bölgede oranı az da olsa türbe ve yatırlarla ilgili İslâm dininin yasakladığı birtakım uygulamaların söz konusu olduğunu göstermektedir. Deneklerin %11,8'i Tablo 18'de, "Türbe ve yatırlarda mum yakmak, kurban kesmek dilek tutup ağaçlara bez bağlamak vb. şeyler iyidir" cevabı vermiştir.

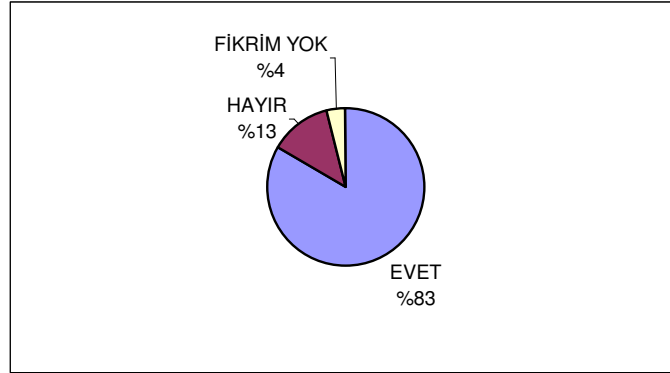
Ayrıca gözlem amaçlı yapılan ziyaretlerde, Bursa'daki türbelerde İslâm akîdesine aykırı bir takım faaliyetlerin yapıldığı müşahade edilmiştir. Uyarı yazılarının bulunmasına rağmen insanlar türbelerde dilek tutmaktan, adak atamaktan, hasta ve özürlü çocuklarını getirip tedavilerini ummaktan uzak durmamaktadırlar. Halbuki bunlar tevhd akidesine ters uygulamalardır.

Türbe ve yatırlardaki İslâm inancına aykırı uygulamalar, insanların İslâm dinini ana kaynaklarından öğrenmeyip, anadan babadan gördükleriyle ve çevreden duyduklarıyla yaşantılarını devam ettirmelerinden kaynaklanmaktadır. Bilhassa duâ adabı, kabir ziyaretinin nasıl olacağı gereği gibi bilinmediği için, bir çok yanlış yapılmakta, bunlar da dinin emirleri zannedilmektedir.

#### **2.3.4. Nazarla İlgili Bulgular**

Ankete katılan deneklerin nazara (göz değmesine) inanıp inanmadıkları aşağıda gösterilmiştir (Bkz. Grafik 5).

**Grafik 5: “Nazara İnanıyor musunuz?” Sorusuna Verilen Cevapların Dağılımı**



Grafik 5’te görüldüğü gibi, deneklerin %83’ü nazara inanmaktadır. Deneklerden %13’ü nazara inanmazken, %4’ü de fikri olmadığını ifade etmiştir.

**Tablo 23: Cinsiyetle Nazara İnanma Eğilimi Arasındaki İlişki**

DEĞİŞKENLER	Nazara inanıyor musunuz?						
	Evet		Hayır		Fikrim yok		KATILAN
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	
Erkek	174	81,7	30	14,0	9	4,3	213
Kadın	168	84,9	23	11,6	7	3,5	198
KATILAN	342		53		15		411

Tablo 23’ten anlaşılacağı üzere, erkeklerin %81,7’si, kadınların ise %84,9’u nazara inandığını beyan etmiştir. Nazara inanmama oranı ise erkeklerde %14, kadınlarda %11,6’dır.

Nazara inanma hususunda erkeklerle kadınlar arasında belirgin bir fark yoksa bile, kadınların nazara inanma yüzdesi erkeklerden daha yüksektir. Bu durum, bilgisizlikten ötürü nazara inanmayı bir hurafe olarak görmekten kaynaklanabilir. Halbuki nazara inanmak bir hurafe değildir. Nazarın gerçek (hak) olduğu Hadis kaynaklarında yer almaktadır.

**Tablo 24: Namaz Kılma Durumuyla Nazara İnanma Eğilimi Arasındaki İlişki**

DEĞİŞKENLER	Nazara inanıyor musunuz?						
	Evet		Hayır		Fikrim yok		KATILAN
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	
Günlük namazlarımı kılarım	139	85,3	20	12,3	4	2,4	163
Bazen namaz kılarım	111	84,1	14	10,6	7	5,3	132
Cuma ve bayram namazlarımı kılarım	56	84,8	8	12,1	2	3,1	66
Namaz kılmam	36	72,0	11	22,0	3	6,0	50

Tabloda görüldüğü üzere günlük namazlarını kılanların %85,3'ü, bazen namaz kılanların %84,1'i, cuma ve bayrama namazlarını kılanların %84,8'i, namaz kılmayanların %72'si nazara inanmaktadır.

Günlük namazlarını kılanların %12,3'ü, bazen namaz kılanların %10,6'sı, Cuma ve bayram namazlarını kılanların %12,1'i, namaz kılmayanların ise %22'si nazara inanmadığını belirtmiştir.

Günlük namazlarını kılanlarda fikri olmadığını ifade etme oranı %2,4 iken, bu oran namaz kılmayanlarda %6'ya çıkmaktadır.

Bulgulardan namaz kılanlarda nazara inanma oranının birbirine yakın olduğu anlaşılmaktadır. Ancak namaz kılmayanlarda nazar inanma oranı daha düşüktür. Namaz kılmayanların 1/4'e yakını nazara inanmamaktadır. Bu da ibadetleri yerine getirmeyen insanların dinî konularda yeterli bilgi sahibi olmadıklarını ortaya koymaktadır.

**Tablo 25: Nazardan Korunmak İçin Alınması Gereken Tedbirle İlgili Soruya Verilen Cevapların Dağılımı**

SEÇENEKLER	SAYI	%
1. Mavi boncuk veya nazarlık takmak.	39	11,5
2. Kurşun döktürmek.	14	4,2
3. Nazar duası okumak veya okutmak.	232	67,8
4. Diğer	10	2,9
[ 1-2 ]	6	1,8
[ 1-3 ]	19	5,5
[ 2-3 ]	12	3,6
[ 1-2-3 ]	9	2,7
KATILAN	342	100
CEVAPSIZ	--	



<b>TOPLAM</b>	<b>342</b>
---------------	------------

Tablo 25’te de görüldüğü gibi, “Size göre nazardan korunmak için alınması gereken tedbir hangisidir?” sorusuna deneklerin %67,8’i “nazar duası okumak veya okutmak”, %11,5’i “mavi boncuk veya nazarlık takmak”, %4,2’si “kurşun döktürmek” cevabı vermişlerdir. Deneklerin %2,9’u da “diğer” seçeneğini işaretlemişlerdir.

Deneklerin %5,5’i “mavi boncuk veya nazarlık takmak ve nazar duası okumak veya okutmak”, %3,6’sı “kurşun döktürmek ve nazar duası okumak veya okutmak”, %1,9’u “mavi boncuk veya nazarlık takmak ve kurşun döktürmek”, %2,7’si “mavi boncuk veya nazarlık takmak, kurşun döktürmek ve nazar duası okumak veya okutmak” cevabı vermişlerdir.

“Diğer” seçeneğini işaretleyen deneklerden 2 kişi Allah’a sığınmak, birer kişi de Âyete’l-kürsî, Nâs ve Felak sûrelerini okumak, tevekkül etmek, bilgili bir kişiye başvurmak, daha sade bir yaşantı sürmek gerektiğini ifade etmişlerdir.

Nazardan korunmak için nazar boncuğu takmak, kurşun döktürmek vb. uygulamalar nazarla ilgili hurafelerdendir. Deneklerin yaklaşık 1/3’ü nazardan korunmak için bu gibi uygulamaları benimsemeleri nazarla ilgili batıl inançların halk arasında yaygın olduğunu göstermektedir.

**Tablo 26: Deneklerin Nazardan Korunmak İçin Aldıkları Tedbir İle Dindarlık Eğilimleri Arasındaki İlişki**

SEÇENEKLER	Kendinizi dinî açıdan nasıl değerlendiriyorsunuz?									
	Çok dindar		Dindar		Biraz dindar		Fikrim yok		KATILAN	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%		
Mavi boncuk veya nazarlık takmak	--	--	10	5,8	26	18,3	3	30,0	39	
Kurşun döktürmek	--	--	8	4,7	6	4,2	--	--	14	
Nazar duası okumak veya okutmak	11	73,3	126	73,3	86	60,5	7	70,0	230	
Mavi boncuk takmak – Kurşun döktürmek	1	6,7	3	1,7	2	1,4	--	--	6	
Mavi boncuk takmak – Nazar duası okumak veya okutmak	2	13,3	10	5,8	7	4,9	--	--	19	
Kurşun döktürmek – Nazar duası okumak veya okutmak	1	6,7	5	2,9	6	4,2	--	--	12	
Mavi boncuk takmak – Kurşun döktürmek – Nazar duası okumak veya okutmak – Diğer	--	--	10	5,8	9	6,3	--	--	19	
KATILAN	15		172		142		10		339	

Tablo 26’da görüldüğü üzere, çok dindar olduğunu belirten deneklerin nazara karşı en çok aldıkları tedbir nazar duası okumak veya okutmaktır (%73,3). Bunun yanında nazara karşı tedbir olarak %13,3 oranında nazar boncuğu takmak ve nazar duası

okutmak, %6,7 oranında kurşun döktürmek ve nazar duası okutmak, %6,7 oranında nazar boncuğu takmak ve kurşun döktürmek gerektiği cevabını vermişlerdir.

Biraz dindar olduğunu ifade eden deneklerin %60,5'i nazara karşı nazar duası okuturken, %13,3'ü mavi boncuk takmakta, %4,2 kurşun döktürmekte, %16,8 ise birkaç tedbir almaktadır.

Dindar olup olmadığı hususunda fikir beyan etmeyenlerin %70'i nazar değmesine karşı nazar duası okuturken, %30'u da mavi boncuk veya nazarlık takmaktadır

Dinî durum bakımından kendilerini farklı tanımlayan denekler arasında nazara karşı en çok başvurulan tedbir nazar duası okumak veya okutmaktır. Mavi boncuk takmak ise en çok "fikrim yok" seçeneğini işaretleyenlerde (%30), daha sonra da biraz dindar olanlar arasında yaygındır (%24,6).

Bütün bu bulgular, dindarlık eğilimi arttıkça nazardan korunmak için dinî dayanağı olmayan nazar boncuğu takmak, kurşun döktürmek gibi bir takım uygulamaların azaldığını ortaya koymaktadır. Kendilerini çok dindar olarak ifade eden kişilerde, bu tür bâtil hareketlerin yok denecek kadar az olduğu görülmektedir.

### 2.3.5. Muskayla İlgili Bulgular

**Tablo 27: Muskanın İnsanı Çeşitli Olumsuz Etkilerden Koruduğuna İnanma Eğilimi Dağılımı**

Muska insanı çeşitli olumsuz etkilerden korur;	SAYI	%
Doğru	161	39,3
Yanlış	145	35,5
Fikrim yok	103	25,2
KATILAN	409	100
CEVAPSIZ	3	
<b>TOPLAM</b>	<b>412</b>	

Tablo 27'de görüldüğü üzere, "Muska insanı çeşitli olumsuz etkilerden korur" ifadesine deneklerin %39,3'ü "doğru", %35,5'i "yanlış", %25,2'si de "fikrim yok" cevabı vermiştir.

Bu bulgulardan yörede, muskanın insanı çeşitli olumsuzluklardan koruduğu inancının oldukça yaygın olduğu anlaşılmaktadır (%39,3).

**Tablo 28: Öğrenim Durumu İle Muskanın Olumsuz Etkilerden Koruduğuna İnanma Eğilimi Arasındaki İlişki**

DEĞİŞKENLER	Muska insanı çeşitli olumsuz etkilerden korur;					
	Doğru		Yanlış		Fikrim yok	KATILAN
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%

İlkokul	93	48,9	68	35,8	29	15,3	190
Ortaokul	15	28,8	17	32,7	20	38,5	52
Lise ve dengi	40	33,6	44	36,8	35	29,4	119
Üniversite	11	23,9	16	34,8	19	41,3	46

Tablo 28 incelendiğinde anlaşılacağı gibi, “Muska insanı çeşitli olumsuz etkilerden korur” ifadesine deneklerden ilkökul mezunu olanların %48,9’u “doğru” cevabı verirken, ortaokul mezunu olanların %28,8’i, lise ve dengi okul mezunu olanların %33,6’sı, üniversite mezunu olanların ise %23,9’u “doğru” cevabı vermiştir.

Deneklerden ilkökul mezunlarının %35,8’i, ortaokul mezunlarının %32,7’si, lise mezunlarının %36,8’i, üniversite mezunlarının %34,8’i “Muska insanı olumsuz etkilerden korur” ifadesinin yanlış olduğunu belirtmiştir.

Fikri olmadığını ifade eden ilkökul mezunlarının oranı %15,3 iken üniversite mezunlarında bu oran yaklaşık üç kat daha fazladır (%41,3).

“Muska insanı çeşitli olumsuz etkilerden korur” ifadesinin doğru olduğunu söyleme oranı üniversite mezunlarında 1/4’ten azken, bu oran ilkökul mezunlarında 1/2’ye yaklaşmaktadır. Bu durumda, öğrenim düzeyi düşük deneklerde muskanın koruyucu etkisi olduğu inancının daha yaygın olduğu anlaşılmaktadır

**Tablo 29: Muskacıların, Cincilerin ve Üfürükçülerin Söylediklerine İnanma Eğilimi Dağılımı**

Muskacıların, cincilerin ve üfürükçülerin söylediklerine inanır mısınız?	SAYI	%
Evet	15	3,6
Hayır	350	85,8
Fikrim yok	40	9,8
KATILAN	408	100
CEVAPSIZ	4	
<b>TOPLAM</b>	<b>412</b>	

Tablodan anlaşılacağı üzere, deneklerin %3,6’sı muskacıların, üfürükçülerin ve cincilerin söylediklerine inanırken, %85,8’i inanmamaktadır. %9,8 ise bu konuda fikri olmadığını belirtmiştir.

Deneklerin %39,3’ü muskanın insanı çeşitli olumsuz etkilerden koruyacağına inanırken, muskacıların, üfürükçülerin ve cincilerin söylediklerine inanalar yok denecek kadar azdır (Bkz. Tablo 27 ve Tablo 29). Bu da, bu tip insanların halkın bilgisizliğini, iyi niyetini suistimal edip maddî menfaat temin etmeye çalışmasından kaynaklanmaktadır.

### 2.3.6. Diğer Bulgular

#### 2.3.6.1. Tedavi Yöntemleriyle İlgili Bulgular

**Tablo 30: “Tıbbî İmkânların Yetersiz Kaldığı Durumlarda Size Göre Hastalar Nereye Başvurmalıdır?” Sorusuna Verilen Cevapların Dağılımı**

SEÇENEKLER	SAYI	%
1. Hocalara	82	20,7
2. Muskacılara	2	0,5
3. Türbe ve yatırlara	46	11,6
4. Kocakarı ilaçlarına	51	12,9
5. Hiçbiri	198	50,1
[ 1-2 ]	2	0,5
[ 1-3 ]	8	2,0
[ 1-4 ]	2	0,5
[ 3-4 ]	3	0,8
[ 1-2-3 ]	1	0,3
KATILAN	395	100
CEVAPSIZ	17	
<b>TOPLAM</b>	<b>412</b>	

Tablodan anlaşılacağı gibi, tıbbî imkânların yetersiz kaldığı durumlarda deneklerin %20,7'si hocalara, %0,5'i muskacılara, %11,6'sı türbe ve yatırlara, %12,9'u da kocakarı ilaçlarına müracaat ettiğini ifade etmiştir. Deneklerin 1/2'den fazlası ise bunların hiçbirine başvurmadığını söylemiştir.

Bu durumda tıbbî imkânların yetersiz kaldığı durumlarda en çok başvuru alan kimselerin güvenilir hocalar olduğu anlaşılmaktadır. Bu da deneklerin dindar olmasından ve dinin psikolojik olarak onları rahatlatmasından kaynaklanmaktadır. Muskacılara gittiğini söyleyen ise sadece 2 kişidir.

Çaresiz durumlarda deneklerin %12,9'u kocakarı ilaçlarına başvurmuştur. Bitkisel ilaçların modern tıbbi alternatif olarak görüldüğü günümüzde, deneklerin kocakarı ilaçlarına müracaat etmesi yadırganmaması gereken bir tutumdur.

Ancak deneklerin %11,6'sı çaresiz durumlarda türbe ve yatırlara gitmeyi tercih etmektedir. Şifa gayesiyle türbe veya yatıra gitmek ve oralardan medet ummak İslâmiyet'in yasakladığı bir husustur.

### 2.3.6.2. Burçlarla İlgili Bulgular

**Tablo 31: Burçlarla İlgili Bilgileri Öğrenme Vasıtaları**

SEÇENEKLER	SAYI	%
1. Aileleri	4	1,0
2. Arkadaşları	13	3,2
3. Gazete ve dergiler	140	34,7
4. Televizyonlar	12	2,9
5. Diğer	9	2,2
6. Burçlarla ilgilenmediğini beyan edenler	212	52,6
[ 3-4 ]	6	1,5
[ 3-5 ]	3	0,7
[ 2-3-4 ]	4	1,0
KATILAN	403	100
CEVAPSIZ	9	
<b>TOPLAM</b>	<b>412</b>	

Tablo 31'den anlaşılacağı gibi, deneklerin yarısından fazlası (%52,6) burçlarla ilgilenmediğini ifade etmiştir.

Deneklerin %34,7'si burçlarla ilgili bilgileri gazete ve dergilerden, %3,2'si arkadaşlarından, %2,9'u televizyonlardan, %1,5'i gazete ve televizyonlardan, %1'i de ailesinden öğrenmektedir.

Deneklerin %2,2'si ise burçlarla ilgili bilgileri farklı yollardan öğrendiğini ifade etmiştir. 3 kişi kitaplardan, 2 kişi bilimsel kitaplardan, birer kişi de Kur'ân ve Sünnet'ten, Kenzu'l-havâs ve Ma'rifetnâme'den, radyodan, internetten öğrendiğini belirtmiştir.

Bulgulardan deneklerin 1/2'den fazlasının (%52,6) burçlara ilgi duymadığı anlaşılmaktadır. Burçlarla ilgilenenler de bu bilgileri genellikle dergilerden ve günlük gazetelerden öğrenmektedir. Bu da inanç, tutum ve davranışlar üzerinde kitle iletişim araçlarının (gazete, dergi, radyo, televizyon, internet) etkili olduğunu göstermektedir.

**Tablo 32: Yaş İle Burçlarla İlgilenme Durumu Arasındaki İlişki**

DEĞİŞKENLER	Burçlarla ilgilenme durumu
-------------	----------------------------

	Burçlarla ilgilenirim		Burçlarla ilgilenmem		KATILAN
	Sayı	%	Sayı	%	
25 yaş ve aşağısı	75	64,1	42	35,9	117
26-35 yaş	63	55,3	51	44,7	114
36-45 yaş	34	43,0	45	57,0	79
46-55 yaş	13	27,0	35	73,0	48
56 yaş ve yukarısı	3	6,6	42	93,4	45
<b>KATILAN</b>	<b>191</b>		<b>212</b>		<b>403</b>

Tablo 33'te görüldüğü üzere, 26 yaşından küçük deneklerin %64,1'i, 26 ile 35 yaş arası olan deneklerin %55,3'ü, 36 ile 45 yaş arası olan deneklerin %43'ü, 46 ile 55 yaş arası olan deneklerin %27'si, 56 yaşında ve daha yaşlı olan deneklerin %6,6'sı burçlarla ilgilenmektedir.

Bu bulgulardan gençlerin burçlara olan alakasının yaşlılardan çok fazla olduğu anlaşılmaktadır. Gençlerin 2/3'ü burçlara ilgi duymaktadır. Yaş ilerledikçe burçlara ilgi azalmaktadır. Bu durumda yaş ile burçlarla ilgilenme arasında ters bir ilişki olduğu ortaya çıkmaktadır.

Gençlerin burçlarla ilgilemesinde basın-yayın organları, özellikle de yazılı basın önemli rol oynamaktadır. Gençlerde yaşlılara oranla okuma-yazma oranının daha yüksek olması da bu tür yayınları takip etmelerini kolaylaştırmaktadır.

### 2.3.6.3. Yaygın Hurafelerin Aktarım Vasıtalarıyla İlgili Bulgular

**Tablo 33: Falla, Medyumlarla, Astrolojiye, Uğur ve Uğursuzlukla İlgili Bilgileri Öğrenme Vasıtaları**

SEÇENEKLER	SAYI	%
1. Aileleri	3	0,7
2. Arkadaşları	11	2,7
3. Gazete ve dergiler	74	18,3
4. Televizyonlar	47	11,6
5. Diğer	12	2,9
6. İlgilenmediğini beyan edenler	242	61,6
[ 3-4 ]	3	0,7
[ 1-2-3 ]	2	0,5
[ 2-3-4 ]	3	0,7
<b>KATILAN</b>	<b>404</b>	<b>100</b>
<b>CEVAPSIZ</b>	<b>8</b>	
<b>TOPLAM</b>	<b>412</b>	

Tablodan anlaşılacağı gibi, deneklerin %61,6'sı falla, medyumlarla, astroloji ile, uğur ve uğursuzlukla ilgilenmediklerini belirtmiştir.

Deneklerin %18,3'ü yaygın hurafelerle ilgili bilgileri gazete ve dergilerden öğrenirken, %11,6'sı televizyonlardan, %2,7'si arkadaşlarından öğrenmektedir.

Deneklerin %2,9'u ise falla, medyumlarla, uğur ve uğursuzlukla ilgili bilgileri farklı yollardan öğrendiklerini ifade etmişlerdir. 3 kişi dinî kitaplardan, 2 kişi büyüklerinden, birer kişi de kendi yorumundan, kitaplardan, internetten, çevresinden, gelininden öğrendiğini belirtmiştir.

Bulgulardan, yaygın hurafelerin aktarım vasıtalarının başında kitle iletişim araçlarının geldiği anlaşılmaktadır. Özellikle günlük gazeteler ve haftalık dergiler hurafelerin yayılmasında etkili olmaktadır.

#### 2.3.6.4. Yaygın Hurafelere İlgi Duyma Durumuyla İlgili Bulgular

**Tablo 34: “Muskacılara Gitmek, Türbelere Gidip Dilek Dilemek, Mum Yakmak, Ağaçlara Bez Bağlamak, Medyumların Görüşleri vb. Şeyler Hangi Durumlarda İlginizi Çeker?” Sorusuna Verilen Cevapların Dağılımı**

SEÇENEKLER	SAYI	%
Mutlu ve huzurlu anlarımda	13	3,3
Normal anlarımda	20	5,0
Duygulu ve hüzünlü anlarımda	19	4,7
Sıkıntılı ve gergin anlarımda	62	15,5
İlgimi çekmez	286	71,5
KATILAN	400	100
CEVAPSIZ	12	
<b>TOPLAM</b>	<b>412</b>	

Tablo 34'ten anlaşılacağı üzere, “Muskacılara gitmek, türbelere gidip dilek dilemek, mum yakmak, ağaçlara bez bağlamak, medyumların görüşleri vb. şeyler daha çok hangi durumlarda ilginizi çeker” sorusuna deneklerin %71,5'i “ilgimi çekmez” cevabı vermiştir.

Deneklerin %15,5'i sıkıntılı ve gergin anlarında yaygın hurafelere ilgi duyarken, %5'i normal zamanlarında, %4,7'si duygulu ve hüzünlü anlarında, %3,3'ü ise mutlu ve huzurlu anlarında ilgi duymaktadır.

İnsanların sıkıntılı, gergin, duygusal ve hüzünlü olduğu anlar, akl-ı selim ile düşünemedikleri, mantıklı hareket edemedikleri zamanlardır. Böyle durumlarda dinî konularda yeterince bilgi sahibi olmayan kimseler çıkış yolu bulmak ve rahatlamak amacıyla aklın ve bilimin kabul edemeyeceği, dinin de kesinlikle yasakladığı birtakım yanlış yollara, hurafelere tevessül edebilmektedirler. Eldeki bulgular da bunu doğrulamaktadır.

Tablo 34'teki bulgular, çaresizlik psikolojisinin insanları muskacılara gitmeye, medyumlara ve falcılara müracaat etmeye, türbelere ve yatırlara gidip dilek tutmaya, ağaçlara bez bağlamaya sevkettiği anlaşılmaktadır.

Bulgulardan deneklerin 2/3'ten fazlasının yaygın hurafelerle ilgilenmedikleri anlaşılmaktadır. Bu bulgular Tablo 18'deki bulguları doğrulamaktadır. Tablo 18'de türbe ve yatırlarda yapılan faaliyetlerle ilgili bulgulara yer verilmiş, deneklerin %62,2'sinin bu faaliyetleri yanlış buldukları gösterilmişti.

**Tablo 35: Yaygın Hurafelerin İlgi Çekme Durumu İle Cinsiyet Arasındaki İlişki**

Muskacılara gitmek, türbelere dilek dilemek, medyumların görüşleri vb. şeyler daha çok hangi durumlarda ilginizi çeker?	DEĞİŞKENLER				
	Erkek		Kadın		KATILAN
	Sayı	%	Sayı	%	
Mutlu ve huzurlu anlarımda	6	2,9	7	3,6	13
Normal anlarımda	10	4,8	10	5,1	20
Duygulu, sıkıntılı ve gergin anlarımda	30	14,5	51	26,2	81
İlgimi çekmez	160	77,6	126	64,9	286
KATILAN	206		194		400

Tablo 35'te görüldüğü üzere, yaygın hurafeler erkek deneklerin %77,6'sının ilgisini çekmezken, kadın deneklerin %64,9'unun ilgisini çekmemektedir. Dolayısıyla kadınlarda hurafelerle ilgilenme erkeklere oranla daha fazladır.

“Muskacılara gitmek, türbelere gidip dilek dilemek, mum yakmak, ağaçlara bez bağlamak, medyumların görüşleri vb. şeyler hangi durumlarda daha çok ilginizi çeker? sorusuna “duygulu, sıkıntılı ve gergin anlarımda” cevabı veren erkekler %14,5, kadınlar %26,2'dir. Diğer seçenekleri işaretleme yüzdeleri ise birbirine yakındır.

Bulgulardan, kadınların daha çok duygusal, sıkıntılı ve gergin anlarında yaygın hurafelere ilgi duydukları anlaşılmaktadır.

### 2.3.6.5. Bâtıl İnanç Eğilimiyle İlgili Bulgular

Anketin sonunda “batıl inançlarınız nelerdir?” diye sorulmuştur. Bu soruyla deneklerin inanç olarak gördükleri farklı anlayışlarını belirtmeleri arzulanmıştır. Açık uçlu olan bu



soruya deneklerden bir kısmı cevap vermemiş, bazıları da “batıl inancım yok” cevabı vermişlerdir. Bununla birlikte deneklerden yaklaşık 1/3’ü 31. soruyu cevaplamıştır. Verilen cevaplar aşağıda çıkarılmıştır:

Ankete katılan deneklerden 10’u gece tırnak kesmeyi, 2’si gece makası açık tutup makasla oynamayı, biri de elden makas-bıçak almayı günah olarak telakkî etmektedir.

Deneklerden 6’sı kapı eşiğinde oturmanın, 5’i merdiven altından geçmenin, 3’ü ateş üstünden atlamanın biri de Hıdrellez’de ateş üstünden atlamanın zararlı (günah) olduğunu ifade etmektedir.

7 kişi kara kediyi, bir kişi gri kediyi, bir kişi önünden kara kedi geçmesini, 2 kişi baykuş ötmesini, 2 kişi de köpek ulumasını uğursuz saymaktadır. Bir kişi güvercinlerle ilgilenmeyi ve örümceklere zarar vermeyi günah olarak telâkkî etmektedir.

3 kişi 13 rakamını, 2 kişi ayın 13’ünü, bir kişi de günlerden bazılarını uğursuz olarak görmektedir. 2 kişi salı günü iş yapmanın, birer kişi de çarşamba akşamı duş almanın, cuma günü badana yapmanın ve evi süpürmenin, ramazan sonunda seccade yıkamanın, geceleri camdan dışarıya bakmanın iyi olmadığını (günah olduğunu) beyan etmektedir.

2’şer kişi kırılan aynanın, terlik ve ayakkabıların ters dönmesinin, bir kişi de sol taraftan kalkmanın uğursuzluk getirdiğine inanmaktadır.

Deneklerden 2’si incir ağacının dibinde oturmanın, biri de akşam ezanından sonra incir ağacının altına gitmenin iyi olmadığını ifade etmektedir.

31. soruyla elde edilen diğer bulgular deneklerin ifadeleriyle aşağıda sıralanmıştır:

- Göz seğirmesine inanırım.
- Sağ gözümün seğirmesinden sonra iyi bir şey, sol gözümün seğirmesinden sonra kötü bir şey olacağına inanırım. Sağ elimin kaşındığında para geleceğine, sol elimin kaşındığında para çıkacağına inanırım. Sağ ayağımın kaşınması yola çıkacağıma, sol ayağımın kaşınması ise misafirin geleceğine delalet eder.
- Sağ el ayam kaşındığında para geleceğine, sol kaşındığında paramın biteceğine; sağ ayağımın tabanı kaşındığında misafirin geleceğine, sol kaşındığında misafirlğe gideceğime inanırım.
- Evden sol ayakla çıkarsam işlerimin kötü gideceğine inanırım.

- Başka birinin elinden bıçak ve sabun almam. Eğer alırsam o kişiyle kavga edeceğimi düşünürüm.
- “Of” sözünün ve kötü düşüncelerin kötülük getireceğine inanırım.
- Kötü anlarda “şeytan kulağına kurşun” derim.
- Cinci ve üfürükçülere inanırım.
- Fal baktırım, burçlara inanırım.
- Dinî kitaplardan bakılan yıldıznameye inanırım.
- Cin çarpmasına inanırım.
- Nazar değmesine inanırım.
- Doğum yapan kadının yanına Kur’ân, yatağının altına süpürge ve çivi konur.
- Doğum yapanın yanına sıcak ekmek girmez.
- Lohusa kadın dışarı çıkamaz.
- Lohusa kadının kırk gün beline (uçkuruna) anahtar bağlanır.
- Yeni doğan çocuğun ilk idrarı kapı eşiğine konur. Bu durum onu nazardan korur.
- Ölüünün ayakkabıları ters çevrilir.
- Telkin çanağı verilmezse ölü cehennem azabı görür.

Ankete katılan deneklerin açık uçlu sorudaki ifadelerinden, deneklerin batıl inançlarının daha çok uğur ve uğursuzlukla ilgili olduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte İslam inancıyla uzaktan yakından alakası olmayan bir çok hususa inanıldığı ortaya çıkmaktadır. Ayrıca bazı deneklerin hurafe olmayan bazı hususları hurafe olarak algıladıkları görülmektedir. Bu durum, dinî konulardaki cehaletten kaynaklanmaktadır.

Gerek tablolarda gösterilen bulgulardan, gerekse açık uçlu sorulardan elde edilen bulgulardan, denekler arasında az ya da çok bir çok hurafeye inanıldığı anlaşılmaktadır.

Bunun temel sebebi halk arasında cehaletin yaygınlığından, Kur'ân-ı Kerîm ve Sünnet'e dayalı sağlam bir din bilgisinin olmayışından kaynaklanmaktadır. Dinî bilgilerin genellikle büyüklerden görerek, kulaktan duyarak edinilmesi birçok yanlışın nesilden nesile geçmesine vesile olmaktadır. Ayrıca kitle iletişim araçlarının sorumluluktan uzak yayınları bâtil anlayışların benimsenmesini ve yayılmasını kolaylaştırmaktadır. Böylece 2006'ya gelindiğinde halâ halk arasında birtakım hurafelerin varlığını sürdürdüğü görülmektedir.

Bütün bu sonuçlardan bâtil inançların ortadan kalkması için toplumun din öğretimi ve eğitimi ihtiyacı doğru ve planlı bir şekilde karşılanması gerektiği anlaşılmaktadır. Bunun karşılanması içinse gerekli imkânlar sağlanmalı, hurafelerden ve bâtil telâkkilerden arınmış din eğitimcilerinin yetiştirilip, topluma yol göstermelerine olanak tanınmalıdır.

## SONUÇ VE ÖNERİLER

Bursa'nın Osmangazi ilçesinde anket metodu kullanılmak suretiyle gerçekleştirilen bu araştırmayla, bölgedeki halk arasında benimsenen hurafeler, bunların yaygınlık dereceleri ve aktarım vasıtaları ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu çerçevede hazırlanan anket, farklı sosyo-kültürel özellikleri yansıttığı düşünülen dört örnekleme seçilen denekler üzerinde uygulanmıştır.

Yapılan anketle bölge halkının gayb bilgisi, uğur ve uğursuzluk, türbe ve yatırlarda yapılan ameliyeler, muska, nazar ve yaygın hurafelerin aktarım vasıtalarına dair telâkkileri tespit edilmeye çalışılmıştır.

Buna göre, araştırmaya katılanların yarıdan fazlasının fal baktırdığı (%54), ancak bunların çok azının (%6,6) falın geleceğe dair verdiği bilgilerin doğru olduğuna inandığı sonucu ortaya çıkmaktadır. Beş vakit namazı düzenli olarak kılan kişilerden, fala inanan neredeyse yoktur. Bununla birlikte Kur'ân-ı Kerîm ve dinî kitap okumayanlarda fala inanma, okuyanlara göre iki kat fazladır. Bu durumda falın gelecekle ilgili beklentilerine cevap vereceğine inanan kimselerin, genellikle dinî bilgileri yetersiz ve ibadetlere karşı duyarsız bireyler oldukları sonucu ortaya

çıkılmaktadır. Ayrıca kadınların erkeklere göre, fala daha fazla ilgi duydukları görülmektedir.

Uğur ve uğursuzlukla ilgili bulgular ele alındığında, bu tür inançların bölgede oldukça yaygın olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Çünkü deneklerin 1/3'ten fazlası uğur ve uğursuzluğa inandığını beyan etmiştir. Bununla birlikte, araştırmaya katılanların %21,5'i kara kediyi, baykuş ötmesini, köpek ulumasını uğursuzluk olarak telâkki etmektedir. Aynı anlayış ilkökul ve ortaokul mezunları arasında, lise ve üniversite mezunlarına göre daha yaygındır. Fal hususunda olduğu gibi bazı hayvanların uğursuzluğu anlayışının da, erkeklere göre kadınlar arasında daha yaygın olduğu görülmektedir.

Araştırmaya katılanların büyük çoğunluğu (%88) türbe ziyaretine gittiğini ifade etmiştir. Bu ziyaretler esnasında kurban kesmek, çaput bağlamak, mum yakmak, taş yapıştırmak, türbede medfûn bulunan zattan yardım dilemek gibi İslâm dininin yasakladığı uygulamalar içerisinde olanların yok denecek kadar az olduğu, deneklerin beyanından anlaşılmaktadır. Bununla birlikte deneklerin %11,8'i, "türbe ve yatırlarda mum yakmak, kurban kesmek vb. şeyler yapmak iyidir" cevabı vermiştir. Ayrıca deneklerin %6,8'i, "evlenemeyen genç kız, bir türbe veya yatıra gidip dilek tutup bez bağlarsa kısmeti açılır" tanımlamasının doğruluğuna inanmaktadır. Bu tür ameliyelerin doğruluğuna, düzenli olarak namaz kılanların sadece %4,3'ü inanırken, namaz kılmayanların ise %24'ü inanmaktadır. Bu durumda ibadetlerini yapanların bu hususta daha bilgili ve bilinçli oldukları, dilek ve temennilerini doğrudan Cenâb-ı Allah'a arz ettikleri sonucu çıkmaktadır.

Ankete katılanların 1/3'ten fazlası (%39) muskanın insanı çeşitli olumsuz etkilerden koruduğuna inanmaktadır. Ayrıca eğitim düzeyi yükseldikçe, muskanın ifade edilen fonksiyonuna dair inancın azaldığı görülmektedir. Bununla birlikte bölgede muskacı, üfürükçü ve cincilerin söylediklerine inanan insan oldukça azdır (%3,6). Bu durum onların, insanların sıkıntılarını fırsat bilip, dinî duygularını suistimal edip, maddî çıkar peşinde koşmalarından kaynaklanmaktadır. Hoca adıyla ortaya çıkıp, dinden bihaber olan bu tip kişiler, dine büyük zarar vermektedirler.

Araştırma yapılan bölgede nazar değmesine dair inanç oldukça yaygındır. Deneklerin %13'ü ise nazar değmesine inanmamaktadır. Bu inanç namaz ibadetini yerine getirenlerde, namaz kılmayanlardan daha yaygındır. Deneklerin yaklaşık 1/3'ü göz değmesinden korunmak için, nazar boncuğu takmak, kurşun döktürmek veya her ikisine birden başvurmak gerektiğini ifade etmişlerdir. Halbuki ne Kur'ân-ı Kerîm'de ne de Hadis-i Şerifler'de bunlara dair bir dayanak yoktur. Buna rağmen nazar boncuğu takmak gerektiğine dair inanç, üniversite mezunları arasında oldukça yaygındır. Bu durum onların dinî bilgiler noktasında yeterli olmadıklarını ortaya koymaktadır.

Araştırmaya katılanların, tıbbî imkânların yetersiz kaldığı durumlarda genellikle hocalara müracaat ettikleri, bir kısmının kocakarı ilaçlarına başvurduğu, bazılarının ise türbe ve yatırlardan medet umduğu ortaya çıkmaktadır. Halbuki türbe ve yatırlara gidip oralardaki zatlar aracılığıyla bir takım beklentiler içerisine girmek, İslâm dininin ruhuna aykırıdır. Müslümanın durumunu arz edeceği makam, sadece Allah'tır.

Araştırmayla elde edilen bulgulardan fal ile, medyumlarla, astroloji ile bilgilerin genellikle gazete, dergi, televizyon gibi kitle iletişim araçlarından öğrenildiği ortaya çıkmaktadır.

Araştırma, insanların daha çok sıkıntılı ve gergin anlarında hurafelere ilgi duydukları sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Bu bulgular, bireylerin hurafelere baş vurmasında, "çaresizlik psikolojisinin" önemli rol oynadığını ortaya koymaktadır.

Bununla birlikte, hurafelerin ortaya çıkmasında ve yayılmasında başta cehalet etkili olmaktadır. Cahil kişiler çevresinde gördüklerine kolayca inanmaktadır. İnsanların okumaya ilgi duymaması, anadan babadan duyduklarını ve gördüklerini taklit etmesi, cehaleti yaygınlaştırmaktadır. Ayrıca halkı dinî konularda aydınlatacak kişilerin azlığı veya yetersizliği, hurafelerin yaşamasını kolaylaştırmaktadır.

Toplumun bid'at ve hurafelerden arındırılmasının yolu, insanlara doğru din eğitimi ve öğretimi vermektir. Bu eğitim ve öğretimi verecek kişilerin, İslâm'ın ana kaynaklarını çok iyi bilen, kendileri hurafelerden arınmış kişiler olmaları gerekmektedir. Aksi takdirde insanlar yanlış yönlendirilmiş olur. Bunun yanında, toplum üzerinde önemli etkileri olan kitle iletişim araçlarının hurafeleri meşru gösteren,

onları özendiren yayınlardan uzak durmaları gerekmektedir. Hatta radyo ve televizyonların ehliyetli ilim adamlarına ekranlarını açıp, onların kitleleri aydınlatmalarına imkan sağlamaları sosyal vazifeleridir. Dinî meseleler her türlü reyting kaygısından uzak bir anlayışla halka ulaştırılmalıdır. Ayrıca piyasada mevcut bazı kitaplardaki hurafeler noktasında halk bilgilendirilmeli, yeni yayımlanan eserlerde de bu hassasiyet gösterilmelidir. Hatta bu eserler âlimlerden oluşan bir heyet tarafından incelenip, gerekli düzeltmeler yapıldıktan sonra halka arz edilmelidir. Bütün bu hususlar dikkate alınıp uygulandığında yaşayan hurafelerin zamanla en azından azaldığı görülecektir.

## KAYNAKÇA

- ABDÜLBÂKÎ, Muhammed Fuâd (1994), *el-Mu‘cemu’l-müfehres li elfâzi’l-Kur’âni’l-Kerîm*, Dâru’l-hadîs, Kâhire.
- AÇIKGÖZ, H. Mustafa (2003), *İletişim Felsefesine Giriş*, Birey Yayıncılık, İstanbul.
- AHMED B. HANBEL (1981), *Müsned*, 3 cilt, Çağrı Yayınları, İstanbul.
- ALBAYRAK, Halis (1996), *Kur’ân’da İnsan- Gayb İlişkisi*, Şule Yayınları, İstanbul.
- ALÎ, Cevad (1970), *el-Mufasssal fî târîhi’l-‘Arab kable’l-İslâm*, 10 cilt , Dâru’l-ilmî’l-melâyîn, Beyrût.
- ALİYYÜ’L-KÂRÎ (2005), *el-Masnû‘ fî ma‘rifeti’l-hadîsi’l-mevzû‘*, thk. Abdülfettâh Ebû Gudde, Mektebu’l-metbû‘âti’l-İslâmiyye, Beyrût.
- ALTINTAŞ, Ramazan (2000), “Sosyal Kelâma Giriş: M Şerafettin Yaltkaya Örneği”, Editörler: ÜNAL, A.B. ve B. Baloğlu, *Kelâmın İşlevselliği ve Günümüz Kelâm Problemleri*, İzmir İlâhiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İzmir.
- ANADOL, Cemal (1988), *Halk İnanışları Büyü*, Tayfun Pazarlama, İstanbul.
- ASLANTÜRK, Zeki (1999), *Araştırma Metod ve Teknikleri*, MÜİFV Yayınları, İstanbul.
- ATEŞ, Süleyman (200?), *Görünmez Alemin İzleri*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul.
- AYDEMİR, Abdullah (1979), *Tefsirde İsrâiliyyât*, DİB Yayınları, Ankara.

- BAŞARAN, Selman ve M. Ali Sönmez (1993), *Hadis Usûlü ve Tarihi*, Uludağ Üniversitesi Yayınları, Bursa.
- BAYRAKTAR, Mehmet Faruk (1997), *Türkiye’de Vâizlik (Tarihçesi ve Problemleri)*, MÜİFV Yayınları, İstanbul.
- BEDİR, Karani (1998), *İstanbul Çevresinde Hurafe Üzerine Bir Alan Araştırması*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, MÜSBE.
- BİLMEN, Ömer Nasuhi (1959), *Muvazzah İlm-i Kelâm*, Engin Kitabevi, İstanbul.
- BUHÂRÎ, Muhammed b. İsmâ’îl (1981), *el-Câmi’u’s-sahîh*, 3 cilt, Çağrı Yayınları, İstanbul.
- CANDAN, Abdülcelil (1998), *İslâm Tarihinde Mezhep Çatışmaları ve Taklid*, Denge Yayınları, İstanbul.
- CERRAHOĞLU, İsmail (1993), *Tefsir Usûlü*, 9. Baskı, DİB Yayınları, Ankara.
- CÜRCÂNÎ, Seyyid Şerif (1983), *et-Ta’rîfât*, Dâru’l-kütübi’l-ilmîyye, Beyrût.
- CÜRCÂNÎ, S. Ş. (1321), *Şerhu’l-Mevâkıf*, 2 cilt, 1321, Matbaatü’l-Âmire, İstanbul.
- ÇAKAN, İsmail Lütfi (1990), *Hadis Usûlü*, MÜİFV Yayınları, İstanbul.
- ÇAKAN, İ. L. (1981), *Hurafeler ve Bâtıl İnanışlar*, Marifet Yayınları, İstanbul.
- ÇELEBÎ, İlyas (1996a), *İslâm İncancında Gayb Problemi*, MÜİFV Yayınları, İstanbul.
- ÇELEBÎ, İ. (1996b), “Gayb”, *DİA*, Cilt 13, TDV Yayınları, İstanbul.
- DEMİRCİ, Muhsin (2003), *Tefsir Tarihi*, MÜİFV Yayınları, İstanbul.
- DEVELLİOĞLU, Ferid (2004), *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, 21. Baskı, Aydın Kitabevi, Ankara.
- DOĞAN, Mehmet (1996), *Büyük Türkçe Sözlük*, 11. Baskı, İz Yayıncılık, Ankara.
- DÜZGÜN, Şaban Ali (1999), *Sosyal Teoloji*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- EBÛ DÂVÛD, Süleyman b. Eş’as (1981), *es-Sünen*, 5 cilt, Çağrı Yayınları, İstanbul.
- ER, İzzet (1998), *Din Sosyolojisi*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- ERDİL, Kemalettin (1999), *Yaşayan Hurafeler*, 4. Baskı, TDV Yayınları, Ankara.
- FIĞLALI, Ethem Ruhi (1995), *Çağımızda İtikâdî İslâm Mezhepleri*, Selçuk Yayınları, Ankara.
- FİRUZÂBÂDÎ, Ebu’t-Tâhir Mecdüddin Muhammed b. Yakub b. Muhammed (1272), *Kâmûsu’l-Muhît*, 3 cilt, Çev., Âsım Efendi, *Kâmûs Tercümesi*, Takvimhâne-i Âmire, İstanbul.

- GAZZÂLÎ, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed (1971), *el-Munkızu mine'd-dalâl*, Hey'etü'l-evkâf, Lahor.
- GÖLCÜK, Şerafettin (1995), "Estîr", *DİA*, Cilt 11, TDV Yayınları, İstanbul.
- GÜNAY, Ünver (1992), *Eğitim Sosyolojisi Dersleri*, Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Kayseri.
- GÜNDÜZ, Şinasi (1998a), *Din ve İnanç Sözlüğü*, Vadi Yayınları, Ankara.
- GÜNDÜZ, Ş. (1998b), *Mitoloji İle İnanç Arasında*, Etüt Yayınları, Samsun.
- HANÇERLİOĞLU, Orhan (1984), *İslâm İnançları Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- HANÇERLİOĞLU, O. (1975), *İnanç Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- HAMÎDULLAH, Muhammed (1993), *İslâm Peygamberi*, 2 cilt, Çev., Salih Tuğ, İrfan Yayıncılık, İstanbul.
- HAVVA, Said (1989), *el-Esâs fi's-Sünne*, 5 cilt, Çev., A. Varol, O. Aktepe, A. Ural ve A. Özdemir, *Hadislerle İslâm Akâidi*, Hikmet Neşriyat, İstanbul.
- İBN HALDÛN (1991), *Mukaddime*, 2 cilt, Çev., Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- İBN MÂCE, Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî (1981), *es-Sünen*, 2 cilt, Çağrı Yayınları, İstanbul.
- İBN MANZÛR, Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem (19??), *Lisâni'l-'Arab*, 15 cilt, Dâru Sâdır, Beyrût.
- İBN SA'D (1957), *Tabakâtü'l-kübrâ*, 8 cilt, Dâru Sâdır ve Dâru'l-Beyrût, Beyrût.
- İBNÛ'L-ESÎR, el-İmâm Mecdüddîn b. Muhammed el-Cezerî (1963), *en-Nihâye fi garîbi'l-hadîs*, 5 cilt, Dâru İhyâ-i kütübi'l-'Arabiyye, Kâhire.
- İNAN, Abdülkâdir (1962), *Hurafeler ve Menşeleri*, DİB Yayınları, Ankara.
- İSFEHÂNÎ, el-Huseyn b. Muhammed Ragıb (1970), *el-Müfredât fi garîbi'l-Kur'ân*, Mektebetü'l-Mısıryye, Mısır.
- KANDEMİR, Yaşar (1984), *Mevzû Hadisler: Menşei, Tanıma Yolları, Tenkidi*, DİB Yayınları, Ankara.
- KAPTAN, Saim (1982), *Bilimsel Araştırma Teknikleri ve İstatistik Yöntemleri*, Tekışık Matbaası, Ankara.
- KAYA, Mevlüt (1998), *Din Eğitiminde İletişim ve Tutum*, Etüt Yayınları, Samsun.
- KILAVUZ, Ahmet Saim (1993a), *Anahatlarıyla İslâm Akaidi ve Kelâma Giriş*, Ensar Neşriyat, İstanbul.



- KILAVUZ, A. S. (1993b), “Cin”, *DİA*, Cilt 8, TDV Yayınları, İstanbul.
- KOÇYİĞİT, Talat (1997), *Hadis Usûlü*, TDV Yayınları, Ankara.
- LİNGS, Martin (1991), *Antik İnançlar Modern Hurafeler*, Çev., Nabi Avcı ve Ufuk Uyan, Ağaç Yayınları, İstanbul.
- MANSUR, Ahmed Subhi (1982), *es-Seyyid el-Bedevî beyne'l-hakîka ve'l-hurâfe*, Matbaatü'd-da'veti'l-İslâmiyye, Kâhire.
- MERĞİNÂNÎ, Burhanuddîn 'Alî b. Ebî Bekr (2000), *el-Hidâye*, 4 cilt, Dâru's-selâm, Kâhire.
- GÜNALTAY, M. Şemseddin (1997), *Hurâfattan Hakîkate*, Sd., Ahmet Gökbel *Hurafeler ve İslâm Gerçeği*, Marifet Yayınları, İstanbul.
- Meydan Larousse (1978), “Türbe”, Cilt 12, Meydan Yayıncılık, İstanbul.
- MUSTAFA, İ., A. H. Zeyyât, H. Abdülkâdir ve M. A. en-Neccâr (1996), *el-Mu'cemu'l-vasît*, Çağrı Yayınları, İstanbul.
- MÜSLİM B. HACCÂC (1981), *el-Müsnedü's-sahîh*, 3 cilt, 1981, Çağrı Yayınları, İstanbul.
- NESÂÎ, Ahmed b. Şuayb b. 'Alî (1981), *es-Sünen*, 2 cilt, Çağrı Yayınları, İstanbul.
- Osmangazi Belediyesi Tanıtım Bülteni (2001), Bursa.
- ÖRNEK, Sedat Veyis (1995), *Türk Halk Bilimi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- ÖRNEK, S. V. (1971), *Etmoloji Sözlüğü*, Ankara Üniversitesi Dil-Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara.
- RIZA, Reşit (19??), *Tefsîrü'l-Menâr*, 12 cilt, Dâru'l-ma'rife, Beyrût.
- SÂBÛNÎ, Nureddîn Ahmed b. Mahmûd b. Ebî Bekr (1995), *el-Bidâye fî usûli'd-dîn*, Çev., Bekir Topaloğlu, *Mâtürîdiyye Akaidi*, DİB Yayınları, Ankara.
- SARIÇAM, İbrahim (2000), “Hurafeler Karşısında Hz. Muhammed”, *Diyanet İlmî Dergi*, Hz. Muhammed Özel Sayısı, s. 191-196
- SÖNMEZ, Ahmet (1997), *Merzifon Yöresindeki Yaygın Halk İnançları ve Dinî İnançların Fert Üzerindeki Etkileri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, MÜSBE.
- ŞAHİN, M. Süreyya (1993), “Cin”, *DİA*, Cilt 8, TDV Yayınları, İstanbul.
- ŞATIBÎ, Ebû İshâk İbrâhim b. Mûsâ b. Muhammed (19??), *el-İ'tisâm*, 3 cilt, Matbaatü'l-Menâr, Mısır.
- TEHANEVÎ, Muhammed Ali el-Fârûkî (1963), *Keşşâfu istilâhâti'l-funûn*, 2 cilt, el-Müessesetü'l-Mısriyyetü'l-Âmme, Kâhire.

- TAHHÂN, Mahmûd (1996), *Mustalahu'l-hadîs*, Mektebetü'l-me'ârif, Riyâd.
- TANYU, H. (1992), "Büyü", *DİA*, Cilt 6, TDV Yayınları, İstanbul.
- TANYU, Hikmet (1967), *Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak Yerleri*, AÜİF Yayınları, Ankara.
- TİRMİZÎ, Muhammed b. İsâ (1981), *el-Câmi'u's-sahîh (es-Sünen)*, 3 cilt, Çağrı Yayınları, İstanbul.
- TOPALOĞLU, Bekir (2004), *Kelâm Araştırmaları Üzerine Denemeler*, MÜİFV Yayınları, İstanbul.
- TOPALOĞLU, B. (1993), *Kelâm İlmi Giriş*, Damla Yayınları, İstanbul.
- TURAN, İbrahim (2005), "Televizyonun Birey ve Toplum Üzerindeki Olumlu ve Olumsuz Etkileri", *Diyanet İlmî Dergi*, Cilt 41, Sayı 1, s. 118-127
- Türk Ansiklopedisi (1983), "Türbe", Cilt 32, Milli Eğitim Basımevi, Ankara.
- Türk Dil Kurumu (2005), *Türkçe Sözlük*, 10. Baskı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- UYSAL, Mustafa (1990), *İslâm'a Sokulan Bid'at ve Hurafeler*, 2 cilt, Çelik Yayın-Dağıtım, Konya.
- ÜLKEN, Hilmi Ziya (1969), "Anadolu Örf ve Adetlerinde Eski Kültürlerin İzleri", *AÜİFD*, Cilt 17, s. 1-28
- YARAN, Rahmi (1992), "Bid'at", *DİA*, Cilt 6, TDV Yayınları, İstanbul.
- YAVUZ, Yusuf Şevki (1998), "Hurafe", *DİA*, Cilt 18, TDV Yayınları, İstanbul.
- YAZIR, Muhammed Hamdi (1935), *Hak Dini Kur'ân Dili*, 8 cilt, Diyanet İşleri Reisliği Neşriyatı, İstanbul.
- YEL, Ali Murat (1998), "Hurafe", *DİA*, Cilt 18, TDV Yayınları, İstanbul.
- ZEMAŞERÎ, Ebu'l-Kâsım Cârullah (1985), *Esâsü'l-belâgâ*, 2 cilt, el-Hey'etü'l-Mısriyye el-âimme li'l-kütüb, Mısır.

## EK : ANKET FORMU ÖRNEĞİ

### ANKET FORMU

1. Bu anket ilmî araştırma yapmak amacıyla hazırlanmıştır.
2. Ankette yer alan sorulara vereceğiniz cevapların doğru ve samimi olması yapılan araştırmanın sağlıklı sonuçlara ulaşmasına katkı sağlayacaktır.
3. Lütfen anket sorularındaki şıklardan düşünce ve görüşlerinize en uygun olanını işaretleyiniz. Durumunuzu yansıtan şıkların başına ( x ) işareti koyunuz.
4. Anket üzerinde adınızı ve soyadınızı yazmayınız.
5. Değerli katkılarınız için şimdiden teşekkür ederim.

**Abdullah ÇOBANOĞLU**  
**Sakarya Üniversitesi**  
**Sosyal Bilimler Enstitüsü**  
**Kelâm Bilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi**

- 1- Cinsiyetiniz: ( ) Erkek ( ) Kadın
- 2- Yaşınız: .....
- 3- Öğrenim durumunuz: ( ) İlkokul ( ) Ortaokul ( ) Lise ( ) Üniversite
- 4- Mesleğiniz: .....
- 5- Ailenizin malî durumu: ( ) Zayıf ( ) Orta ( ) İyi
- 6- “Nazara (göz değmesine)” inanıyor musunuz?  
( ) Evet ( ) Hayır ( ) Fikrim yok

- 7- Cevabınız evet ise, size göre nazardan korunmak için alınması gereken tedbir hangisidir?  
( ) Mavi boncuk veya nazarlık takmak ( ) Kurşun döktürmek  
( ) Nazar duası okumak veya okutmak ( ) Diğer (yazınız: .....
- 8- Uğur ve uğursuzluğa inanıyor musunuz?  
( ) Evet ( ) Hayır ( ) Fikrim yok
- 9- Eğer uğur ve uğursuzluğa inanıyorsanız;  
( ) Uğurlu kabul ettiğiniz şeylere örnek veriniz: .....  
( ) Uğursuz kabul ettiğiniz şeylere örnek veriniz: .....
- 10- “Kara kedi, baykuş ötmesi, köpek uluması uğursuzluk getirir” cümlesi;  
( ) Doğru ( ) Yanlış ( ) Fikrim yok
- 11- “Salı günü başlanan işler sallanır (uzar)” sözü;  
( ) Doğru ( ) Yanlış ( ) Fikrim yok
- 12- Tıbbî olanakların yetersiz kaldığı durumlarda size göre hastalar nereye başvurmalıdır?  
( ) Hocalara ( ) Muskacılara ( ) Türbe ve yatırlara  
( ) Kocakarı ilaçlarına ( ) Hiç biri
- 13- Hiç fal baktırdınız mı?  
( ) Evet ( ) Hayır
- 14- Cevabınız evet ise hangi çeşit fal baktırdınız:  
( ) Kahve ( ) Yıldız ( ) İskambil ( ) Diğer (yazınız: .....
- 15- Falın gelecekle ilgili beklentilerinize cevap vereceğine inanıyor musunuz?  
( ) Evet ( ) Hayır ( ) Fikrim yok
- 16- Medyumların gelecekle ilgili söyledikleri bilgilerin doğru olduğuna;  
( ) İnanırım ( ) İnanmam ( ) Fikrim yok
- 17- Türbe ve yatırlarda mum yakmak, kurban kesmek, dilek tutup ağaçlara bez bağlamak vb. şeyler;  
( ) İyidir ( ) İyi değildir ( ) Fikrim yok
- 18- “Evlenebilen genç kız, bir türbe veya yatıra gidip dilek tutup bez bağlarsa kısmeti açılır.” sözü;  
( ) Doğru ( ) Yanlış ( ) Fikrim yok
- 19- Hiç türbe ziyaretine gittiniz mi?  
( ) Evet ( ) Hayır
- 20- Cevabınız evet ise hangi türbelere gittiniz ve neler yaptınız?  
.....
- 21- Muskacıların, üfürükçülerin ve cincilerin söylediklerine inanır mısınız?

Evet  Hayır  Fikrim yok

22- "Muska insanı çeşitli olumsuz etkilerden korur." sözü;  
 Doğru  Yanlış  Fikrim yok

23- Burçlarla ilgili bilgileri daha çok nereden öğrenirsiniz?  
 Ailemden  Arkadaşımdan  Gazete ve dergilerden  
 Televizyonlardan  Diğer (yazınız: .....  Burçlarla ilgilenmem

24- Falla, medyumlarla, astroloji ile, uğur ve uğursuzlukla ilgili bilgileri daha çok nereden öğrenirsiniz?  
 Ailemden  Arkadaşımdan  Gazete ve dergilerden  
 Televizyonlardan  Diğer (yazınız: .....  
 İlgilenmem

25- "Muskacılara gitmek, türbelere gidip dilek dilemek, mum yakmak, ağaçlara bez bağlamak, medyumların görüşleri" vb. hangi durumlarda daha çok ilginizi çeker?  
 Mutlu ve huzurlu anlarımda  Normal anlarımda  Duygulu ve hüzünlü anlarımda  Sıkıntılı ve gergin anlarımda  İlgimi çekmez

26- Ailenizin dinî yönünü nasıl buluyorsunuz?  
 Zayıf  Orta  İyi  Fikrim yok

27- Kendinizi dinî açıdan nasıl değerlendiriyorsunuz?  
 Çok dindar  Dindar  Biraz dindar  Fikrim yok

28- Aşağıdaki şıklardan size uygun olanını işaretleyiniz?  
 Günlük namazlarımı kılarım.  Bazen namaz kılarım.  
 Cuma ve bayram namazlarını kılarım.  Namaz kılmam.

29- Aşağıdaki şıklardan size uygun olanını işaretleyiniz.  
 Ramazan ayının tamamında oruç tutarım.  Ramazan ayında ara sıra oruç tutarım  
 Ramazan ayının tamamında ve bazı mübarek günlerde oruç tutarım.  
 Oruç tutmam

30- Aşağıdaki şıklardan size uygun olanını işaretleyiniz.  
 Kur'ân-ı Kerîm, Kur'ân-ı Kerîm meâli ve dinî kitap okurum.  
 Mübarek gün ve gecelerde Kur'ân-ı Kerîm, Kur'ân-ı Kerîm meâli ve dinî kitap okurum.  
 Kur'ân-ı Kerîm okumasını bilmem fakat dinî kitap okurum.  
 Kur'ân-ı Kerîm ve dinî kitap okumak ilgimi çekmez.

31- Batıl inançlarınız nelerdir? (yazınız: .....  
.....

## ÖZGEÇMİŞ

22. 11. 1974 tarihinde Trabzon'un Çaykara İlçesi Gülen Köyü'nde doğdu. İlkokulu köyünde tamamladıktan sonra Trabzon İmam-Hatip Lisesi'ne kaydoldu. 1993 yılında imam-hatip lisesinden mezun oldu. Aynı yıl Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ni kazandı. 1998 yılında ilâhiyat öğrenimini tamamladı. Halen Diyanet İşleri Başkanlığı'nda vâiz olarak görev yapmaktadır. Evli ve bir çocuk babasıdır.



